

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ'NİN “KİTABÜ'L- KÜFR
VE'L-KEBAİR” ADLI ESERİNİN TERCÜME, TAHLİL VE
DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ÇEVİK
21534040032

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RAMAZAN TARİK

OCAK 2025
BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ'NİN “KİTABÜ'L- KÜFR
VE'L-KEBAİR” ADLI ESERİNİN TERCÜME TAHLİL VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ÇEVİK
ORCID: 0009-0008-5006-6768

DANIŞMAN
DOÇ. DR. RAMAZAN TARİK

OCAK 2025
BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Şeyh Fethullah Verkanisi’nin “*Kitabü’l-Küfr ve’l-Kebair*” Adlı Eserinin Tercüme, Tahlil ve Değerlendirmesi” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 17.01.2025

İmza

Muhammed ÇEVİK

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“Şeyh Fethullah Verkanisi’nin “*Kitabü’l-Küfr ve’l-Kebair*” Adlı Eserinin Tercüme, Tahlil ve Değerlendirmesi” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.
17.01.2025

Tezi Hazırlayan:
Muhammed ÇEVİK

Danışman:
Doç. Dr. Ramazan TARİK

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. İsa YÜCEER

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Muhammed ÇEVİK tarafından hazırlanan “Şeyh Fethullah Verkanisi’nin “*Kitabü’l-Küfr ve’l-Kebair*” Adlı Eserinin Tercüme, Tahlil ve Değerlendirmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 17.01.2025 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Ramazan TARİK

(Bitlis Eren Üniv. İslâmi İlimler Fak.)

.....

Üye: Prof. Dr. İsa YÜCEER

(Bitlis Eren Üniv. İslâmi İlimler Fak.)

.....

Üye: Dr.Öğr.Üyesi Ali DURMUŞ

(Bartın Üniv. İslâmi İlimler Fak.)

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulununtarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

....../...../2025

Prof. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL

Enstitü Müdürü

T.C.
Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ’NİN “KİTABÜ’L- KÜFR VE’L-KEBAİR”
ADLI ESERİNİN TERCÜME, TAHLİL VE DEĞERLENDİRMESİ
Yüksek Lisans Tezi
Muhammed ÇEVİK
Danışman: Doç. Dr. Ramazan TARİK
OCAK 2025
ÖZET

Osmanlı dönemi âlimlerinin devamı niteliğinde olan Şeyh Fethullah el-Verkanisi yetiştirdiği doğu coğrafyasında sahip olduğu ilmi birikim sayesinde birçok risale kaleme almıştır. Ohin medresesinin kurucusu kabul edilen ve çeşitli ilmi faaliyetlerde bulunması bölgenin ilmi ve kültürel yönden gelişmesine katkı sunmuştur. Bu bağlamda kaleme aldığı birçok basılı ve yazma eseri ile günümüze ışık tutan Şeyh Fethullah, Ohin kütüphanesini daha da uğrak bir mekân haline getirmiştir. Çalışmamızın asıl konusu olan ve günümüze ulaşan yazma eserlerden biri de “*Kitabü’l-küfr ve’l-kebaîr*” adlı eseridir. “*Elfâz-ı küfür*” literatüründeki bu eserin aslında Osmanlı duraklama dönemine ait âlimlerin yazdığı küfür risâlelerin devamı niteliğindedir.

Eser toplumsal hayatta insanların birbirilerine karşı hak ve sorumluluklarının olduğunu hatırlatmakla birlikte, Müslüman bir kimsenin İslâm’ın emrettiği tarzda yaşaması gerektiğini de vurgular. Nitekim kulun kul üzerinde hakkı olduğu gibi Allah’ın da kullar üzerinde hakkı vardır. Eserde ele alınan büyük günahlar konusunda ise yalnızca Allah’a karşı işlenen günahlar değil aynı zamanda peygambere karşı işlenen günahların yanı sıra kadınların giyiminden eşlerin birbirine nasıl davranması gerektiğine kadar pek çok alanda büyük günah kabul edilen husustan bahseder.

Bu çalışmada, ilk olarak Şeyh Fethullah Verkanisi’nin doğumu, nesebi, aile yapısı, ilim hayatı, hocaları ve yetiştirdiği talebeleri, eserleri ile fikhî ve tasavvufî yönüne ve Ohin medresesi ile ilişkisine yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada küfür, günah ve büyük günah kavramı ve bu kavramın ilimler nazarındaki manalarına temas edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada Şeyh Fethullah’ın Kürtçe olarak kaleme aldığı ve

oğlu Şeyh Alâeddin tarafından Arapçaya çevrilen *Kitabü'l-küfr ve'l-kebair* adlı yazma eserin yeniden yazım, tercüme ve değerlendirmesi gibi bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada söz konusu risâlenin Arapça ve Molla Nurullah Godişki tarafından istinsah edilen manzum Kürtçe el yazma nüshalarına ait bilgiler çalışmanın ekler kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm mezhepleri tarihi, Kelâm, Şeyh Fethullah Verkanisi, Kitabü'l-küfr ve'l-kebair, Küfür

Republic of Türkiye
Bitlis Eren University Graduate School
Department of Basic Islamic Sciences
TRANSLATION, ANALYSIS AND EVALUATION OF SHEIKH FETHULLAH
VERKANİSİ'S "KITĀB AL-KUFR WA-AL-KABĀİR"
Master's Thesis
Muhammed ÇEVİK
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ramazan TARİK
January 2025
ABSTRACT

The rich madrasah tradition, which has continued uninterrupted since the Ottoman Empire until today, still continues its activities in some provinces located in the Southeastern and Eastern Anatolia regions. As a matter of fact, Ohin Madrasa, built in 1890 in the Yukarı Koyunlu Village of Mutki district of Bitlis Province, by Sheikh Fethullâh Verkânîsî and later handed over to his son Sheikh Alâeddin, is one of these madrasahs and is an educational center with a history of 125 years. Sheikh Fethullâh Verkânîsî, the founder of this madrasah, is an important name who made both scientific and scientific efforts in the region. In this context, the printed and manuscript works he wrote have survived to the present day. One of the manuscripts in question that has survived to the present day is his work called *Kitāb al-kufr wa-al-kabāir*.

Although the work says that people have rights and responsibilities towards each other in social life, it also emphasizes that a Muslim person should live in the manner commanded by Islam. As a matter of fact, just as the servant has the right over the servant, Allah also has the right over the servants. Regarding the major sins discussed in the work, he talks about not only the sins committed against Allah, but also the sins committed against the Prophet, as well as issues that are considered major sins in many areas, from the way women dress to how spouses should treat each other.

In this study, firstly, the birth and ancestry of Sheikh Fethullâh Verkânîsî, his family structure, his scientific life, his teachers and the students he educated, his works, his jurisprudential and Sufi aspects, and his relationship with the Ohin Madrasa are included. In addition, the concept of blasphemy, sin and great sin and the meanings of this concept in the eyes of sciences are touched upon in the study.

In addition, in the study, all aspects such as rewriting, translation and evaluation of the manuscript called *Kitāb al-kufr wa-al-kabāir*, written by Sheikh Fethullāh in Kurdish and translated into Arabic by his son Sheikh Alâeddin, were tried to be discussed. In addition, information about the Arabic and verse Kurdish manuscripts of the pamphlet in question, copied by Molla Nurullah Godişkî, is given in the appendices of the study.

Keywords: Theology and history of islamic sects, Sheikh Fethullāh Verkanisi, Blasphemy, Sin, Major Sin.

ÖNSÖZ

Allah insanı akıl, irade ve nefis gibi bazı yetkinliklerle donatarak yeryüzüne göndermiştir. Ancak belli kurallar çerçevesinde buradaki nimetlerden yararlanabileceğini kendisine bildirmiştir. Allah insan nefisini, imtihanın bir gereği olarak yasakları çiğnemeye meyilli yaratmış ancak kendisine bahşedilen akıl ve irade nimetleriyle nefisle mücadele oranında tezkiye olup cenneti kazanacağını bildirmiştir. Bunun aksi durumunda ise onu kaybedeceğini hatırlatmıştır. Buna rağmen onun emir ve yasaklarına boyun eğen, itaat ve teslimiyetini söz ve fiilleriyle ortaya koyan bazı Müslümanlar zaman zaman ilahi emir ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunmuşlar ayrıca itaat ve teslimiyet sınırını aşır günaha girebilmişlerdir.

Günümüz Müslümanlar, günah kavramına geniş bir yelpazeden bakarak günah kavramını genişleterek birçok fiili büyük günah kapsamında değerlendirip ona göre davranmakta ya da büyük günahları belli fillere hasrederek diğer günahları hafife almaktadır. Bu iki yaklaşım tarzı da sıkıntılıdır. Böylece büyük-küçük günah kavramlarının açıklığa kavuşturulması, sınırlarının belirtilmesi, küçük kabul edilen günahlarda ısrarcı olmanın onu büyük günaha çevirip çevirmeyeceği gibi konulardaki tartışmaların incelenmesi gerekmektedir.

Çalışmamıza konu olan eserin müellifi Şeyh Fethullah Verkanisi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşayan dil, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde öne çıkan biri olup şer'i ilimlerde mümtaz bir yer edinmiş önemli şahsiyetlerdendir. Ayrıca Kelâm ilmi alanındaki bilgeliği ile adından çokça söz ettirmiştir. Hakkında yapılan ilmi çalışmalara ilave olarak biz de bu çalışmamızda hayatı, medrese geleneğindeki yeri ve “*Kitabü'l-küfr ve'l-kebair*” adlı eserini tüm yönleriyle ele alarak ilim dünyasına katkı sunmanın önemli bir hizmet olacağı kanaatindeyiz.

Zorlu bir emeğin ürünü olan bu çalışma süresince tecrübelerinden ve akademik bilgi, birikim ve özellikle de tez konusunun tespiti ve tezin yazım sürecinde sunduğu katkıdan dolayı danışmanım Doç. Dr. Ramazan TARİK'e teşekkür ederim. Ayrıca hem ders dönemi hem de tez dönemindeki katkıları için Prof. Dr. İsa YÜCEER'e müteşekkirim. Çalışmamızın temelini oluşturan Arapça nüsha ile ekler kısmında paylaştığımız Kürtçe nüshalarının temini konusunda yardımcı olan Öğr. Gör. Muhammed Zahid KULDAŞ hocama ve eserin Arapça ve Kürtçe nüshalarının

okunması, Arapça metnin yeniden yazımı ve tercümesi sürecinde yardımlarını esirgemeyen Bitlis Ahlat İlçe Müftülük Vaizi Seyithan ÖZDEMİR hocama teşekkür ederim. Son olarak yetişmemde ve bugünlere gelmemde unutulmaz emekleri olan anne ve babama müteşekkirim.

Muhammed ÇEVİK

BİTLİS-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ	V
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
2. Çalışmanın Yöntemi	3
3. Çalışmanın Başlıca Kaynakları	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. Doğumu ve Nesebi.....	9
1.2. İlmî Hayatı.....	10
1.2.1. Talebelik Dönemi	10
1.2.2. Müderrislik Dönemi	11
1.3. Yaşadığı Çevre	13
1.4. Ailesi ve Çocukları.....	15
1.5. Vefatı.....	15
1.6. Şeyh Fethullah ve Ohin Medresesi	18
1.7. Hocaları	22
1.7.1. Molla Abdurrahmân Mollakendî.....	22
1.7.2. Molla Resûl Sîpkî.....	23
1.7.3. Şeyh Hâlid-i Orekî Şîrvânî.....	23
1.7.4. Muşlu Hacı Tayyib Efendi	24
1.7.5. Şeyh Abdurrahmân et-Tâgî.....	24
1.7.6. Şeyh Celâleddin.....	24
1.8. Talebeleri	25
1.9. Eserleri.....	26
1.9.1. Mektûbât	26
1.9.2. Âdâbu't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye	27
1.9.3. Risâletün fî Kelimâti's-Şeyh Abdurrahmân 'îndel-Vefât.....	27

1.9.4. <i>ed-Dürerü 'l-Fethiyye fi 'l-Avâmili 'n-Nahviyye</i>	28
1.9.5. <i>Menâsikü 'l-Hâcc ve 'l-Umre</i>	28
1.9.6. <i>Akîde</i>	28
1.9.7. <i>Kitabü 'l-Küfr ve 'l-Kebair</i>	29

İKİNCİ BÖLÜM

“KİTABÜ'L-KÜFR VE'L-KEBAİR” ADLI ESERİN İNCELENMESİ (KAVRAM, TERCÜME VE DEĞERLENDİRME)

2.1. “Küfür” ve “Büyük Günah” Kavramı	30
2.1.1 “Küfür” Kavramı Hakkında Genel Bilgi	30
2.1.2. “Günah” Kavramı Hakkında Genel Bilgi	33
2.1.2.1. “Günah” Kavramı	35
2.1.2.2. “Büyük Günah” Kavramı	35
2.2. Eser Hakkında Genel Bilgi	38
2.3. Eserin Tahkikli Metni	40
2.3.1. Tahkikte Kullanılan Metot	40
2.3.2. Risâlenin Tahkikli Metni	41
2.4. Eserin Tercümesi	45
2.4.1. Eserin Tercümesinde İzlenen Metot	45
2.4.2. Eserin Tercümesi	46
2.5. “Kitabü'l-Küfr”ün Tahlili	53
2.5.1. Elfâz-ı Küfür Risalelerinin Tarihi Arka Planı	54
2.5.2. <i>Kitabü 'l-Küfr</i> ’ün Muhtevası ve Değerlendirmesi	59
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	72
EKLER:	82
EK-I: Çalışmamızda Kullanılan Şeyh Fethullah Verkanisi’nin Oğlu Şeyh Alâeddin Tarafından Arapça’ya Tercüme Edilen “Kitabu'l-Küfr ve'l-Kebair”in Yazma Nüshası	82
EK-II: Şeyh Fetullah Verkanisi’nin Kürtçe Olarak Kaleme Aldığı “Risâletü'l-Küfr ve'l-Kebair” Adlı Eseri	95
EK-III: Kitabu'l-Küfr ve'l-Kebair	105
A. Şeyh Fethullah Verkanisi’nin “Kitabü'l-Küfr ve'l-Kebair” İsimli Eserinin Mele (Molla) Nurullah Godişki Tarafından Kaleme Alınan Kürtçe Manzum Hali Olan “Nazmu'l- 'Akâid” ve Tercümesi	105

B. “Kitabü’l-Küfr ve’l-Kebair”ın Kürtçe Manzum Hali Olan “Nazmu’l-‘Akâid”ın Tercümesi	124
C. Şeyh Fethullah Verkanisi’nin “Kitabu’l-Küfr ve’l-Kebair” İsimli Eserinin (Molla) Nurullah Godişkî Tarafından Kaleme Alınan YEK Veritabanı’ndaki Nüshası.....	132
EK-IV: Şeyh Fethullah Verkanisi’nin Eserlerinin Oğlu Şeyh Alauddîn’in Biraraya Getirmesi Suretiyle Oluşturulan “Kenzü’l-‘Akâid” Nâm Eserin İlk Sayfası	147

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1 “Risâle fi’l-Akâ'id (رسالة في العقائد)” Adlı Eserin Detay ve Fiziksel Özellikleri.....	40
Çizelge 2.2 “Kufr u Kebâir (كفر وكبائر)” Adlı Eserin Detay ve Fiziksel Özellikleri	40
Çizelge 2.3 Büyük Günahlar.....	61
Çizelge 2.4 Bâtınî Günahlar.....	64
Çizelge 2.5 Zâhirî Günahlar.....	65

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
K.S./k.s.	: Kuddise Sırruhû
ö./v.	: Ölüm/Vefat Tarihi
r.a	: Radıyallâhu Anhu
sav	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.y.	: Tarih Yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TEES	: Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayın Yeri Yok
YEK	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Geçmişten günümüze birçok inanç ve itikâdî meseleyi kapasayan kelâm ilmi, bazı ekol ve fırkaların doğuşunda önemli etkisi olmuştur. Farklı ekollere mensup birçok âlimin üzerinde tartıştığı kelâmî konular, insanlık tarihi için büyük bir öneme sahiptir. İslâm dininin anlaşılması ve kavranması için bu tür kelâmî konuların açıklığa kavuşturulması büyük önem arz etmektedir. Âlimlere ait farklı yorum ve anlayışlar neticesinde birbirine zıt düşünceler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan siyasî ve itikâdî anlaşmazlıkların yanı sıra Hâricî fırkasının tekfir etme anlayışı birçok tartışmayıda beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda esere konu olan “Elfâz-ı küfür” kavramı, tekfir meselesi ile alakalı bir konu olup, bu tür sözcüklerin sarf edilmesi tekfir gerekçesi olarak kabul edilmiştir. Hâricîlerin tekfir anlayışı Müslüman toplumun islami ilkelerde bir çatı altında toplanmasını da engellemiştir. Böylece aynı mezhebe mensup birçok âlimin arasında çıkan görüş farklılıkları ve ihtilaflar tekfir konusu olmuştur. Toplumda yaşanan dinî ve ahlâkî yozlaşmaların giderek artması sonucunda çeşitli “elfâz-ı küfür” risaleleri kaleme alınmıştır. Çalışmamızın konusu olan “*Kitabü’l-küfr ve’l-kebair*” adlı eserde “Elfâz-ı küfür” niteliğinde olup 19. yüzyılda kaleme alınmış bir eserdir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bitlis İli Mutki ilçesi Yukarı Koyunlu (Ohin) Köyü’nde bulunan Ohin Medresesi’nin ve dergâhının müessisi olan Şeyh Fethullah Verkanisi’nin (ö. 1317/1899) hayatı, ilmi kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm ise Kürtçe olarak kaleme aldığı ve kaynaklarda *Kebair*,¹ *el-Küfr* ve *’l-kebair*,² *Küfr-ü kebair*,³ *Risâletü’l-küfr ve’l-kebair*⁴ olarak ifade edilen eserinin tercüme ve

¹ Sadullah Taşçı, *Hâlidiliğin Haznevî Kolu, Abdurrezzak Halîlî ve Halifeleri*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 23.; Fethullah AYTE, “Medreseler”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, Uluslararası Sempozyum*, ed. Fikret Gedikli (Muş: Muş Üniversitesi Yayınları 2013), 1/62.

² Ali Bağcı, Hüseyin Okur, “Şeyh Fethullah Verkânîsi ve ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-Avâmili’n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkik ve İncelenmesi”. *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Temmuz 2017), 97; Mehmet Saki Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 118-119.; Nurullah Özcan, *Şeyh Fethullah Verkânîsi ve Menâsikü’l-Hacc ve’l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 32.

³ Mehmet Törehan Serdar, “Şeyh Muhammed Alâeddin-i Ohini (K.S.)”, *Cevaplar* (Erişim 14/05/2024)

⁴ Şeyh Fetullâh’ın Kürtçe kaleme aldığı “Risâletü’l-Küfr ve’l-Kebâir” adlı eserin 4. sayfasında da eserin ismi bu şekilde zikredilmektedir. Söz konusu esere çalışmamızın EKLER kısmında EK-II’den ulaşmak mümkündür.; Abdulvahit Yıkılmaz, *Şeyh Fethullah el-Verkânîsi’nin Fıkhi Yönü ve Fetvalarının Tetkiki*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 19-23; Mikail Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müderrisler-Muidler-Eğitim İlkeleri-Okutulan Kitaplar)*, (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019),

değerlendirmesine ayrılmıştır. Bu eserin birçok farklı ismi bulunsa da, faydalandığımız nüshanın ilk varlığında müellifin oğlu Şeyh Alâeddin⁵ tarafından eser adı “*Kitabü’l-küfr ve ’l-kebair*”⁶ olarak zikredildiği için çalışmamızda bu isim tercih edilmiştir.⁷

Şeyh Fetullah’ın kaleme aldığı Kürtçe nüsha, bugün özellikle Ohin Medresesi bünyesinde ya da bu medresede okuyan veya mezun olan öğrencilerde mevcuttur.

Çalışmamız bir giriş ile iki bölümden müteşekkildir. İlk bölümü, Şeyh Fethullah Verkanisi’nin⁸ hayatı ve eserlerine dairdir. Bu bağlamda onun doğumu, ölümü, nesebi, talebelik yılları, müderrislik ve irşat faaliyetleri, hocaları, fikhî ve tasavvufî yönü, yetiştiği çevre, evliliği ve çocukları, yazdığı önemli eserleri detaylıca ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Şeyh Fethullah’ın Arapça kaleme aldığı *Kitabü’l-küfr ve ’l-kebair* adlı eserinin elde edebildiğimiz yalnızca bir nüshasının tahkikli metni mevcuttur. Eserin ikinci bir nüshası olmasa da, çalışmada eserin Arapça nüshasının yanında aynı zamanda Kürtçe yazma nüshası da dikkate alınmıştır. Bu nüsha, daha sonra Bitlis ili Tatvan ilçesinden Molla Nurullah Godişki (ö. 1918/2003) tarafından Arapça nüsha temel alınmak suretiyle *Nazmu’l-Kebâir*⁹ adıyla manzum olarak Kürtçe kaleme alınmıştır. Yine çalışma içerisinde hem Kürtçe nüsha hem de müellif Molla Nurullah Godişki hakkında kısaca bilgi de verilmiştir. Kürtçe nüsha ve tercümesi de çalışmanın ekinde okuyucuya sunulmuştur. Söz konusu risâlenin üç farklı nüshası karşılaştırıldığında, Şeyh Alâeddin tarafından Arapçaya tercüme edilen nüshada esere başlamadan önce babası tarafından bu eserin yazıldığını ve bundan dolayı babasına yaptığı övgüler sonrasında asıl esere giriş yapılmıştır. Ancak tercümede asıl metne bağlı kalmaya özen gösterilmiştir. Godişki tarafından kaleme alınan Kürtçe nüshada ise bu nüshanın tercüme olduğu için içerik

25-26.; Mehmet Halil Çiçek, “Şafii Fıkıhında İnsan Prototipi ve Alâeddin Ohinî’nin Cela’u’l-Ayn Adlı Kitap Örneği”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı vd. (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları 2019), 2/333.

⁵ Şeyh Alâeddin, kaynaklarda Şeyh Alâeddin Ohinî ya da Ohinli/Oxîni şeklinde bilinmekte olup 1299/1881 yılında Bitlis iline bağlı bugünkü adıyla Güroymak olan Nurşin ilçesinde doğmuştur. Kendisi, Şeyh Fethullah Verkânisi’nin oğludur. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Bilen, “Ohinli Şeyh Alâeddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Haziran 2012), 87-107. Kendisi Nurşin’de doğmasına rağmen Ohin’de yaşaması ve Ohin medresesini meşhur etmesinden dolayı kendisi Ohinli ya da daha önce zikrettiğimiz nispetle anılmaktadır. Bkz. Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 26-27.; Erdem Akın, “Şeyh Alâeddin”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (TEES) (Erişim 14.05.2024)

⁶ Şeyh Fethullah Verkânisi, Temel Akaid ve Büyük Günahlar, tcr. Harun Tanır. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2022), 1/10.

⁷ Arapça yazma nüshaya çalışmamızın EKLER kısmından EK-I’den ulaşmak mümkündür.

⁸ Şeyh Fethullah Verkânisi’nin isminin geçtiği yerlerde bundan sonra “Şeyh Fethullah” şeklinde kısa bir ifade kullanacağız.

⁹ Bu nüshayı ve yaptığımız tercüme çalışmamızın EKLER kısmında görmek mümkündür.

olarak haliyle aynı olmasına rağmen bazı açılardan farklılık olduğunu tespit ettik. Mesela giriş kısmındaki övgü ve verilmek istenen kişisel mesajlar farklı olmakla birlikte bir kimsenin Allah’a renk izafe etmesi, ya da “Allah, âlem ile muttasıl iç içe bitişiktir.” demesi, veya bir kimsenin “Allah âlemin dışındadır.” demesi, ya da bir kimsenin kâfir olduğunu söylemesi, gibi bazı büyük günahlar zikredilirken diğer nüshada farklı yerlerde bahsedilmiştir.

Ancak çalışmamızda birincil kaynak olması hasebiyle Arapça nüshadan istifade edilmiştir. Mütercim Godişki, söz konusu meseleleri Verkanisi’nin eserindeki sıralamadan ziyade insiyatif kullanarak metnin farklı yerinde bahsettiği görülmektedir. Söz konusu durumun Godişki tarafından manzum olarak kaleme alınırken belki de uyumu sağlamak için bu şekilde yaptığı düşünülebilir. Ayrıca metnin son kısmında da kendisine dua istemiştir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Ohin Medresesi’ndeki medrese kütüphanesinden, elimizde bulunan temel kaynaklardan makalelere, oradan da müellif ile ilgili yapılan tezlerden ve yapılan ziyaretler neticesinde torunu Molla Fethullah ve diğer aile bireyleriyle görüşerek elde ettiğimiz bilgileri teyit ettik. Yine araştırmalarımız sonucunda elde edilen gerek müellifin hayatı gerekse eser hakkında daha önce yazılmış nüshaları karşılaştırıp aralarındaki eksik hata ve yanlışlar tespit edilip asıl doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Eser üzerinde çalışılırken herhangi bir tahrife uğramaması ve eserin özüne bağlı kalmak için elde edilen nüshalardan en doğru bilgiye ulaşmak için tercih yöntemi esas aldık. Ayrıca çalışmamızda tüm başlıkları numaralandırdık. Daha önce kaleme alınan nüshalardaki eksik ve hatalı bilgiler göz önünde bulundurularak eser üzerinde çalışmalar yapıldı.

Elimizde bulunan ve harekesiz olarak kaleme alınan Arapça ve Kürtçe nüshalarda herhangi bir değişiklik ve tahrif durumunun yaşanmaması için metne hareke vermeden Arapça olarak kaleme aldık. Metin içerisinde müellif tarafından hata ile yazılıp silinen kısımları tashihli halini metinde yazdık dipnotta ayrıca ifade etmedik.

Yapılan çalışmada metnin hem metin tercümesi yazılmış hem de tercüme sonrası metnin değerlendirmesini yaptık. Bu sayede metni daha anlaşılır hale getirmeye çalıştık. Metinde geçen âyet ve hadislerin kaynakları araştırılıp dipnot olarak yazılmıştır. Yazılanların okunaklı ve daha anlaşılır olması için de paragrafın siyakına uyacak başlıklar eklenmiştir. Metin çağdaş imla kuralları dikkate alınarak yazılmıştır. Eserde geçen

“Büyük Günahlar” tek tek sıralandıktan sonra Âyet ve Hadisler bağlamında sırayla açıklanarak daha açık ve anlaşılır bir hale getirilmiştir. Daha sonra metnin sonuç kısmını da yazarak tamamladık.

Risâlenin Kürtçe nüshasını da ayrıca EKLER kısmına koyduk. Bu sayede okuyucunun hem Arapça nüsha hem de Kürtçe nüsha arasında mukayese yapabilmesi ve bütüncül bir okuma gerçekleştirebilmesi amaçlanmıştır. Bu arada okuyucu müellifle ilgili meşgul olduğumuz risâleleri toptan görebilme imkânına sahip olsun diye ekler kısmında sadece risâlelerin tercümelerini değil aynı zamanda risâlelerin mahtut ve basılı halini de ekledik.

Çalışmamızda geçen bazı isimlerin manevi unvanlarını zikrederken yer yer literal kullanımının yanında yerel kullanıma da yer verdik. Örneğin “Molla” tabiri yerine bazen “Mele” tabirini de kullandık. Her ne kadar bu şekilde bir ayırım yapmamaya özen gösterip uygulama birliğine dikkat ettiysek de çalışmamızda kullandığımız bazı kaynaklarda bu ikili kullanım olduğu için bizim çalışmamızda da bu durum mevcuttur.

3. Çalışmanın Başlıca Kaynakları

Çalışmamızda kullanılan kaynakları, ana başlıklar göz önünde bulundurarak sıralamak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda Şeyh Fethullah’ın hayatını kaleme aldığımız ilk bölümde istifade ettiğimiz kaynakları müellifimizle ilgili yazılmış kitaplar, lisansüstü tezler ve diğer bilimsel çalışmalar olarak sıralamak mümkündür. Bu eserlerin bir kısmı doğrudan Şeyh Fethullah’a ait iken bir kısmı da onun hakkında bilgilerin de içinde yer aldığı eserlerdir.

Buradan hareketle ilk olarak Şeyh Fethullah’ın hayatı ile ilgili olarak başta tercüme edilen kendi eserleri olmak üzere diğer istifade ettiğimiz kitaplar şunlardır:

1. *Âdâb-ı Şeyh Fethullah*: Şeyh Fethullah’ın bu eserinde tarikat erkân ve usûlleri ele alınmakta olup eserde Verkanisi’nin başta Şah-ı Nakşibend ve İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) olmak üzere birçok Nakşibendî tarikatının ileri gelenlerine atıflar yaptığı görülmektedir. Eser, Semerkand Yayınları tarafından neşredilmiştir.
2. *Temel Akaid ve Büyük Günahlar*: Bu eser, çalışmamıza konu olan eserin tercümesidir. 2022 yılında Semerkand Yayınları tarafından neşredilmiştir. Eserde Şeyh Fethullah’ın kısa biyografisi verilmekle birlikte eserin tercümesi yapılmıştır. Ancak daha çok Nakşibendî gelenek ile ilişki kurulmak suretiyle bir anlatı

gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Biz de bu çalışmamız esnasında bu eserin neşrini fark ettik, temin ettik ve eldeki yazma nüsha ile neşir arasında bir mukayese yaptık ve hem metinde hem de tercümede bazı farkların olduğunu tespit ederek çalışmamızda yazma nüshayı yeniden yazarak tercüme etmeyi uygun gördük. Ayrıca bu eserin Kürtçe nüshası da *Kitabu'l-Kufri we'l-Kebair (Kifirname u Gunehname)* başlığıyla 2020 yılında latinize edilmek suretiyle neşredilmiştir.¹¹

3. *Nehrî'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*: 2016 yılında yayınlanan bu kitap M. Şefik Korkusuz tarafından Türkçe çevirisi yapılmış bir eserdir. Yine Şeyh Fethullah'ın hayatı ile alakalı önemli bilgiler içeren bu eser aynı zamanda Şeyh Fethullah'ın hocaları talebeleri ve intisap ettikleri Nakşibendî tarikatı ve kolları hakkında bilgiler içeren bir eserdir. Yine müellifin hayatı ile alakalı kısmı için bu eserden faydalandık.
4. *Birketü'l-Kelimât (Menkıbeler Havuzu)*: Kadri Yıldırım tarafından tercüme edilen bu eser, Avesta tarafından yayınlanmıştır. Eser, bir ana metin ve zeylden oluşmaktadır. Ana metinde yani birinci bölümde, Seyyid Abdullah Nehri (ö. 1826/1883), Seyyid Tâhâ Nehri (ö. 1270/1853), Seyyid Fehîm Arvasî (ö. 1825/1895), Gavs-ı Azam Seyyid Sibgatullah Arvâsî (ö. 1287/1870), Üstad-ı Azam Şeyh Abdurrahman Taxî (ö. 1831/1886) ve Gavs-ı Azam, Şeyh-i Ekber Şeyh Fethullah Verkanisi, Hazret: Şeyh Muhammed Ziyâüddin (ö. 1855/1923), Şeyh Muhammed, Alâeddîn (ö. 1881/1949), Şeyh Muhammed Karakoyî ve Şeyh Takyeddîn'in genişçe hayat öykülerine yer verilmiştir. Zeyl kısmında ise başlıkta Orta Doğu Kürt âlimleri diye bir başlık açılmış ve bu başlık altında Büyük Üstad Mela Yahya el-Mızûrî, Siirtli Üstad Mela Halil (ö. 1750/1843) ve Oğlu Mela Mustafa, Üstad Mela Resûl Sipkî (ö. 1283/1866), Üstad Said Nursî (ö. 1877/1960) ve kardeşleri hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak eserde "Mektûbât" başlığı altında bazı mektuplara yer verilmiştir.¹²

Şeyh Fethullah'ın biyografisi ile özellikle Ohin Medresesi ve medrese geleneği hakkında istifade ettiğimiz lisansüstü tezler ise şunlardır:

1. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mehmet Saki Çakır tarafından hazırlanan *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Tâhâ Hakkârî Nehrî*

¹⁰ Şeyh Fethullâh Verkânîsî, *Temel Akaid ve Büyük Günahlar*. trc. Harun Tanır. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2022.

¹¹ Şêx Fethillâh'ê Werqanîsî, *Kitab'ul-Kufri we'l-Kebair (Kifirname u Gunehname)*. Latînîzekirin û amadekar: Mela Birhanê Tarînî. y.y: Dara Yayınları, 2020.

¹² Şeyh Muhammed Asım Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, çev. Kadri Yıldırım. İstanbul: Avesta, 2017.

Kolu (XIX. Yüzyıl) adlı Doktora Tezi'nde müellifimizin hayatına da kısmen yer verildiğinden başvurduğumuz kaynaklardan biri olmuştur.¹³

2. 2018 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Abdülvahit Yıkılmaz tarafından hazırlanan *Şeyh Fethullah el-Verkanis'nin Fikhî Yönü ve Fetvalarının Tetkiki* başlıklı Yüksek Lisans tezinden faydalanılmıştır.¹⁴
3. 2019 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mikail Tayşan tarafından hazırlanan *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müdderrisler-Muidler-Eğitim İlkeleri-Okutulan Kitaplar)* başlıklı yüksek lisans tezinde müellifimizin hayatına yer verildiğinden başvurduğumuz kaynaklardan biri olmuştur.¹⁵
4. 2019 yılında Van yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Hüseyin Beytekin tarafından hazırlanan *Şeyh Fethullah el-Verkanisi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* adlı Yüksek Lisans tezi çalışmamıza kaynaklık eden tezlerden biri olmuştur.¹⁶
5. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Nurullah Özcan'ın 2020 yılında yazdığı *Şeyh Fethullah Verkanisi ve Menâsikü'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* başlıklı Yüksek Lisans tezinden istifade edilmiştir.¹⁷

Bunun yanında doğrudan Şeyh Fethullah ile ilgili olmasa da özellikle Nakşibendilik ya da Doğu'daki medreseler ile ilgili olarak kaleme alınan bazı lisansüstü tezlerde Şeyh Fethullah'a, ailesine ve ilmi kişiliğine de temas edildiği için bu tezlerden de istifade etmeye çalıştık.

Şeyh Fethullah Verkanisi'nin hayatı ve medrese hizmetleri ile ilgili olarak hem okumalar hem de yazım döneminde istifade ettiğimiz iki önemli kaynak şüphesiz konuyla alakalı düzenlenen sempozyumlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. 31 Ağustos-2 Eylül 2007 tarihleri arasında düzenlenen *Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu*'nda hem bölgedeki medreseler hem de

¹³ Mehmet Saki Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

¹⁴ Abdülvahit Yıkılmaz, *Şeyh Fethullah el-Verkânisi'nin Fikhî Yönü ve Fetvalarının Tetkiki*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

¹⁵ Mikail Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müdderrisler-Muidler-Eğitim İlkeleri-Okutulan Kitaplar)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

¹⁶ Hüseyin Beytekin, *Şeyh Fethullah el-Verkânisi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

¹⁷ Nurullah Özcan, *Şeyh Fethullah Verkânisi ve Menâsikü'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Şeyh Fethullah Verkanisi ile ilgili bilgilerin yer aldığı bildirilerden istifade edilmiştir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler, aynı yıl Beyan Yayınları tarafından “I. Uluslararası Düünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı” başlığıyla 2008 yılında neşredilmiştir.¹⁸

2. 05-07 Ekim 2012 tarihleri arasında Muş Alparslan Üniversitesi tarafından düzenlenen *Medrese Geleneği ve modernleşme Sürecinde Medreseler* başlıklı sempozyumda sunulan birçok tebliğ hem Şeyh Fethullah Verkanisi’nin hayatını hem de bölgedeki medrese hizmetleri hakkında önemli detaylar aktardığından yararlanılan kaynaklar arasında olmuştur. Bu sempozyumda sunulan bildiriler, 2013 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları tarafından “Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler” başlığıyla neşredilmiştir.¹⁹

Bunlara ilave olarak Şeyh Fethullah ile ilgili kaleme alınan makalelerden de yararlanılmıştır. Bunlardan biri şüphesiz *Şeyh Fethullah el-Verkanisi ve ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-avâmili’n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkiki* başlıklı makaledir. Ali Bağcı ve Hüseyin Okur tarafından kaleme alınan bu çalışmada Şeyh Fethullah’ın bu eseri hakkında bilgiler verilmekte olup özellikle XIX. asırda yaşamış, Doğu Anadolu’nun tanınmış simalarından ve ilim ehlerinden ve Nakşibendîliğin Hâlidî kolunu devam ettirenlerden biri olan Şeyh Fethullah’ın medreselerde talebelere okuttuğu söz konusu esere ait detayları aktarmaktadır. Aynı zamanda son bölümde *ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-Avâmili’n-Nahviyye* adlı eserin tahkiki yapılmıştır.²⁰

Müellifimizin hayatı kısmı ile alakalı ayrıca eserin temini ve tercümesi sürecinde Ohin Medresesi’nde geçmişte okumuş/mezun olmuş ayrıca çalışmamıza konu olan risâle ile meşgul olmuş öğrencilerden de bu eser hakkında süreçte istifade edilmiştir.

Elbette çalışmamızda özellikle kavram, kişi, yer adları ve diğer hususlarda bilgiler verebilmek için başvurduğumuz bir diğer kaynak da Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Diyanet İslâm Ansiklopedisi maddeleridir. Özellikle çalışmanın ikinci bölümünde yer alan “küfür”, “tekfir”, “günah” ve “büyük günah” kavramları ile ilgili malumatlar için yer yer ansiklopedi maddelerinden istifade edilmiştir.

¹⁸ I. Uluslararası Düünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri. ed. Mehmet Bilen, Veysel Gürhan, Ercan Gümü. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.

¹⁹ *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum 5-7 Ekim 2012 Cilt. I-II*, Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, 2013.

²⁰ Bağcı, Okur, “Şeyh Fethullah Verkânisi ve ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-Avâmili’n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkik ve İncelenmesi”, 92-129.

Çalışmamız içerisinde zikredilen sûre ve âyet numaralarını dipnotta verirken Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Kur'ân Portalı'ndan istifade edilmiştir.²¹

Çalışmamızda istifade ettiğimiz ve atıf yaptığımız eserleri dipnotta gösterirken ve kaynakçamızı hazırlarken, ülkemizde geliştirilen “akademik yazım ve kaynak gösterme sistemi”²² olan İSNAD Atıf Sistemi'nin ikinci versiyonu kullanılmıştır.

²¹ Söz konusu portal için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, “*Kur’ân-ı Kerîm*, (Erişim 15/10.2023).

²² İlgili versiyona ulaşmak için bkz. <https://www.isnadsistemi.org/>

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH FETHULLAH VERKANİSİ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1.1. Doğumu ve Nesebi

Şeyh Fethullah Verkanisi, “Şeyh Ailesinden biri olarak kabul edilmektedir.” Hem ilmi, hem ailevi hem de tarikat bağlarından dolayı “Şeyhu’ş-şerîka ve Şahbazı’t-tarîka” olarak bilinmekte ve anılmaktadır.²³ Şeyh Fethullah’ın doğum tarihi ile alakalı elimizde birçok farklı rivayet bulunuyor olsa da kaynaklara göre Siirt iline bağlı Baykan ilçesinde yer alan Verkanis Köyü’nde doğmuştur.²⁴ Şeyh Fethullah, doğum yeri Verkanis Köyü’ne nispetle “el-Verkanisi” künyesiyle meşhur olmuştur. Ailenin şeceresinin Hz. Ömer’e dayandığı ifade edilmektedir.²⁵ Şeyh Fethullah XIX. yüzyılda Anadolu’da yetişen önde gelen ve saygıyla anılan âlimlerden biri kabul edilmektedir.

“Şeyh Fethullah’ın babası Şeyh Abdurrahim’dir. O da Şeyh Abdurrahman’ın oğludur. O da Şeyh Yusuf’un oğludur. Şeyh Yusuf ise Şeyh Hüseyin’in oğludur. O da Sultan Şeyhmus olarak bilinen ve Hz. Ömer’in soyundan gelen Mardinli Şeyh Musa ez-Zûlî’nin neslinden olan Şeyh Muhammed’in oğludur.”²⁶

Şeyh Musa ez-Zûlî el-Mardinî, on beşinci kuşaktan dedesi olup kendisi Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166) döneminde yaşamıştır. Rivayetlere göre ayrıca onunla tanışma fırsatı bulmuştur. Zûlî Tarikatı’nın kurucusu olarak tanınan şahsın son kaldığı yer Mardin’e yakın Sultan Şeyhmus Köyü’dür.²⁷

Günümüzde Şeyh Fethullah ile ilgili bir yanlış da hayatını işlediğimiz bu kısımda düzeltmek gerekir. Zira Şeyh Fethullah’ın şahsiyeti ile ilgili araştırma yaptığımız dönemde karşımıza bazı internet sitelerinde fotoğraflar ile karşılaşmıştık.²⁸ Aile üyeleri ve öğrencileri ile bu durum müzakere edildiğinde söz konusu fotoğrafın Şeyh Fethullah’a

²³ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Nubihar, 2019), 169.

²⁴ Verkanis Köyü, bugün Kasımlı adıyla bilinmekte olup Baykan’a 25 kilometrelik mesafededir. Bkz. T.C. Baykan Kaymakamlığı, “Mahalli İdareler”, (Erişim 14/10/2023),; AYTE, “Medreseler”, 1/62.

²⁵ Hz. Ömer e kadar uzanan silsile şu şekildedir: “Şeyh Fethullâh Verkânîsî, Abdurrahîm, Abdurrahman, Yusuf, Hüseyin, Mûsâ, Nâsır, Ali, Ebubekir, İbrahim, Ahmed, Hızır, İsa, Hasan/Hüseyin, Muhammed” şeklindedir. Bkz. İbrahim Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, ed. Orhan Başaran. (Bingöl: 04-05 Mayıs 2017), 342.

²⁶ Oxîni, *Bir ketû’l-Kelimât*, 70.; Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 169.; Recep Dikici, “Bitlisli Âlimler ve Devlet Adamları”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı- Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019) 2/274.

²⁷ Oxîni, *Bir ketû’l-Kelimât*, 70.

²⁸ Söz konusu fotoğraf için bkz. Evliyalar.net, “Şeyh Fethullah Verkânîsî (k.s.)” (Erişim 17.04.2024).

ait olmadığı ifade edilmiştir. Hatta Şeyh Fethullah'ın ellerinde hiçbir vesikalık fotoğrafının olmadığını da ayrıca belirtmiştir. Aynı zamanda söz konusu fotoğrafın aynı dönemde yaşadıkları aynı isme sahip Batman'lı Hâmidî ailesinin önde gelen isimlerinden Şeyh Fethullah Hâmidî'ye (ö. 1873/1947) ait olduğu zikretmiştir.²⁹ Aslında bu duruma yine benzer internet sayfalarında rastlamak mümkündür.³⁰

1.2. İlmi Hayatı

1.2.1. Talebelik Dönemi

Kaynaklarda zikredildiğine göre Şeyh Fethullah küçük yaşta babasını kaybetmiş ve ağabeyi Şeyh Musa'nın koruması altına girmiştir. Şeyh Musa ise onun yetişip iyi bir âlim olması için elinden geleni yapmıştır. Babasının ilmi mirasını devam ettirmek için medrese eğitimine önem veren ağabeyi onu bölgenin ileri gelen âlimlerinin gittiği bir medreseye göndermiştir. Babasının vefatından sonra, kütüphanesinde bulunan birçok dini kitabın okunması için gayret sarf etmiştir. Şeyh Fethullah, kurstan izinli olduğu vakitlerde ağabeyi Şeyh Musa'yı ziyaret edermiş. Ağabeyi eşine “Kardeşim evimize gelirse ona ilk üç gün saygıda kusur etme ve ona her türlü ikramda bulun.” diye tembihlermiş. Ancak üç günden fazla kaldığı durumda ise kendisine verdiği izzet ve ikramda gevşeklik göstermesini istemiştir. Çünkü onun bu rahatlığa alışmasıyla medrese ortamından soğuyacağını aynı zamanda derslerine olan bağlılığı hususunda gevşeklik göstereceğini düşünmüştür.³¹

Ağır ve derin bir ilmi tedrisattan geçen Şeyh Fethullah gittiği her yerde insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını dini hükümleri tek tek aktarmıştır. Doğu'da şer'î ve fikhî konularda yetkinliğiyle çığır açmış sayılı âlimlerden olduğu belirtilmektedir.³² Bundan dolayı “Şeyhü's-şerîat ve Şahbâzü't-tarikat” lakapları ile anılmıştır. Aynı zamanda Verkanisi, Nakşî-Hâlidî geleneğinin yolundan giden Anadolu topraklarında yetişmiş meşhur âlimlerdendir.³³ Nakşî-Hâlidî koluna bağlı olan Şeyh Fethullah zahirî ilimlerin yanı sıra fikhî ve tasavvufî yönüyle de birçok bölgenin beğenisini kazanıp saygın bir

²⁹ Molla Fethullah Ayte ile yapılan müzakereler ve sohbetler neticesinde bu bilgiye ulaşılmıştır.

³⁰ Söz konusu fotoğraf için bkz. Evliyalı.net, “*Fethullâh Hamidi (k.s.)*” (Erişim 17.04.2024).

³¹ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 105-106.; Ali Bağcı, “Ohin Kütüphanesi'ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Ocak 2017), 85.

³² Yıkılmaz, Şeyh Fethullah el- Verkanisi'nin Fikhî Yönü ve Fetvalarının Tetkiki, 14-15.

³³ Şeyh Fethullah Verkanisi, *Âdâb-ı Şeyh Fethullah Âdâbü't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye*, çev. Mehmet Saki Çakır (İstanbul: Hacegan Yayınları, 2019), 8.; Bağcı, “Ohin Kütüphanesi'ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, 86.; Enver Ören, “Fethullah-ı Verkanisi” *Evliyalı Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992), EK-6/1489.

şahsiyet haline gelmiştir. Şeyh Fethullah'ın tasavvufa yönelişi ise müderrislik yaptığı yıllarda başlamıştır. Nitekim okuyup okuttukları kendisini tatmin etmeyince hakikate ulaşmanın yalnızca zahirî ilimlerle olmayacağını bunun yanında tasavvufî ilminde alınması gerektiğini savunmuştur.³⁴ Bu dönemde önce postnişîn Şeyh Celaledin'e daha sonra Abdurrahman et-Tâgî'ye intisap etmiştir. Böylece bulunduğu bölgede tasavvufî yönü ağır basan güçlü âlimlerden biri olmuştur.³⁵ Yine fıkıh alanında sorulan sorulara karşılık isabetli hükümler veren Şeyh Fethullah, fikhî meselelere olan hassasiyetini açıkça ortaya koymuştur. Zira insanların tüm meşru haklarının korunması, maddi ve manevi yönden zarara uğramaması Fıkhın temel ilkesidir. Toplumsal düzenin ve insan haklarının ihdas edilmesini ancak fikhî ilkelerin uygulanması ile mümkün olacağını savunur. Dolayısıyla fikhî kaideler doğrultusunda birçok meselede isabetli hükümler vererek çözüme kavuşturmuştur. Böylece gerek yaşantısıyla gerek kaleme aldığı eserleri ile fıkıh ve tasavvuf alanında güçlü bir kimlik haline gelmiştir.³⁶

1.2.2. Müderrislik Dönemi

Şeyh Fethullah, müderrislik görevine ilk defa Muş ilinin Bulanık ilçesine bağlı Koğak Köyü'nde başlar. Bu köyde bir süre ders okuttuktan sonra aynı ilçeye bağlı fakat ilçeye 88 km uzaklıktaki Abri Köyü'nde bulunan Şeyh Abdumelik Medresesi'ne devlet tarafından resmen ataması yapılmıştır. Bu zaman zarfında Bediüzzaman Said Nursi³⁷ ile tanışıp ve kendisinden dersler almıştır.³⁸

Şeyh Fethullah'ın tasavvufa meyli ile alakalı olarak kaynaklarda bazı bilgilere rastlanmaktadır. Zira medresede ders anlattığı bazı günler uğraştığı zahirî ilimlerin kalbini tam olarak mutmain etmediğini fark eden Şeyh Fethullah, bu durumda ruhunu manevi açıdan ferahlatmak için tasavvuf alanına yönelmiştir. Torunu Şeyh Muhammed Âsım Ohînî, *Birketü'l-kelimât*'da onun bir mürşid bulmaya çalıştığını şu sözlerle bildirmektedir:

³⁴ Baz, "Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri", 1/343.

³⁵ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 66-70.; Çakır, *Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, 117-118.

³⁶ Çiçek, "Şafîî Fıkıhında İnsan Prototipi ve Alâeddin Ohinî'nin Cela'u'l-Ayn Adlı Kitap Örneği", 2/327.

³⁷ Üstad Bediüzzaman Said Nursî, (1878-1960) Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Nurs Köyü'nde doğmuş. Son dönem Osmanlı âlimlerinden olup Nurculuk hareketinin kurucusudur. Bkz. Alparslan Açıkgöç, "Said Nursi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/565-572.

³⁸ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 76-87.

“Buradan da anlaşılacağı üzere Medrese eğitimini bitiren bir kimsenin direkt, zahirî ilimlerle hakikate varması pek de mümkün değildir. Bu kimsenin önce tasavvuf yolunu benimseyen bir Allah dostunun arkasından gitmesi gerekir.”³⁹

Şeyh Fethullah, uzun bir arayışın neticesinde ismini duyduğu Hizan gavsı olarak bilinen Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'ye varmak ve onun müridi olmak için yola çıkmıştır. Ancak Şeyh Fethullah, daha Gayda adlı mevkiye varmadan kulağına gelen bir haber vasıtasıyla Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'nin vefat haberini almış, bu durum onu ziyadesiyle üzmüştür. Bunun üzerine Şeyh Fethullah, Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'den sonra postnişinlik makamın başına geçen oğlu Şeyh Celaleddin'e (ö. 1888/1973) bir süre bağlanmıştır.⁴⁰ Kısa bir zaman sonra Seyyid Sıbgatullah'ın değer verdiği halifelerinden Şeyh Hâlid-ı Orekî'nin (d.? / ö. 1870) yanına gidip, ona ben size ya da Şeyh Abdurrahman Tâgî'ye intisap etmek istediğini belirtmiştir. Şeyh Hâlid-ı Orekî onu direk yanına almayıp kendisi için istihâre yapmış ve istihâresinde Abdurrahman et-Tâgî'nin bir kuş misali Orekî'nin huzurunda bulunan pişmiş bir ördeği kaptığını görmüştür. Hatta Şeyh Hâlid-i Orekî gördüğü rüyası sonucunda: “Tâgî benim avımı benden aldı.” demiştir. Böylece Şeyh Fethullah'ı doğruca müntesibi olması için Şeyh Abdurrahman et-Tâgî'ye göndermiştir.⁴¹

Abdurrahman et-Tâgî'nin de onayı ile Şeyh Fethullah müderrislik görevinden istifa edip, artık intisap ettiği şeyhinin yanına Norşin'e gitmiştir.⁴² Norşin'de 17 yıl müderrislik yapan Şeyh Fethullah, kısa bir süre sonra şeyhi Abdurrahman et-Tâgî'nin yanında tasavvuf eğitim ve terbiyesini alarak kendisinden halifelik onayını almıştır.⁴³ Şeyh Fethullah, hocasının vefatı üzerine Norşin'de dört yıl daha kalarak şeyhin çocuklarının medrese eğitimlerini ve masraflarını karşılamıştır. Bir süre sonra, Şeyh Abdurrahman et-Tâgî'nin halifesi Şeyh Ahmet Taşkesenli (ö. 1848/1909), Şeyh Fethullah'a gelerek artık Norşin Dergâhı'nın başında sen değil Şeyh Muhammed Ziyâuddin'in olması gerektiğini söyler. Bu durumu anlayışla karşılayan Şeyh Fethullah, 1890 yılında Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Ohin Köyü'ne taşınmıştır.⁴⁴

³⁹ Bağcı, “Ohin Kütüphanesi'ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, 86-87.; Ören, “Fethullah-ı Verkânîsî”, 6/1489-1490.

⁴⁰ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 76-87.

⁴¹ Mehmet Saki Çakır, “Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî ve Norşin Tekkesi'nden yayılan Kollar”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Temmuz 2017), 37-38.

⁴² İbrahim Baz, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2014), 85-105.

⁴³ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 76-87.; Dikici, “Bitlisli Âlimler ve Devlet Adamları”, 2/274.

⁴⁴ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 76-87.; Ören, “Fethullah-ı Verkânîsî”, 6/1489-1491.

Birkaç sene sonra Şeyh Fethullah atalarının bulunduğu ve medrese geleneğinin devam ettiği Verkanis Köyü'ne çağırılmıştır. Şeyh Fethullah gitmek için hazırlansa da bazı yakın müridleri ve hocası Şeyh Muhammed Ziyâüddîn'in ısrarlarıyla Verkanis Köyü'ne gitmekten vazgeçip Bitlis'te kalmaya karar vermiştir. Taşındığı Mermutlar Mahallesi'nde kendisine bir ev ve medrese inşa edilmiştir. Böylece geri kalan ömrünü de ilimle uğraşarak geçirmiştir.⁴⁵

1.3. Yaşadığı Çevre

Şeyh Fethullah, 1845-1899 yılları arasında yaşamış olup bu dönem Osmanlı'nın dağılma dönemine denk gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin idari yapısıyla alakalı çok fazla bir değişiklik görülmemektedir. Doğu Anadolu Bölgesi ve daha birçok bölge yurtluk ve ocaklıkların başında yerel görevlilerin olduğu bir sistemle yönetilmiştir. Tanzimat döneminden sonra Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi daha da güçlendirme çabaları sonucu merkezi yönetim güç kazanırken toprak sahiplerinin ise yetki ve nüfuzlarında azalmalar görülmüştür. Elinde büyük oranda toprağı bulunan kimseler, dini nüfuz üzerinde söz sahibi olan şeyhler ve toplumun bir parçası olarak kabul edilen şehir halkı, neticede var olan yerel topluluklardan çok daha fazla bir etki uyandırmıştır. Yine o dönemlerde Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike arz eden Rusya Federasyonu, Doğu Anadolu üzerinde planlı sıcak denizlere inme girişimi bölgenin kendileri için ne kadar önem arz ettiğini ve tarihselliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Sonuç itibarıyla 1877-1878 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı sonucu bölgede acı kayıplar ve beraberinde büyük güç kaybı getirmiştir. Yine o dönemlerde köy halkından meydana gelen küçük aşiretler arasında büyük iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Böylece bu tür iç karışıklıklar devletin birliğine ve bütünlüğüne ciddi zararlar vermiştir. Bu durumda yerel yetkililer bazen bu tarz mücadelelere katılmış, bazen de kendilerini doğrudan eylemin hedefi içinde görmüşlerdir.⁴⁶

Saltanatın ilk yılları meydana gelen bu olaylar, Sultan Abdülhamid'in (ö. 1842/1918) derhal bu yerli halk kesimi ile daha fazla ilgilenmesini gerektirmiştir. Devletin sürekli toplumsal değişkenlikler içinde olduğu o dönemlerde Şeyh Fethullah Verkânîsî, doğu bölgesinde çok sevilen ve saygı gören önemli âlimlerden biri olarak

⁴⁵ Bağcı; Okur, “Şeyh Fethullah Verkânîsî ve ed-Dürerü'l-Fethiyye fi'l-Avâmîli'n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkiki”, 96-97.

⁴⁶ Ekrem Buğra Ekinci, “Şeyh Ubeydullah ve Nehri Seyyidlerinin Hazin Hikâyesi”, *Türkiye Gazetesi*, (01 Aralık 2010), 1-3.

kabul görmüştür. Sadece ilmi derinliği ve şöhretiyle değil, aynı zamanda herkesçe sevilen ve sayılan değerli bir aileye ait olmasıyla da büyük saygı görmüştür. Şeyh Fethullah tasavvuf ve fıkıh başta olmak üzere diğer şer'î ilimlerde yetkin olmasının yanı sıra, dengeli ve yapıcı bir yolla siyasi meselelerde de insanlara faydalı olmuştur. Anlatılanlara göre, bir gün çok sevdiği oğlu Şeyh Alâeddin kendisinin yanında Sultan II. Abdulhamid'in bazı uygulamalarını eleştireceği sırada, babası Şeyh Fethullah, "Oğlum neden böyle konuşuyorsun, onun padişah olduğu dönemde o elinden geleni yapmış ancak bu güven ortamını sağlayabilmiştir. Biz onun varlığıyla huzur buluyoruz. Eğer giderse huzur bulacağımızı hiç düşünmüyorum." diyerek oğluna sert tepki göstermiştir.⁴⁷ Bir başka gün yine farklı fikirlere sahip iki grup arasında çıkan anlaşmazlıklardan ötürü her iki taraftan da ölenler olmuş, bir grubun malına zarar gelirken diğerinin ise malı korunmuştur. Şeyh Fethullah bu durum üzerine, "Halk birbirlerine zulmediyor, birbirlerini öldürüyor. Sultan Abdulhamit Bey'in umurunda değil. Neden insanlarla ilgilenmiyor?" demiş ve sözü bitmeden hemen kendi kendine "Evet, bir an bunu söyledim ama Allah Teâlâ ondan razı olsun o her zaman insanlara adil davranmıştır." demiş, akabinde elini açarak: "Allahım bundan sonra başımıza gelecek kişinin emri altına girmekten sen bizi koru!" demiştir.⁴⁸

Şeyh Fethullah o dönemlere ait olaylara bakış açısı ve algısıyla dünyada olup biten her şeyi önceden kestirebilme kabiliyetine sahip bir âlimdir. Yaşanan tarihsel olaylar onun ileri görüşlü bir yapıya sahip olduğunun en büyük delilidir. Şeyh Fethullah'ın yaşadığı yıllarda Doğu bölgesindeki medreseler ve tarikatlar en parlak dönemlerini yaşamıştır. Dini ders gruplarını içinde barındıran ve her sene yüzlerce talebe yetiştiren bu medreseler, insanları beşikten mezara eğiten bir yapı haline gelmiştir. Bu ilim yuvalarından çıkan âlimler ilerde topluma rehberlik ve önderlik ederek, Allah'ın dinini insanlara anlatacaklardır. Yine o dönemlerde Doğu Anadolu Bölgesi'nde eğitim kurumu olarak devamlılığını sağlayan tarikatların da azımsanmayacak önemli bir nüfuzu vardır. Bunlar arasında özellikle Nakşibendîlik Tarikatı'ndan Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (ö. 1242/1827) yanı sıra halifesi Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Şeyh Sibgatullah Arvâsî'nin yardımıyla insanların aklına derince kazınmıştır. Bu zatların sayesinde Nakşibendîlik o bölgede en etkili grup olarak sivrilmiştir. Şeyh Fethullah hayatının uzun yıllarını

⁴⁷ Oxînî, *Bir ketü'l-Kelimât*, 85; Hatip Yıldız, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Muş Sancağında Açılan Müslüman Eğitim Kurumları", *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2018), 250.

⁴⁸ Oxînî, *Bir ketü'l-Kelimât*, 84.

medreselerde talebelik ve hocalıkla geçirdiğinden bu durum kendisine günlük hayatta önemli bir kimlik kazandırmıştır. Tasavvuf, Fıkıh gibi şer'î konularda yetkin olması onu bütün insanlardan farklı kılmıştır. Böylece alanında yetkin ve donanımlı bir yapıya sahip olması ona kendi döneminde fetva konusunda saygın bir kimlik atfetmiştir. Aynı zamanda hem kayın pederi hem de hocası olan ünlü mutasavvıf Şeyh Abdurrahman Tâgî'den tasavvuf alanında önce icazet sonra halifelik almıştır. İnsanlarla olan yakınlığı, sosyalliği ve üstün yetenekleri onu halkın gözünde her zaman değerli kılmıştır.⁴⁹

1.4. Ailesi ve Çocukları

Şeyh Fethullah, hayatında iki kez evlenme imkânı bulmuştur. İlk evliliğini yakın akrabası olan Züleyha Hanım ile medrese eğitimini tamamladıktan sonra yapmıştır. Ancak uzun süre çocuksuz kaldıktan sonra ikinci bir evlilik daha yapmıştır. İkinci hanımı ise meşhur Hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâgî'nin kızı Tayyibe Hanım'dır.⁵⁰

Şeyh Fethullah'ın ikinci evliliğinden sonra ilk eşinden de çocukları olmuştur. Bu iki evliliğinden beşi erkek, dördü kız olmak üzere dokuz çocuğu olmuştur. Bu çocuklarından altısı birinci eşinden; üçü ise ikinci eşinden olmuştur. İlk evliliğinden olan çocukları, Alâeddin, Cüneyd, Fatima, Belkise, Ümmü Gülsüm ve Hamide'dir. İkinci eşi Tayyibe'den olan çocukları ise Ma'rûf, Kutbeddin, Bahâeddin'dir.⁵¹

1.5. Vefatı

Şeyh Fethullah, hayatı boyunca şer'î ve amelî hükümlere uyma konusunda çok dikkatli davranmıştır. Yaşadığı toplum her ne kadar İslâm'a aykırı ve Allah'ın emirlerine uyma konusunda gevşeklik göstermiş olsa da o daima İslâm'a aykırı olanlarla ve insanlara yanlış bilgi aşılayanlara karşı mücadele ederek yanlış bilginin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Emir bi'l-marûf nehiy ani'l-münker prensibine layık bir kul olma görevini yerine getirmek için mücadele etmiştir. Bu kararlı duruşunu ömrü boyunca tüm benliğiyle devam ettirmiş bir âlimdir. Hayatı boyunca ve özellikle vefatı sırasında onun İslâmi hassasiyetlerini dile getiren ders alınacak türde pek çok kısa hikâyesi mevcuttur. Vefat

⁴⁹ Oxînî, *Birketü'l-Kelimât*, 84-86; Mehmet Yalar, "Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri" *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, 1/460; Abdulcebbar Kavak, "Müceddidî Şeyh Mevlânâ Halid El-Bağdâdî'nin Ortadoğu'daki Misyonu", *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*, 1/1 (Aralık 2017), 2-5.

⁵⁰ Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 28; Dikici, "Bitlisli Âlimler ve Devlet Adamları", 2/274-275; Bülent Akot, "Bitlis Tarihinde İz Bırakan Bazı Mutasavvıflar", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1 (2020), 63.

⁵¹ Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 29-30; Hamit Elçi, *Şeyh Hüseyin el-Bûtî'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35.

etmeden önce bir köyde İslâm'a aykırı bazı olaylar meydana gelmiştir. Şeyh Fethullah derhal olaya müdahale etmiş ancak bu olaylara engel olamayınca şer'î hükümlere olan hassasiyetinden bunalıp, hayatına son vermesi için Allah'a dua etmiştir. Her ne kadar kaynaklarda bu tarz bir bilgi iddia ediliyor olsa da gerçekte bu denli ilmi eserler ortaya koyan Müslüman bir şahsiyetin böyle bir cümle kullanıp kullanmadığı çokta mümkün görülmemektedir. Bu olaydan kısa süre sonra hayatını kaybetmiştir. Hastalığı sırasında da hiçbir yükümlülüğünden vazgeçmemiş mükellef olduğu ibadetlerini tek tek yerine getirmiştir.⁵²

Şeyh Fethullah, Pırnaşın Köyü'nde oğlu Muhammed ile birlikte kendilerine ait eski bir evde beraber yaşarken son hastalığına yenik düşmüştür. Ancak evde kaldıkları sırada evin durumunun iyi olmamasından ötürü hastalık durumu git gide daha da ağırlaşmıştır. Durumdan haberdar olan talebeleri ve tanıdıkları, onu memleketine götürmek için hep birlikte seferber olmuşlardır. Ancak Şeyh Fethullah kendilerine orada kalmak istediğini dile getirmiştir. Şeyh Fethullah ikna olmayınca bu sefer onu ikna etmesi hususunda Şeyh Abdurrahman et-Tâgî'nin kızı Tayyibe hatuna giderek, Şeyh Fethullah'ı Bitlis'e dönmeye ikna etmesi konusunda çok ısrar etmişlerdir. Sonunda eşinin de ısrarıyla Şeyh Fethullah isteksizce Bitlis'teki evine tekrar dönmeyi kabul etmiştir. Ancak eşine dönüp şöyle bir uyarıda bulundu:

“Şayet bu konuda sana hakkımı helal etmezsem âhirette işin çok zor olacak dedi. Oğlu Muhammed'in evinden gitmek istememesinin nedeni sorulunca oranın bir kabre benzediğini ben ise orada kabir hayatına alışmaya çalışıyordum, oradan kabre gitmek benim için çok rahat olacaktı. Şimdiki evim bir cennet köşkü gibidir, buradan kabre gitmek bana çok acı görünüyor.”⁵³

Vefatına son üç gün kala Şeyh'in durumu daha da kötüleşerek dini vecibelerini kolaylıkla yerine getiremez duruma gelmiştir. Bunun üzerine derhal Malazgirtli Muhammed Ali Sakin adında bir doktora haber gönderilmiş. Şeyh, doktora hitaben şunları ifade etmiştir:

“Bilmelisin ki beni iyileştirmen için seni buraya çağırmadım, ne yaparsan yap mutlaka ölüm haktır ve öleceğimi biliyorum. Çünkü zezem suyunu birçok defa içtiğim halde mevlam bana şifa vermedi. Hâlbuki her kim olursa olsun zezem

⁵² M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, (İstanbul: Pak Ajans Yayıncılık, 2010), 197-207.

⁵³ Oxîni, *Birketü'l-Kelimât*, 94.

suyunu hangi niyetle içerse ona iyi gelir ve şifa bulur. Ben şahsen şifa niyeti ile içmiştim ama bir fayda sağlamadı, demek ki vefat etmem yakındır. Doğrusu senin buraya kadar gelmeni istememin sebebi, mükellef olduğum dini vecibelerimi tam olarak yerine getiremiyorum, beni bu durumdan alıkoyan ağrılarımı ve sancılarımı dindirecek bir ilaç vermek için çağırdım.”⁵⁴

Hekim, bu ağrıları tespit ederek gerekli ilaçları yazıp vermiştir. Böylece Şeyh’in acısını hafifleterek onun dini yükümlülüklerinin rahat bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olmuştur.⁵⁵

Şeyh Fethullah vefat etmeden önce ailesini ve yakın çevresindeki insanları her zaman Allah’ın ve peygamberinin emrettiği tarzda yaşamalarını tavsiye etmiştir. Hayatı boyunca ilim eksikliği ile mücadele etmiş biri olarak vefat etmeden önce oğlu Alâeddin’e bilimde ilerlemiş kimselerle olabildiğince sıkı ilişkiler kurması aynı zamanda onlarla tartışması talebinde bulunmuştur. Çünkü ona göre değerli olan bilgiyi anlamak ve elde etmek ancak bu şekilde mümkündür. Şeyh Fethullah vefat etmeden önce, Rabbinin huzuruna çıkacağını hissettiği için o güne kadar hamama hiç gitmemiş olmasına rağmen, ilk defa hamama gidip tertemiz paklanıp Rabbinin huzuruna varmak istedi. Yine dünya hayatına göz yummadan önce şöyle der: Hangi hal üzere olursam olayım yıkanmam ve toprağa verilmem hususunda hiçbir şekilde Hz. Peygamber’in sünnetini ihmal etmeyiniz. Daha önce hac vazifesini yerine getiren Şeyh Fethullah, vefatından sonra da bu yolculuğun kendi adına yapılmasını ısrarla istemiştir. Bir sonraki sene iki kurban kesilmiştir. Bunların biri kendisi adına, diğeri ise Şeyh Abdurrahman et-Tâgî adına kesilmiştir. Şeyh Fethullah, Allah dostuna, “vefat etmek üzere olan bir kişi herhangi bir şey söylemedikçe kelime-i tevhidi tekrarlamak sünnet değildir, ben ise kelime-i tevhid’den sonra konuşmadım” dedi.⁵⁶

Şeyh Fethullah, 27 Eylül 1899’da 53 yaşında Bitlis’teki evinde vefat etmiştir. Orada bulunan Askerî bir komutan, askerlerine evinin yakınında bir mezar kazılmasını emretmesi üzerine derhal bir mezar kazınmıştır. Cenazenin tekfin ve teçhiz işlemleri için Şeyh Abdurrahman et-Tâgî’nin güvendiği müridlerinden Molla İbrahim Neynikî ve Abdullah el-Balikî bu durum için ilgilenmişlerdir. Şeyh Fethullah’ın vefat ettiği gün çok sayıda ulemâ ve meşâyih’in yanı sıra askeri makam cenazesine iştirak etmiştir.⁵⁷

⁵⁴ Yıkılmaz, *Şeyh Fethullah el- Verkânîsî’nin Fıkhi Yönü ve Fetvalarının Tetkiki*, 10-11.

⁵⁵ Korkusuz, *Nehrî’den Hazne’ye Meşâyihî Nakşibendî*, 209.

⁵⁶ Korkusuz, *Nehrî’den Hazne’ye Meşâyihî Nakşibendî*, 221; Ören, “Fethullah-ı Verkânîsî”, 6/1492.

⁵⁷ Oxînî, *Birketü’l-Kelimât*, 95.

1.6. Şeyh Fethullah ve Ohin Medresesi

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki medreseler, genel olarak tarikat merkezli medreseler ve seyda yani hoca merkezli medreseler olarak ikiye ayrılmaktadır.⁵⁸ Bu bölgede tarikat merkezli medreseler, Nakşibendilik meşayihinin liderliğinde faaliyet yürütmektedir. Bu tarz medreseler, Doğu medreselerinin önemli çoğunluğunu temsil etmektedir. Bitlis'teki Gayda, Norşin ve Ohin medreseleri bu yapı içerisindeki aktif medreselerdendir.⁵⁹ Dolayısıyla medreselerin ilmi bir boyutu olduğu gibi aynı zamanda dergâh olma gibi tasavvufî bir kimliğe de sahiptir. Nitekim az sonra Ohin medresesi hakkında detay verirken bu hususa kısa da olsa temas edilecektir.

Ohin Medresesi, bugün Bitlis ilinin Mutki ilçesine bağlı eski adıyla Ohin yeni adıyla Yukarı Koyunlu Köyü'ndedir. Medrese 1890 yılında Şeyh Fethullah tarafından kurulmuştur.⁶⁰ Ancak medresenin maddi-manevi açıdan gelişim ve sistematik hale gelmesi oğlu Şeyh Alâeddin ile birlikte olmuştur.⁶¹ Her ne kadar medrese Şeyh Alâeddin ile gelişmişse de Şeyh Fethullah adı ve yaptıkları bu medrese Bitlis ve civarındaki medreselerin en saygınlarından biri olmuştur.⁶²

Çalışmanın diğer kısımlarında da zikredildiği gibi, Şeyh Fethullah Norşin Dergâhı'ndaki şeyhlik vazifesini Muhammed Ziyâüddîn'e bırakarak Ohine'e gelmiş ve burada medreseyi kurmuştur. Aynı zamanda medrese ile birlikte dergâh da kurarak Ohin artık bu süreçten itibaren hem ilim hem de irşat merkezi olarak tasavvufî bir merkez haline gelmiştir. Söz konusu medrese, geçmişin bir devamı niteliğinde değil yeni kurulan bir medrese olma özelliğine sahiptir.⁶³ Şeyh Fethullah'ın Norşin'den Ohin'e geçişi ile alakalı bazı argümanlar da üretilmektedir. Nitekim bu geçişte, Şeyh Fethullah'ın pirdaşı

⁵⁸ Doğu medreseleri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), *“Türkiye’de Medreseler ve Din Eğitimi”*, (İstanbul: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, Eylül-2016), 5-6.

⁵⁹ Mustafa Keskin, “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (Haziran 2017), 66; Münir Ecer, “Şeyh Alâeddin’in İlmi Kişiliği”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı- Mehmet Demirtaş, (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019) 2/342.

⁶⁰ Abdülcebbar Kavak, “Hâlidîyye Medreselerinin Anadolu’daki İlmi ve Kültürel Hayata Katkıları”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler*, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013), 1/271-272.

⁶¹ Bağcı, “Ohin Kütüphanesi’ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, 95.; Çiçek, “*Şafii Fıkhiında İnsan Prototipi ve Alaeddin Ohini’nin Cela’u’l- Ayn Adlı Kitap Örneği*”, 328.

⁶² Bilen, “Ohinli Şeyh Alâeddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi”, 88.; Mansur Teyfur, “Şeyh Abdülkerim Çevik’in Bitlis Norşin Medrese Gelenekindeki Yeri”, *Uluslararası Bitlis ve Yöresi Manevi Mimarları Sempozyumu*, ed. Prof. Dr. Nurullah Ulutaş (Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2021), 1/110-111.

⁶³ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 345.

olarak bilinen Şeyh Muhammed Sami'nin (ö. 1447/1527) öneri ve tavsiyesi, Muhammed Ziyâüddîn'in önünü açmak ve Parsing Aşireti'nin Ohin'e daveti etkili olmuştur.⁶⁴

Bilen, medrese ile ilgili çalışmasında medresenin kuruluş aşaması ile ilgili ilginç detaylar aktarmaktadır. Bilen'e göre Şeyh Fethullah'ın medreseyi kurma süreci, Norşin'den sonra Ohin'e gelip arazi satın alması ile başlamıştır. Niçin Ohin'de medrese kurması gerektiği ile alakalı ise şu detayı aktarmaktadır:

“Ohin, ücra bir köşede olup o dönemde ulaşım imkânları kısıtlı olan bir bölgede yer almaktadır. Sultan Abdulmecid zamanında bölgeyi gezen Muş mutasarrıfı, bu yörenin çok cahil kaldığını yerinde tespit eder. Yörenin bu cehaletten kurtulmasının ancak kurulacak bir medreseyle sağlanacağı kanaatine varır. Bunun üzerine Muş mutasarrıfı, ilmi birikimi ve tasavvuf derinliği zirvede olan Şeyh Fethullah'a Ohin'de bir medrese kurması tavsiyesinde bulunur. Şeyh Fethullah, Norşin'de bulunan kendi şeyhi olan Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'nin oğlu, halk arasında Hazret olarak bilinen Hazreti Ziyâüddîn'i ilim ve irfan yönünden yetiştirdikten sonra, Muş mutasarrıfının bu tavsiyesini yerine getirmek için Ohin'e gelip medrese açmıştır.”⁶⁵

Şeyh Fethullah'ın medreseyi açtığı dönem, maddi açıdan sıkıntılarla geçmiştir. Özellikle gıda eksikliği ve buna rağmen öğrenci fazlalığı işleri zorlaştırmıştır. Ancak civardaki bazı zengin aşiret reislerinin yardımı bu dönemde fayda sağlamıştır. Aşiret Reisi Bişar için Şeyh Fethullah şöyle demiştir:

“Kendisi zengin biriydi. Bize yapılan ilk yardım onun yardımıydı. Öküzlere yüklenmiş pişmiş buğday, un ve sair şeyleri Oxin köyüne gönderirdi. Allah'ım bunun kat kat sevabını ona mezarında ulaştır ve ona gani gani rahmet eyle” diyerek durumu ifade edip dualar etmiştir.”⁶⁶

Görüldüğü üzere, tarih olarak zor bir dönemde açılan medrese, ilk yıllarında çok sayıda talebeye eğitim olanağı sağlama imkânı bulurken özellikle iâşe ve ibate konusunda birtakım zorluklar yaşandığı görülmektedir. Şeyh Fethullah'ın mali açıdan durumunun iyi olduğu, imkânlarını bu dönemde medrese ve öğrenciler için kullandığı da

⁶⁴ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânî'sinin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 46; Mehmet Sena Ekici vd. “Seyyid Aynü'l - Melek Hazretleri Tekkesi, Medresesi ve Muş Tarihindeki Yeri” *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 1/238.

⁶⁵ Mehmet Aydın, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ohin Medresesi*, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18; Ayte, “Medreseler”, 1/ 63; Mahsum Aslan, “Şeyh Muhammed Diyâüddîn Norşini'nin Mektûbât'ında Bulunan Fetvaların Fikhî Açıdan Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1 (Aralık 2021), 166-168.

⁶⁶ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 115.

zikredilmektedir. Nitekim bu daha önce de zikredildiği üzere, Norşin'den Ohin'e gelip arazi satın alınması süreci Şeyh Fethullah'ın kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁷

Bütün bu gayretlerine rağmen Şeyh Fethullah, Ohin'de fazla kalamayıp dört yıl sonra önce doğduğu yer Verkanis'a gitmeye karar vermişse de Bitlis'teki müritleri ve Norşin Dergâhı'nda yerini devrettiği Muhammed Ziyâüddîn'in ısrarlarına dayanamayarak Bitlis'e geçmek durumunda kalmıştır.⁶⁸ Hatta bu durum "Ohin'den sonra Verkanis'a niyet, Bitlis'e kısmet" diye anlatılmıştır.⁶⁹

Öncelikle Verkanis'a gitme niyeti aslında büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmek için Verkanis'a gittiği dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde köyün ileri gelenlerinden Şeyh Yasin, "Sen bizdensin ve yakınların olarak biz seninle en çok bağı olan kimseleriz. Dolayısıyla yabancı kimseler senden yararlanacaklarına biz yararlanalım ve evini buraya getirelim." deyince Şeyh Fethullah Verkanis'a gitmeye niyet etmiştir.⁷⁰ Bu dönemde Şeyh Fethullah'ın ilmi ve tasavvufî kimliğinden dolayı birçok yerden kendi memleketlerinde ikamet etmesi için teklifler de gelmiştir. Ancak bu teklifler arasından ilkin Verkanis'ı tercih etmişse de söz konusu ısrar ve talepler karşısında tercihi Bitlis şeklinde değişmiştir.⁷¹

Şeyh Fethullah'ın Bitlis'i tercih etmesinin nedenleri arasında kendisine duyulan saygı ve ısrarların yanı sıra bu dönemde Verkanis'ın bir köy, Bitlis'in ise il olarak daha büyük bir yerleşim birimi olması da önemlidir. Zira Şeyh Fethullah'ın Bitlis'te kaldığı süre boyunca, yani ömrünün sonuna kadar, talebe yetiştirmeye ve irşat faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiği düşünülürse söz konusu tercihin daha doğru olduğu düşünülebilir. Nitekim bu taşınma evresinde Hacı Mela Yusuf Efendi denilen zatın cenazesi için Bitlis'e giden Şeyh Fethullah'a ve oğlu Şeyh Alâeddin'e Bitlisli dostları şöyle diyerek onu Bitlis'te kalmaya ikna etmişlerdir;

"Sen işten anlayan tecrübeli bir adamsın. Fakat bu ev taşıma konusunda yanlış yapıyorsun. Bitlis vilayet merkezi büyük bir şehirdir. Siirt ise ona bağlı bir kazadır.

⁶⁷ Aydın, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ohin Medresesi*, 18-19; Deniz Aşkın, *Türkiye'de Medreseler, Seydalık ve Meşruiyet Arayışları*, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 114-115.

⁶⁸ Baz, "Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri", 345; Mehmet Altın, "Şeyh Cüneyd Ohinî ve Tefsir Anlayışı" *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı- Mehmet Demirtaş, (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019) 2/319.

⁶⁹ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 117-119.

⁷⁰ Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 117.

⁷¹ Bkz. Aydın, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ohin Medresesi*, 18.

Şeyh'in evi Bitlis'te kalırsa buradaki vali, askeri komutanlar ve diğer idareciler gibi büyük devlet adamları onun muhibbi olacaklardır.”⁷²

Ohin Medresesi mensupları, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda bölgedeki ulema ve şeyhler birlikte birlik olarak Osmanlı Devleti'nin yanında Ruslara karşı mücadele etmişlerdir. Hatta Şeyh Hâlid Orekî'nin bu savaşta şehit olduğu da ifade edilmektedir.⁷³ Ayrıca Ohin Medresesi hocaları ve mensupları, I. Dünya Savaşı'nda aktif olarak mücadele etmişlerdir.⁷⁴ Hatta kaynaklarda Ohin'deki dergâha bağlı Şeyh Muhammed Ziyâüddîn'in Ermenilerle mücadelede sağ kolunu kaybettiği zikredilmektedir.⁷⁵ Tarihi verilere göre 1924'te Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu mucibince ister istemez süreçte etkilenmiştir.⁷⁶ Ancak Şeyh Alâeddin, 1925'te geçmişte Ohin'de kısıtlı imkânlarla faaliyet gösteren medreseyi yeniden aktif etmiştir. Bu dönemde Ohin Medresesi için medresenin tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu konusunda müsamahalı davranıldığı ifade edilmektedir.⁷⁷

Ohin Medresesi, Baz'ın anlatımıyla Ehl-i sünnet çizgisine sıkı sıkı bağlı olan bir kurum olarak Osmanlı Devleti döneminde özellikle Şîîlerle Sünnîler arasındaki mücadelelerde Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Ayrıca Şeyh Alâeddin'in İzmir ve Gaziantep'e sürgün edilmesi gibi olumsuzluklarla karşılaşılmasına rağmen her daim birliği sağlanmasından yana tavır takınmışlardır. Hatta 1990'lı yıllarda bölgedeki terör faaliyetleri döneminde bile dergâha gelip propaganda yapmak isteyen örgüt mensuplarına dahi karşı durmuşlardır.⁷⁸ XIX. asrın sonlarında Şeyh Fethullah tarafından tesis edilen, oğlu Şeyh Alâeddin tarafından her yönüyle geliştirilen bir eğitim kurumu olarak Ohin medresesi, kurulduğu günden beri hem Nakşibendîliğin Hâlidî koluna bağlı geleneği devam ettiren hem de ilmi geleneği sürdürerek binlerce talebe mezun edip icazetname vermiş ve günümüzde de vermeye devam etmektedir. Ayrıca bu medresede okuyanlar

⁷² Oxini, *Birketü'l-Kelimât*, 118-119.

⁷³ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânî'si'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 47; İbrahim Baz; M. Saki Çakır, “Şeyh Asım Ohinî ve Birketü'l-kelimât fî menâkıb-ı ba'di's-sâdât İsimli Eseri. İstanbul: Nizamiye Akademi 2018”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 11/1 (23) (Nisan-2019), 415; İbrahim Baz, *Şeyh Asım Ohinî ve Birketü'l-kelimât fî menâkıb-ı ba'di's-sâdât İsimli Eseri*, (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2018), 94-99; Mehmet Altın, “Şeyh Cüneyd Ohinî ve Tefsir Anlayışı” 2/319; Zeki Tan, “Tâhâ-yı Hekkârî”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 3/2 571.

⁷⁴ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 345-346.

⁷⁵ Bağcı, “Ohin Kütüphanesi'ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, 87-88.

⁷⁶ Baz, Şeyh Fethullâh'ın Bitlis'e yerleşmesi ile başlayıp 1924 yılında yayınlanan tekke ve zaviyelerin kapatılması kanununa kadar ve 1925'te yeniden açılışına kadar toplamda 30 yıl kapalı kaldığını ifade etmiştir; Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 345-346.

⁷⁷ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 346.

⁷⁸ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 346-347.

bugün bile halkın arasında ortaya çıkan sosyal problemlerin çözümü konusunda da önemli bir rol icra etmektedirler. Geçmişte olduğu gibi bugün de hem ilmi hem de irşad faaliyetlerini birlikte sürdürmektedir. Sahip olduğu fiziki koşullar itibariyle modern bir yapıya sahip olan medrese, bugün çok sayıda öğrencisi, modern sınıfları, çok sayıda yazma eserin olduğu binlerce kitaptan müteşekkil kütüphanesiyle hem medrese hem dergâh kimliğini bugün de muhafaza etmektedir. Kayıtlarda Ohin'e bağlı 40'tan fazla dergâh ve medresenin olduğu da geçmektedir.⁷⁹

1.7. Hocaları

Şeyh Fethullah'ın hocaları ile ilgili detaylı bilgi, hakkında yazılan biyografi kaynaklarında bulunmamaktadır. Ancak çalışmamızda, hocalarını zikrederken elden geldiğince ana kaynaklara başvurulmaya çalışılmıştır.

1.7.1. Molla Abdurrahmân Mollakendî

Kaynaklarda “Molla Abdurrahmân el-Melakendî et-Tillî” şeklinde de anılmaktadır. Şeyh Fethullah, eğitim hayatının bir evresini Muş ili'nin Bulanık ilçesi'ne bağlı Melakend/Mollakent Köyü'nde geçirmiş ve burada bulunan ve 1321/1903-1904'te Şeyh İbrahim'in yaptırdığı Mollakent Medresesi'nde hocasından dersler almıştır.⁸⁰

Şeyh İbrahim'in yaptırdığı Mollakent Medresesi'nde hocasından dersler almıştır. Aynı zamanda Molla Abdurrahmân Mollakendî, Seyda Molla Halil'in yakın akrabalarındandır. Gerek ilmi üstünlüğü gerekse yetiştirdiği talebelerden ötürü doğu medreselerinde adından çokça söz ettirmiştir. Akrabası olmasının yanı sıra aynı zamanda Molla Halil es-Si'irdî'nin talebesidir.⁸¹ Kaynaklara göre Molla Abdurrahmân Mollakendî, 1289/1873 yılında vefat etmiştir.⁸²

⁷⁹ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 349-350; Aşkın, *Türkiye'de Medreseler, Seydalık ve Meşruiyet Arayışları*, 136-137; İzzettin Ürek, *Günümüz Bitlis Medreselerinde Mantık Eğitimi (Norşin Medreseleri Örneği)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 45.

⁸⁰ Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi'nin Fıkhi Yönü*, 16; Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 12; Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 11; İbrahim Burçin Asna, “Melekend/Mollakent Medresesi'nde Eğitim Hayatı ve Mimari”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3/1 (Mart 2018), 330-332.

⁸¹ Abdullah Özcan, *Molla Halil Es-Si'irdî'nin Basîretu'l-Kulûb Fî Kelâmi Allâmi'l-Guyûb Adlı Tefsirinin Tahkik ve Tahlili* (Van: Van yüzüncü yıl üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 45.

⁸² Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 12; Özcan çalışmada Mollakendî'nin ölüm tarihi konusunda 1872-1873 şeklinde olabileceğini de ifade etmiştir. ;Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 12; Mehmet Salmazzem, *Bulanık/ Kop'ta Medrese Geleneği ve Tefsir Tedrisatı*, ed. İrşad Sami Yuca (İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları 2020), 538-539.

1.7.2. Molla Resûl Sipkî

Kaynaklarda “Molla Resûl Sipkî” olarak da anılmaktadır.⁸³ Şeyh Fethullah medresede talebe olduğu yıllarda sadece dini eğitim değil aynı zamanda hocası Molla Resûl’den felsefe ve matematik gibi pozitif bilimlere ait dersler de almıştır.⁸⁴ Molla Resûl, Van Gölü civarında yayılmış olan Sipki Aşireti’ne mensup olduğu için “Sipkî” olarak anılmaktadır. Sahip olduğu ilmi mertebe sayesinde aşiretinde saygın bir yere sahiptir.⁸⁵ Molla Resûl, saygınlığı dolayısıyla yörede “Üstâd-ı a‘zam” olarak bilinmektedir. Hatta bazı kaynaklarda Doğu Anadolu Bölgesi’nin en önde gelen ilim adamı olarak da kabul edilmektedir.⁸⁶ Kaynaklar Molla Resûl Sipkî’nin 1827 yılında vefat ettiğini zikretmektedir. Mezarı, Muş Alaaddin Bey Camii’nin son cemaat kısmındadır.⁸⁷

1.7.3. Şeyh Hâlid-i Orekî Şîrvânî

Kaynaklarda “Şeyh Hâlid-i Orekî” olarak da anılmaktadır.⁸⁸ Bu ayrımın doğduğu köye nispetle olduğu anlaşılmaktadır. Zira Çakır bu durumu delil getirmek suretiyle “Orek” olduğu konusunu teyit etmektedir.⁸⁹

Şeyh Hâlid-i Orekî, Siirt ili Şîrvan ilçesi’ne bağlı Orek Köyü’nde doğmuştur. Kendisi fıkıh ve Arap dilindeki yetkinliği ile meşhurdur. Hatta fıkıh alanındaki derinliği dolayısıyla döneminin İmâm Şâfiî’si, Arap dilindeki yetkinliği dolayısıyla döneminin Sibeveyh’i olarak kabul edilmiştir. Hâlid Orekî, Sıbgatullah Arvâsî’nin ününü duymuş ve ona intisap etmiştir. Onun yanında sülukunu tamamlamıştır. Arvâsî’nin vefatı üzerine yeniden Şîrvan’a dönmüştür. Şîrvan’da ders okutmaya devam etmiş birçok kişiye icazetname vermiştir. Orekî, şeyhi Arvâsî’nin sözlerini derlediği “Minah” adlı eseri kaleme almıştır.⁹⁰ 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde şehit olmuştur.⁹¹

⁸³ Adnan Memduhoğlu, “Tâhî, Abdurrahman”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), EK-2/571.

⁸⁴ Oxînî, *Birketü’l-Kelimât*, 76-87.

⁸⁵ Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu*, 28-29.

⁸⁶ Mehmet Şirin Ayış, “Bingöl ve Çevresinde Hâlidilik”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, ed. Orhan Başaran. (Bingöl: 04-05 Mayıs 2017), 269.

⁸⁷ Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu*, 28-29; Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku’l Hacc ve’l-Umre Adlı Eseri*, 11-12; Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 13. Hakkında bilgi için ayrıca bkz. Oxînî, *Birketü’l-Kelimât*, 267-274.

⁸⁸ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 344.

⁸⁹ Mehmet Saki Çakır, “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (Ağustos 2016), 33.

⁹⁰ Söz konusu eser, 2012 yılında Türkçe’ye çevrilmiştir. Bkz. Mevlana Halid-i Şîrvani Öleki, *Minah*, çev. Hüseyin Okur, Siraceddin Önlüer, (İstanbul: Semerkand Yayınları), 2012.

⁹¹ Çakır, “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi”, 33-34.

1.7.4. Muşlu Hacı Tayyib Efendi

Hacı Tayyib Efendi, Şeyh Muhammed Küfrevî'nin halifelerindedir. Aynı zamanda Molla Halil es-Si'irdî'nin öğrencilerinden Hacı Hasan-ı Ehvedî'den⁹² ilmini itmam eylemiştir.⁹³ Hacı Tayyib Efendi, bir dönem Muş Müftüsü olarak görev yapmıştır. Şeyh Fethullah, kaynaklara göre Hacı Tayyib Efendi'den son derslerini ve icazetini almıştır.⁹⁴

1.7.5. Şeyh Abdurrahmân et-Tâgî

Şeyh Abdurrahman et-Tâgî, 1247/1831 yılında Siirt'e bağlı Şirvan'da doğmuştur. Tâgî'nin babası Molla Mahmud b. Molla Abdülgafur, annesi ise Meyâsin Hanım'dır. Annesinin soyu Hz. Hüseyin 'in soyundan gelir. Bulunduğu coğrafyada “seyyid” olarak bilinir. Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin asıl köyü Siirt ili Şirvan ilçesine bağlı 43 km uzaklıktaki Pirinçli Köyü'dür. Aile büyükleri ve kendileri genellikle sofî oldukları için halk tarafından “Mala sofîyan” yani “Sofiler ailesi” olarak tanınmışlardır. Şeyh Abdurrahman et-Tâgî, ömrünü ilme adanmış bir isim olarak kabul edilmekte ve bu minvalde değer görmektedir. Bu saygı ve hürmete mukabil kendisine “seydâ” ismiyle hitap edilmiştir. Şeyh Fethullah, medrese yıllarında kendisinden tasavvufa dair dersler almıştır. Bu bağlamda Abdurrahman et-Tâgî için kendisinin Şeyh Fethullah'ın hem şeyhi hem de mürşididir demek mümkündür. Abdurrahman et-Tâgî çevresinde bulunan insanlar tarafından sürekli saygı ve hürmetle anılmıştır.⁹⁵

1.7.6. Şeyh Celâleddin

Şeyh Celâleddin, Şeyh Fethullah'ın yanında ders okuduğu hocalarından biri değildir. Ancak Şeyh Fethullah'ın tasavvufa intisap ettiği evrede, özellikle Sıbğatullâh Arvâsî'nin vefatından sonra postnişinliğe getirilen Şeyh Celâleddin'e intisap etmiştir.

⁹² Bazı kaynaklarda “Hacı Hasan Efendi el-Ensârî” olarak geçmektedir. Bkz. Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânî'si'nin Fıkhi Yönü*, 16; Baz, “Osmanlıdan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, 93. Ayrıca Muhammed Küfrevî'nin halifelüğünü yapan Hacı Tayyib Efendi aynı zamanda Hacı Hasan-ı Ehvedî'nin ders halkasında bulunmuştur.

⁹³ Baz, “Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri”, 343.

⁹⁴ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânî'si'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 13; Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânî'si'nin Fıkhi Yönü*, 16.

⁹⁵ Abdurrahman et-Tâgî'nin hayatı için bkz. Memduhoğlu, “Tâhî, Abdurrahman”, EK-2/571-572; Baz, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, 77-78; Ürek, *Günümüz Bitlis Medreselerinde Mantık Eğitimi (Norşin Medreseleri Örneği)*, 46-48.

Bazı kaynaklarda, Şeyh Fethullah'ın kendisinden kısa bir süre yanında tasavvuf eğitimi aldığı zikredilmektedir.⁹⁶

1.8. Talebeleri

Şeyh Fethullah'ın talebeleri ile ilgili olarak tespit edebildiklerimiz şunlardır: Şeyh Muhammed Ziyâüddîn, Seyyid Hasan Arvâsî, Seyyid Abdulgaffar Arvâsî, Molla Abdülkerim Hizânî, Şeyh Alâeddin Ohînî,⁹⁷ Molla Ahmed Karakoyî, Molla Mahmud Karakoyî, Molla Ömer Horosî, Molla Hasan Ademî.⁹⁸

Bu öğrencileri arasında, ilk sırada zikrettiğimiz, Şeyh Fethullah'ın sevdiği ve üzerinde titrediği, aynı zamanda hakkında epey malumat da bulunan hocası Şeyh Abdurrahman et-Tâgî'nin oğlu Şeyh Muhammed Ziyâüddîn,⁹⁹ Bitlis iline bağlı Hizan ilçesinin Üsb Köyü'nde doğmuştur. Babası Abdurrahman et-Tâgî'nin yanında bir süre okuduktan sonra babasının vefatı üzerine yarıda kalan medrese eğitimine Şeyh Fethullah'ın yanında devam etmiştir. Büyük bir çabanın sonucunda tasavvuf yolculuğunu bitiren Muhammed Ziyâüddîn, şeyhi Şeyh Fethullah'tan ilmi ve tasavvufî icazet alır.¹⁰⁰ Muhammed Ziyâüddîn, Şeyh Fethullah'ın en önemli halifesi, talebesi aynı zamanda damadı olmuştur. Hâlid el- Bağdâdî'den sonra “Hazret” sıfatıyla anılan ikinci kişidir.¹⁰¹ Şeyh Ziyâüddîn'in hocası ile ilgili bir anekdotta onun fıkıh bilgisi ile ilgili şöyle demiştir:

“Ben, her ilimde sizden üstünüm demiyorum; ancak fıkıh ilminde sizden üstün olduğumu söyleyebilirim. Bu seviyemi de üstadım Şeyh Fethullah'tan elde ettim. Çünkü o verdiği her fetvayı bana gösterir ve fetva verme metotlarını da öğretirdi. Hatta yanında olmadığım ve kendisinin fetva verdiği durumlarda, sonradan yanına

⁹⁶ Bağcı; Okur, “Şeyh Fethullâh Verkânîsî ve ed-Dürerü'l-Fethiyye fi'l-Avâmîli'n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkik ve İncelenmesi”, 96; Çakır, “Seyyid Sıbğatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda Tekkesi”, 30-33.

⁹⁷ Şeyh Alâeddin, Şeyh Fethullâh'ın çocuğudur. Çalışmamızın başında hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca hayatı hakkında bkz. Rıdvan Seletli, *Şeyh Alâuddîn el-Ohînî'nin Celâu'l-ayn adlı eserinin tahkiki*, (İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020; Müfit Yüksel, “Sadrettin Yüksel Hocanın Ardından” *Tezkire Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi*, 41 (Ocak 2005), 203-205.

⁹⁸ Şeyh Fethullâh Verkânîsî, *Âdâb-ı Şeyh Fethullâh Âdâbü't-Tarîkatî'n-Nakşibendîyye*, 14. Şeyh Fethullâh'ın öğrencileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Fıkhî Yönü*, 18-19; Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsî ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 17-20; Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 14-15; Ömer Faruk Çalimli, “Molla Hasan Peşevangî ve Tasavvufî Görüşleri”, *Van İlahiyat Dergisi*, 11/18 (Haziran 2023), 49.

⁹⁹ Mahsum Aslan, “Şeyh Muhammed Diyâüddîn Norşînî'nin Mektûbât'ında Bulunan Fetvaların Fıkhî Açından Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Şubat 2022), 166-168.

¹⁰⁰ Baz, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî”, 87.

¹⁰¹ Çakır, “Şeyh Abdurrahman Tâgî ve Norşin Tekkesi'nde yayılan kollar”, 86-94.

gittiğinde verdiği fetvayı bana anlatır, ben de bana öğrettiği her şeyi tümüyle anlamaya çalışır ve sonunda muvaffak olurum.”¹⁰²

Şeyh Muhammed Ziyâüddîn, Ohin Tekkesi’nde babası Şeyh Abdurrahman et-Tâgî ve hocası Şeyh Fethullah’tan sonra Postnişinlik makamına geçmiştir. Norşin Dergâhı’nda yaklaşık yirmi beş yıl fiili hizmeti sırasında her sene yüzlerce talebe yetiştirmiştir. I. Dünya Savaşı’nda Belican mevzilerinde öğrencileriyle beraber Ermeni ve Ruslara karşı çatışmışlardır. Çatışma sırasında mevzide patlayan top mermisinin şarapneli, sağ koluna isabet etmesi sonucu sağ kolunu kaybetmiştir. O dönem Osmanlı Sultanı olan Sultan Reşad (ö. 1844/1918), Muhammed Ziyâüddîn’in savaşta gösterdiği takdire şayan fedakârlıklarından dolayı kendisine ödül olarak takma bir kol takdim etmiştir. 1342/1923 yılında vefat etmesi sonucu Norşin’de Babası Abdurrahman et-Tâgî’nin yanına defnedilir.¹⁰³

1.9. Eserleri

Şeyh Fethullah’ın tespit edebildiğimiz kadarıyla günümüze kadar ulaşan eserleri şunlardır:

1.9.1. Mektûbât

Bu eser daha çok takvâ sahibi âlimlerin çözüme kavuşturamadıkları fikhî meselelerle alakalı sordukları sorulara karşılık mektupla aldıkları cevaplardır. Ayrıca bu mektuplarda tarikat ile alakalı bir kısım meseleler, taziyeler ve kendisine tabi olanlara yönelik nasihatlerde içerir. Dolayısıyla bu mektuplar müellifin fikhî meselelere dair kaleme aldığı mektuplardan sadece 35-40 kadarını içermektedir. Diğer mektupları ise kayıptır. Zeynelabidin el-Amedî tarafından tedarik edilen bu mektuplar yeniden el yazısına geçirilerek 1992’de Diyarbakır’da kitaplaştırılmıştır.¹⁰⁴ Aynı zamanda bu mektuplar, daha sonra Şeyh Alâeddin tarafından derlenmek suretiyle “Mektûbât-ı eş-

¹⁰² Mahmut Askeri Küçükkaya, “Şeyh Muhammed Ziyâeddin Nurşîni’nin Tasavvufî Görüşleri”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Aralık 2021), 457.

¹⁰³ Oxînî, *Bir ketû’l-Kelimât*, 148; Korkusuz, *Nehri’dan Hazne’ye Meşayih’i Nakşibendî*, 177-224.; Mehmet Sena Ekici, “vd.” Mehmet Öztürk- Mehmet Sait Selvi, “Seyyid Aynü’l-Melek Hazretleri Tekkesi, Medresesi ve Muş Tarihindeki Yeri” *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, 220-221.

¹⁰⁴ Sahip Beroje, “Şeyh Fethullâh el-Verkanisî, Bazı Fikhî Görüşleri ve Fikhî Anlayışı”, *Uluslararası Düinden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: 2008) 1/735.

Şeyh Fethullah Verkanisi” adıyla bir araya getirildiği kaynaklarda zikredilen bir başka husustur.¹⁰⁵

1.9.2. *Âdâbu’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye*

Şeyh Fethullah’ın bu eserinde ağırlıklı olarak Nakşibendîliğin gerçek hayatta insanlar için ne ifade ettiği ve bu tarikata bağlı olan kimselerin nasıl davranması gerektiğini anlatılmaktadır. Ayrıca bu eserde tarikat unsurunun ikinci önemli esası olan bir şeyhe muhabbet, ihlas ve teslimiyet olduğu hususu zikredilmekte olup bu kavramların önemi üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁶

Eser, XX. yüzyılda Nakşibendî liderlerden Yahya Pakişi ve oğlu Hamit Pakişi tarafından yayınlanmıştır.¹⁰⁷ Daha sonra bu eserin eski¹⁰⁸ ve yeni Türkçe¹⁰⁹ baskıları yapılmıştır.¹¹⁰

1.9.3. *Risâletün fî Kelimâti’ş-Şeyh Abdurrahmân ‘îndel-Vefât*

“Vefât-ı Şeyh Abdurrahmân et-Tâgî” olarak da anılan bu eser, bazı kaynaklarda “Nubzetun min kelimâti’ş-Şeyh Abdurrahmân et-Tâgî” şeklinde de geçmektedir.¹¹¹ Şeyh Fethullah’ın hocalarından Şeyh Abdurrahman et-Tâgî’nin vefatından kısa süre önceki hal ve durumları ile ondan gördüğü kerametlerini kaleme aldığı eseridir. Ayrıca bu eserinde hocası ile olan konuşmalarına da yer vermiştir.¹¹²

¹⁰⁵ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 16; Yeliz Başar, *Nakşibendî-Hâlidî Şeyhi Muhammed Ziyâeddîn Nurşîni’nin Hayatı ve Mektûbât’ındaki Tasavvufî Görüşleri*, (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 13.

¹⁰⁶ Çakır, *Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu*, 7; Yasin Yedek, “Hâlidîyye’de Mürşide Teslimiyet: Abdurrahman Tâhî (ö. 1886) Örneği”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*, ed. Orhan Başaran. (Bingöl: 04-05 Mayıs 2017), 36.

¹⁰⁷ Ömer Pakişi, “Yahya Pakişi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 2/397-398. Söz konusu baskı, Diyanet İslâm Ansiklopedisi’nde şöyle aktarılmıştır; Fethullâh Verkânîsi, *Âdâbü’t-tarîkati’n-Nakşibendiyye (Âdâb-ı Fethullâh)*, İstanbul, ts. Eserin eski Türkçe baskısı hakkında; Şeyh Fethullâh Verkânîsi, *Âdâbü’t-tarîkati’n-Nakşibendiyye (Âdâb-ı Fethullâh)*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2013.

¹⁰⁸ Şeyh Fethullâh Verkânîsi, *Âdâbü’t-tarîkati’n-Nakşibendiyye (Âdâb-ı Fethullâh)*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2013.

¹⁰⁹ Bkz. Şeyh Fethullâh Verkanisi, *Adab-ı Tarikat-ı Nakşibendiyye*. haz. Muhammet Abdullah Seydaoğlu. İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2020.

¹¹⁰ Eseri online olarak okumak da mümkündür. Bugün internet ortamında eser okuyucuya sunulmuş durumdadır. Ulaşmak için bkz. <https://www.necatiaksu.net/dosya/aFethullâh.htm>.

¹¹¹ Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku’l Hacc ve’l-Umre Adlı Eseri*, 33; Semih Bekçi, Geçmişten Günümüze Tarihten İzler, *Abdurrahman Tağî’nin Sünnet ve Bid’at Tasavvuru*, ed. M. Doğan Karacoşkun, (Ankara: Berikan Yayınevi 2018), 2-4.

¹¹² Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku’l Hacc ve’l-Umre Adlı Eseri*, 33.

1.9.4. *ed-Dürerü'l-Fethiyye fi'l-Avâmilî'n-Nahviyye*

Şeyh Fethullah'ın nahiv ilmi ile alakalı önemli bilgileri bir araya toplayıp kaleme aldığı Arapça bir eserdir.¹¹³ Kaynaklarda Şeyh Fethullah'ın bu eseriyle ilgili olarak mevcut bilgiye ilave olarak *Avâmil-i Cürçânî*'ye nahiv ile ilgili önemli hususları tamama erdirici mahiyette bir bilgi şeklinde kaleme aldığı bir çalışma olduğu da ifade edilmektedir.¹¹⁴

1.9.5. *Menâsikü'l-Hâcc ve'l-Umre*

Adından da anlaşılacağı üzere hac ve umreyi konu edinen bir eser olup, Bitlis'in Tatvan ilçesinde yaşayan Molla Muhammed Nurullah el-Godışkî tarafından istinsah edilmiştir. Yedi bâb ve bir sonuç bâbtan oluşan bu eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹¹⁵

1.9.6. *Akîde*

Kaynaklarda Kürtçe kaleme alınan bu eserle ilgili farklı isimlendirmeler mevcuttur. “Âkida İmanî” de bu isimlerden biridir.¹¹⁶ Eserin ilk bölümünde İslâm'ın şartları başlığı altında Allah'tan başka ilâh olmadığı, ikinci başlıkta meleklerle iman, üçüncü başlıkta kitaplara iman, dördüncü başlıkta peygambere iman, beşinci başlıkta ise ahiret gününe iman konuları detaylandırılarak ele alınmaktadır.¹¹⁷

Bu eserlerinin yanı sıra kaynaklarda Şeyh Fetullâh'a ait olmadığı halde onun adıyla yayınlanan bir çalışmadan bahsedilmektedir. Örneğin “el-Hemâilü fi'ş-şemail” adlı eser, Godışkî'nin “Risâletü'l-küfr ve'l-kebair” adlı çalışmamıza konu olan bu esere yazdığı manzum eserin baskısı için matbaaya gönderildiğinde matbaa tarafından sehven neşredilen bir eser olarak kaynaklarda geçtiği zikredilmiştir.¹¹⁸

¹¹³ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 25; Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Fıkhi Yönü*, 25.

¹¹⁴ Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsî ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 33-34; Ayte, “Medreseler: Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler”, 1/ 62-64.

¹¹⁵ Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsî ve Menasiku'l Hacc Ve'l-Umre Adlı Eserin Tahkik ve Tahlili*, 35-53.

¹¹⁶ Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 26.

¹¹⁷ Verkânîsî, *Temel Akaid ve Büyük Günahlar*, 14-25; Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 25; Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsî ve Menasiku'l Hacc ve'l-Umre Adlı Eseri*, 33; Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Fıkhi Yönü*, 25.

¹¹⁸ Beytekin, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, 26-27.

1.9.7. *Kitabü'l-Küfr ve'l-Kebair*

Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eser Kürtçe olarak kaleme alınmış olup daha sonra müellifin oğlu Şeyh Alâeddin tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Eserle ilgili detaylı bilgi, çalışmamızın ikinci bölümünde verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

“KİTABÜ’L-KÜFR VE’L-KEBAİR” ADLI ESERİN İNCELENMESİ (KAVRAM, TERCÜME VE DEĞERLENDİRME)

2.1. “Küfür” ve “Büyük Günah” Kavramı

Yapılan çalışmanın ikinci bölümünde ise “Küfür” kavramı ile alakalı genel bilgiler ele alındıktan sonra *Kitabü’l-küfr ve’l-kebair* adlı eserin Arapça nüshası tarafımızca yeniden tahkik ve tercüme edilip değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak Molla Nurullah Godişki tarafından kaleme alınan Nazmu’l-Kebâir adlı Kürtçe manzum eseri de çalışılmış, tercümesi yapılmıştır. Böylece “Elfâz-ı küfür” niteliğindeki bu eserle “Küfür” sayılabilecek “Büyük Günahlar” geniş ölçekte ele alınarak her seviyeden insanın anlayabileceği hale getirilmiştir.

2.1.1 “Küfür” Kavramı Hakkında Genel Bilgi

“Küfür” kavramı, “îmân” kavramı ile birlikte Allah’ın insan ile ilişkilendirilmesinden ortaya çıkan bir olgudur. Küfür ve îmân, insanlık yaratıldığından beri var olan bir husustur. Nitekim insan, inancın temeli olan Allah’a inanmak ya da inanmamak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla hem küfür hem îmân hem Allah hem de ulûhiyet inancı ile irtibatlıdır.¹¹⁹

Küfür olgusu, İslâm Tarihi açısından bakıldığında, Hz. Peygamber’den sonra özellikle dört halife döneminin akabinde tartışılmaya başlanan konulardan biri olmuştur. Haliyle İslâm Tarihi’nde uzun süre tartışılan ve “tekfir” olgusu gibi birçok yönüyle ele alınan karmaşık bir mesele olarak karşımızda yer almıştır. Bu iki kavram arasındaki ilişki bazen birinin diğerinin doğal sonucu olarak görülürken bazen de tekfir kavramının “küfür” kavramı tarafından gölgeleme/gölgede bırakma olarak kabul edilmektedir.

İslâm düşünce tarihinde, küfür genellikle İslâm’ın temel inanç konularına aykırı düşen bir inanç veya eylem olarak ele alınmıştır. Küfür, asıl olarak “Allah’a, O’nun peygamberlerine, kitaplarına, meleklerine, ahiret gününe ve kaderine inanmamak veya bu inançları reddetmek” anlamına gelebilir. Fakat küfür kavramının tanımı ve sınırları konusunda İslâm düşünürleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları küfrü

¹¹⁹ Hasan Türkmən, “Kur’an’da Küfür Kavramının Semantik Analizi,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/76 (Şubat 2021), 776-780.

sadece açık ve bilinçli bir inkâr olarak değerlendirirken, bazıları da daha geniş bir yorum sunarak cehalet veya yanlış anlama gibi durumları da bu kavramın kapsamına dâhil etmektedir. Ancak, bu tanımın ve kavramın yorumlanması zaman içinde farklı İslâm düşünce okulları arasında çeşitlilik göstermiştir, bu da küfrün doğası ve uygulanabilirliği konusunda karmaşık tartışmalara yol açmıştır.¹²⁰

İslâm Tarihinde küfür kavramı Hâricîlerle¹²¹ başlamıştır. Bu kavramın Hâricîliğin üzerinde en çok durduğu kavram olarak ifade etmek mümkündür. Zira Hâricîler bir kişinin imanı ya da mümin olup olmaması ile değil insanların küfre düşmesi ya da kâfir olup olmaması ile ilgilenmişlerdir. Aslında Hâricîler için kendi dönemlerinde İslâm toplumundan çıkarılması gerekenleri tespit etmeye çalıştıkları ya da bu konuyla alakalı olarak Bulut'un ifadesiyle Hâricîler için "Müslüman cemaatinden kovulacak olanları tayine çalışmışlardır." demek daha doğru olur.¹²² Tarihsel süreçte küfür ve doğal sonucu olan tekfircilik İmâm Gazzâlî¹²³ (ö. 1111/ h.505) döneminde kendini mezhep taassubu ve Bâtînilik olarak göstermiştir. Özellikle Bâtînîlerin gulat kesimi, kendilerinden olmayanları tekfir etmek suretiyle kan dökmeyi helal saymışlardır. Bununla beraber mutaassıb mezhep taraftarları imâmlarının görüşlerine aksi bir görüş ortaya koymayı kabul etmeyerek bazı görüşleri ve ortaya koyanları tekfir etmişlerdir.¹²⁴

Süreç içerisinde küfür olgusu ve beraberinde gelen tekfir meselesi sadece bir inanç problemi olmaktan çıkarak bir kişinin mümin ya da kâfir olarak isimlendirilmesi farklı ilimlerin meselesi haline gelmiştir. Salt inanç açısından ele alındığında Kelâm ilminin meselesi iken tekfir kavramı ile birlikte Fıkıh ilminin de konusu haline gelmiştir. Zira küfür ve sonucu olarak ortaya çıkan tekfirin sadece inanç yönü değil aynı zamanda hem

¹²⁰ Faruk Gün, "İman ve Küfür Pratikleri Üzerine Bir İncele: el-Mebsût Örneği", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 16/1 (Haziran 2024), 188.

¹²¹ Hâricî kelimesi, sözlüklerde "isyan eden ve ayrılan" anlamına gelmekte olup genel kabule göre Sıffîn Savaşı sürecinde ortaya çıkan hakem meselesi ile ortaya çıkan bir fırkanın adı olmuştur. Bu bağlamda Hâricîlik ya da Havâric tahkîm sürecinde Hz. Ali (ra)'ın hakem tayinin kabul etmesinden dolayı ayrılan kitlenin oluşturduğu bir fırkayı ifade eder. Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Hâricîler", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/169-170.

¹²² Halil İbrahim Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 138. Söz konusu bağlamla ilgili olarak ayrıca bkz. İsa Karadere, *İslâm Mezhepleri Tarihi'nde Cemal ve Sıffîn*, (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020), 160.

¹²³ Tam adı "Huccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111)" olup mutasavvıf kimliği ile birlikte Eşariliğin önemli kelamcısı, Şafii fakihî ve filozofları yaptığı eleştirileri ile bilinir. Aynı zamanda kelâm ilminde müttekaddimün dönemini sonlandıran ve müteahhirun dönemine kapı aralayan ve başlatan olarak bilinmektedir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, "Gazali", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/489; M. Sait Özervarlı, "Gazali", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/505-506.

¹²⁴ Ebu Hamid Muhammed Gazzâlî, *Bâtîniğin İçyüzü-Fedâihu'l-Bâtîniyye*, çev. Avni İlhan Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 91-99.

hukuki hem de sosyolojik açıdan önemli sonuçlar ortaya çıkan bir problematiğe dönüşmüştür.¹²⁵

Küfür (كُفْر) kavramı, sözlüklerde “كَفَرَ” (k-f-r) sülâsi fiilinden türemiş olup “bir şeyi örtmek” manasına gelmektedir. Ayrıca bu manasından hareketle gece için “şahısları örtmesi”nden dolayı “كَافِر” denilmiştir. Küfür kavramı mutlak olarak kullanıldığında, “Allah’ın birliğini veya Peygamberliği veya şeriatı ya da her üçünü inkâr etme” olarak anlaşılmıştır. Bazen de “şeriatı çiğneme ve Allah’a karşılık yapılması gereken şükürü terk etme” olarak mana verilmiştir.¹²⁶

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde ise bu kavram, “Tanrı’nın varlığı ve birliği gibi dinin temellerinden sayılan inançları inkâr etme” şeklinde ifade edilmektedir.¹²⁷ Buradan hareketle tekfir kelimesinin “îmân” kavramının zıddı olarak kabul etmek mümkündür. Nitekim İmâm Mâtürîdî’ye (ö. 333/944) göre îmân kavramı küfür kavramının muhalidi durumundadır.¹²⁸ Yine bu kavramla ilgili olarak, Arapça “kâfir” kelimesi ile Farsça “Gebr” kelimesinden hareketle Türkçedeki “gavur” kelimesi de yine inanmayan kişiyi ifade etmektedir.¹²⁹

Tekfir (تَكْفِير) kelimesi ise “bir şeyi, hiçbir şey yapılmamış gibi örtmek ve kapatmak” anlamındadır.¹³⁰ Terimsel açıdan tekfir, “Hz. Muhammed’in vahiy yoluyla alıp insanlara tebliğ ettiği kesin delille sabit olan dini bir esasın doğruluğunu inkâr edenin kâfirliğine hükmetmek.” manasına gelmektedir.¹³¹

İzutsu, küfrü “setr” yani “örtmek” olarak açıklamıştır. Bu kelimenin doğal manasının ise “ele geçen menfaatleri örtmek ya da bilmezlikten gelmek” olarak ifade etmiştir. Buradan hareketle küfür, aslında nankörlüktür. Ayrıca Allah’ın nimetlerine karşı sergilenen bu nankörlük ise aslında “tekzib”dir. Yani “Allah’a, elçisine ve elçisinin getirdiği ilahi habere iftira”dır. Yaratana red anlamındaki söz konusu küfür, küstah

¹²⁵ Murat Memiş, “Ebu’l-Feth Muzaffer el-Hatîb’in “Elfâz-ı Küfr” Risâlesi”. *Kader Dergisi*, 17/1 (Haziran 2019), 59-60.

¹²⁶ Râğîb el-İsfahânî, *Müfredât (Kur’an Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 918.; Mehmet Taşdelen, *Kelâm’da Elfâz-ı Küfür ve Tekfir*, (İstanbul: Kitap Dünyası), 25-28.

¹²⁷ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, “Küfür”, (Erişim 13/05/2024).

¹²⁸ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, (Beyrut, İsam Yayınları, 1970).

¹²⁹ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/533.

¹³⁰ İsfahânî, *Müfredât (Kur’an Kavramları Sözlüğü)*, 923.

¹³¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Tekfir”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/350.

fiillerde kendini gösterir. Bu anlamda istikbâr ve istiğna, küfür kavramının anlamsal kapsamında değerlendirilir.¹³²

Küfür kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de kök haliyle kırk yerde zikredilmektedir. Bunun dışındaki bazı âyetlerde de aynı sülâsi kökten türeyen farklı isim ve fiilin geçtiği görülmektedir. Ancak bu fiili ve türevlerinin dışında inanmam ya da inkâr manasına gelen “cahd, işrâk, tekzîb” kavramları da küfür manasında kullanılmıştır. İlave olarak “tuğyân, zulüm, ism, fîsk” gibi kavramlar da yine inanmayanları ifade etmek ve nitelemek için kullanılmıştır.¹³³ Bu haliyle bakıldığında ise küfür ve ondan türeyenlerinin yanı sıra küfür, inançsızlık gibi benzer manaları ihtiva eden kelimelerin Kur’an’da dört yüz altmış yerde zikredildiği bilinmektedir.¹³⁴

2.1.2. “Günah” Kavramı Hakkında Genel Bilgi

“Günah” kavramı, insanlığın her döneminde hayatın gündeminde olan konulardan biri olmuştur. Antik dünya dinlerinde günah kavramı, günümüzdeki İbrâhimî dinlerin anlayışından farklılık göstermektedir. Antik dinlerde günah, genellikle bireyin tanrılarla ilişkisinde bir tür dengesizlik veya bozulma olarak görülmüştür. İnsanlar, tanrılara karşı saygılı olmamak veya onların isteklerini yerine getirmemek suretiyle günah işlemiş olarak kabul edilmiştir. Hatta günah ile hastalıklar arasında bile bir ilişkilendirme yapıldığı görülmektedir. Nitekim eski medeniyetlerde insanların kendi davranışlarının sonucu olarak hastalıklara ya da kötülüklere maruz kaldığına dair düşünceler mevcuttur. Örneğin Mezopotamya medeniyetlerinde var olan görüşe göre hastalık, zararlı ruh ve varlıkların musallat olması gibi olumsuzlukların nedeni olarak kişilerin işlediği günahlar, Tanrı’nın emirlerine uymamak gibi insan kaynaklı fiiller gösterilmiştir. Buna benzer şekilde günah ile hastalıklar arasındaki ilişkiyi Babiller, Asurlular, Hititler, Çin ve Mısır medeniyetleri ile diğer medeniyetlerde de görmek mümkündür.¹³⁵ İlkel kabilelere bakıldığında da toplumların başına gelen musibetlerin, hastalıkların temel nedeninin

¹³² Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 185-186.

¹³³ Sinanoğlu, “Küfür”, 533-534.

¹³⁴ Mecit Amil, “*Kur’an’da Küfür Kavramı ve Boyutları*” (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2-3.

¹³⁵ Veli Atmaca, “Eski Medeniyetlerde Günah-Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2010), 103-118.; Ebru Türkman, “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*” (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1.; Hatice Yılmaz, “*Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar*” (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 5-12.; Hilal Güven, “*İlahi Dinlerde Günah*” (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 16-17.

günahlar olduğu hatta bu olumsuzluklardan kurtulmak için kurban ritüelinin uygulandığı kaynaklarda ifade edilmektedir.¹³⁶

Buna benzer durumu Cahiliye dönemi Araplarında da görmek mümkündür. Zira Cahiliye Arapları her ne kadar ahiret inancına sahip olmasalar bile müstakil bir günah mefhumuna sahip oldukları için günah işleyenlerin hasta olmak, fakirleşme ve diğer olumsuzluklara dâcâr olacağı inancına sahip oldukları görülmektedir.¹³⁷ Aslında bu durumun medeniyet fark etmeksizin insanlığın günah ile hastalıklar arasında bir ilişki kurduğunu söylemek mümkündür.¹³⁸

Günah kavramı çoğunlukla İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi İbrâhimî dinlerde önemli yer işgal eder. Bu kavram, genel olarak Tanrı'nın iradesine karşı gelmek, ahlâki yasaları ihlal etmek veya dine aykırı davranışlar sergilemek olarak tanımlanır. İlahi dinlerin temel öğretilerinde, Tanrı'nın insanlara belirli kurallar ve prensipler koyduğu ve bu kurallara uymamanın sonuçları olduğu öne sürülür. Yahudilikte de günah kavramı önemli kavramlardandır. Tevrat'ta Tanrı'nın İsrail halkına verdiği yasalar ve emirlere uyulmadığında günah işlenmiş olur. Talmud ve diğer kutsal metinlerde günahlar, Tanrı'nın yasalarını ihlal etmek olarak tanımlanır ve bu ihlallerin bazıları toplum içinde ciddi sonuçlara yol açabilir. Buna karşın Yahudilikte de tövbe ve ibadet önemlidir ve günahlardan arınma sürecinin bir parçasıdır. Hristiyanlığa bakıldığında günah, İncil'de ve kilisenin öğretilerinde önemli bir konudur. Hz. İsa'nın öğretilerine göre, insanlar Tanrı'nın yasalarını çiğnediklerinde günah işlemiş olurlar. Hristiyanlıkta, günahın temel çözümü, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve dirilişi aracılığıyla insanların günahlarının kefareti olarak kabul edilir. Hristiyanlıkta da günah işlemekten kaçınma ve tövbe etmek önemlidir. İslâm'da günahlar aynı zamanda “haram” olarak kategorize edilir. Kur'ân'da, İslâm toplumunun ahlâki ve dinî normlarına uygun olmayan davranışlar sıklıkla listelenir. Örneğin, hırsızlık, zina, içki içmek gibi eylemler haram olarak kabul edilir ve Müslümanlarda bu tür davranışlardan kaçınmaları emredilir. İslâm'a göre, günahlar, kişinin ahirette cezalandırılmasına neden olur ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşmasına yol açar. Sadece tövbe ederek ve ibadet etmekle suretiyle günahlardan arınmak mümkündür.

¹³⁶ Güven, “İlahi Dinlerde Günah”, 17-20.

¹³⁷ Adil Bebek, “Günah”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/282-283.

¹³⁸ Rifai Erten, “Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi-Veli Atmaca”, *Daruşşifa İslâm Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2022), 100-101.

Sonuç itibariyle ilahi dinlerde günah kavramı, Allah'ın iradesine uymamanın sonuçlarına odaklandığı ve insanları ahlaki ve dini normlara uymaya teşvik ettiği görülmektedir.¹³⁹

2.1.2.1. “Günah” Kavramı

“Günah” kavramı Farsça kökenli bir kelime olup sözlüklerde bu kavram “گناه” (gunāh) şeklinde yazılmakta ve okunmakta olup “Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç.” manasına gelmektedir. Bu kavram yine “güneh, ism ve zenb” gibi kelimelerle de eş anlamlı olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda;

- “گناهكار” (günahkâr) kelimesi ile “günahlı, günah işleyen”,
- “گناهكارانه” (günahkârâne) kelimesi “günah işleyene yaraşır surette”,
- “گناهكارى” (günahkârî) kelimesi ile “günahkârlık”,
- “گناه پيشه” (günah-pîşe) kelimesi ile “günah işlemeyi âdet edinen”

gibi manalara gelmekte ve bazı türemiş kelimeler anılmaktadır.¹⁴⁰ Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde ise “günah”, “dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vicdanı rahatsız edecek kötü davranış” gibi manalara gelmektedir.¹⁴¹

“Günah” kavramı İslâmi terminolojide çok sayıda kelime ile birlikte ilişkilendirilmektedir. Çünkü hem âyet hem de hadislerde günah olgusu farklı kelimelerle açıklanmıştır. Bunların en bilineni “ism, zenb, vizr, cünâh, hûb, ma'siyet, hata, seyyie, fâhişe, fîsk, fücûr, cürüm, sağıre, kebîre, dalâlet, tuğyân, zulüm ve küfür” kavramlarıdır.¹⁴²

2.1.2.2. “Büyük Günah” Kavramı

İslâmi terminolojide günah, “kebâir” (büyük günah) ve sagâir (küçük günah) olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Sözlüklerde “كبر” ve “صغر” yani “büyük” ve “küçük” kelimeleri birbirleri ile kıyaslanmak suretiyle ifade edilen anlamlar üzerinde

¹³⁹ Yılmaz, “Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar”, 13-21.

¹⁴⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 1986), 357.

¹⁴¹ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, “Günah”, (Erişim 14/05/2024).

¹⁴² Burada zikredilen kavramların manaları için; Ahmet Çelik, “Mutezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tevbe” (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 3-6; Terminolojide günah kavramı ile birlikte kullanılan diğer kavramlar hakkında bkz. Mustafa Türkgülü, “Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getirilen Büyük Günah/Kebire Hakkındaki Kelâmi Tartışmalar”, *Diyanet İlmî Dergi* 36/4 (2000), 63; M. Faik Kırtay, “Kur’ân’da Günah Anlamına Gelen Kelimelerin Anlam Farkı (Nezâir Bağlamında Bir İnceleme)”, *Hikmet Yurdu* 14/27, (2021/1), 158-165; Buket Ataman, “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, *International Social Sciences Studies Journal* 10/3 (2024), 405-409.; Osman Cilacı, “İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]* 24/4 (1988), 42.

anlam daralma ve genişlemesi olmaktadır. Yanına konulan ismin büyüklüğünü ya da küçüklüğünü ifade etmektedirler.¹⁴³ “كَبِيرَة” (kebîre [ç. kebair]) kelimesi, “كَبْر” sülasi fiilinde türemiş olup “cezası büyük olan her günah” anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Ayrıca bu kelime “büyük günah” manasında “dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevî veya uhrevî ceza öngörülen davranış” şeklinde tanımlanmakta olup bunun dışında kalan günahların ise “sağîre (ç. seğâir)” (küçük) manasında “küçük günah/lar” olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de günahların küçüklüğü veya büyüklüğü ile ilgili boyutsal bir bilgi verilmemiştir. Örneğin “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan sakınırsanız, (küçük) günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.”¹⁴⁶ âyetinde büyük günah-küçük günah ilişkilendirmesine temas etmişse de ne oldukları ile alâkalı bir açıklama yapılmamıştır. Yine bir başka âyette “Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır”¹⁴⁷ buyurulmuştur.

Hadislerde de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bazı hadislerinde büyük günahlar konusunda tespitler yaptığı görülmektedir. Nitekim bu bağlamda rivayet edilen bir hadiste “Büyük günahlar, Allah’a ortak koşmak, anaya-babaya eziyet etmek, (haksız yere) adam öldürmek ve yalan şahitliği yapmaktır.” buyurarak büyük günahların neler olduğuna dikkat çekmiştir. Buradan hareketle en büyük günahın sırayla Allah’a karşı işlenen itaatsizliğin, anne babaya itaatsizliğin ve insanlığa karşı işlenen bazı suçlar olduğu görülmektedir. Ancak ne Kur’ân’da ne de Hadislerde kapsamlı bir büyük günah kavram haritasının çıkarılamayacağını ifade etmek mümkündür. Fakat kapsamla ilgili bir tespit yapmak gerekirse Hz. Peygamber’in hadislerinde lânet ederek çirkinliğini ortaya koyduğu günahların büyük günah kapsamına girdiği söylenebilir.¹⁴⁸

Zehebî, Hz. Peygamber’in özellikle yalan yere şahitlik yapmayı ve anne-babaya eziyet etmeyi büyük günahların en büyüğü olarak kabul etmektedir. Ancak bu iki büyük günahın, helak edici günahlar olarak kabul edilen mezkûr hadiste zikredilen yedi büyük

¹⁴³ İsfahânî, *Müfredât*, 886.

¹⁴⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 887.

¹⁴⁵ Adil Bebek, “Kebîre”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/163.

¹⁴⁶ en-Nisâ, 4/31.

¹⁴⁷ en-Necm, 53/32.

¹⁴⁸ Muhammet Yılmaz, “Kur’an’da Büyük Günah Kavramı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Aralık 2011), 261.

günaha dâhil edilmediğini ifade etmiştir.¹⁴⁹ Aslında her çeşit büyük günah kapsamına giren fiiller Kur’ân-ı Kerîm’de ve sünnette “kebîre” yani büyük günah olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁰

Büyük günah olarak kabul edilen günahlar, toplumda fesat ve daha birçok kötülük ve olumsuzluğun ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle büyük günah işleyen kişinin fiilinin karşılığı olarak şiddetli bir cezaya çarptırılması gerekmektedir. Elbette cezanın mahiyeti ve boyutu ile ilgili bazı belirlemeler yapılmışsa da suçu işleyen had cezasına çarptırılması hatta -yukarıda da zikredildiği gibi- lânet edilmesi gibi cezalar öngörülmüştür.¹⁵¹ Zehebî, Kurtubî’den rivayetle büyük günah kavramına benzer bir yaklaşım sergilemiş ve ondan rivayet ettiği “Allah-u Teâlâ’nın cezalandırmakla tehdit ettiği varlığa zararı dokunan her günah büyük günahdır. Bunun dışındakiler ise küçük günahdır” demiştir.¹⁵²

Büyük günah kavramının İslâm düşünce tarihindeki yansımalarına bakacak olursak, Hz. Peygamber’in vefatı sonrası özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinden itibaren tartışmaya konu olan meselelerden birisi ve dolayısıyla mezhepleşmeye etki eden meselelerden biri de şüphesiz büyük günah meselesidir. Özellikle Hâricilik ve diğer itikâdî İslâm mezhepleri tarafından Müslüman olduğu halde mürtekib-i kebîrenin yani büyük günah işleyenlerin ahvalinin ne olacağı tartışması çokça gündemde kalmış bir meseledir. Nitekim Hâricilik başta olmak üzere Mürcie, Mu‘tezile hatta Ehl-i sünnet’in oluşmasında büyük günah işleyeninin durumu ve akıbeti meselesi etkili olmuştur.¹⁵³ Bu dönemde büyük günahattan ziyade büyük günahı işleyeninin durumu daha ön plana çıkmıştır.

Büyük günah işleyenlerin akıbeti ile alakalı yapılan tartışmalara bakıldığında, Hâricilik mürtekib-i kebîrenin mümin olmadığını ve ebedi cehennemde kalacağını kabul ederken, Mürcie bu kişinin mümin olmakla birlikte fakat ceza anlamında akıbetlerinin yani ahvallerinin âhirete tehir edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁵⁴ Bu kapsamda

¹⁴⁹ Hâfız İmâm Zehebî, *Büyük Günahlar*, çev. Bilal Uzun (İstanbul: Hak Yayınları, 2015), 22.

¹⁵⁰ Yılmaz, “Kur’an’da Büyük Günah Kavramı”, 264.

¹⁵¹ Ataman, “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, 405.

¹⁵² Zehebî, *Büyük Günahlar*, 16.

¹⁵³ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 138.

¹⁵⁴ Çelik, “Mutezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Teybe”, 20-39. Mürcie’den Bîşr el-Merisî (218/833), “Allah’a isyan edilen her şeyin büyük günah olduğu” görüşündedir. Bkz. Karadere, *İslâm Mezhepleri Tarihi’nde Cemal ve Sıffin*, 184. Mürcie’nin bazı ileri gelenleri büyük günah (küfür) ile iman arasında şu ilişkiyi kurmuştur: “Mürcie’den bazıları, küfürle birlikte iyiliğin fayda vermediği gibi, Müslüman olduktan sonra günah (seyyie) da zarar vermez dediler. Onlar, her günahı işlemiş olsa da Müslümanın cennet ehlinden olduğunu ve cehennemi görmeyeceğini söylediler. Çünkü cehennem kâfirler içindir. Bu iki gruptan her biri (yani Mutezile ile Hâriciler ve Mürcie grupları), cehenneme giren bir kimsenin daha sonra oradan çıkacağını kabul etmez. Bilakis cehenneme giren bir kimse orada ebedi olarak

Mu'tezile büyük günah işleyeni el-menzile beyne'l-menzileteyn şeklinde ara bir forma yerleştirerek affedilmesini tevbe etmesine bağlamıştır.¹⁵⁵ Ehl-i sünnet'in bu konuda ki tavrı ise şöyledir: “Bir kimsenin işlediği günah küfür cinsinden değilse o kişi ancak günahkâr bir mümindir” görüşünü savunur.¹⁵⁶

2.2. Eser Hakkında Genel Bilgi

Kitabü'l-küfr ve'l-kebair, Kürtçe olarak Şeyh Fethullah Verkanisi tarafından yazılmıştır.¹⁵⁷ Oğlu Şeyh Alâeddîn tarafından daha sonra Arapçaya çevrilmiştir. Söz konusu eser, daha sonra Molla Nurullah Godişki (Molla Nurullah Godişki)¹⁵⁸ tarafından da Kürtçe manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu eserin adı her ne kadar kapağında “Kitabü'l-küfr ve'l-kebair” olarak yazılmış olsa da daha çok *Nazmu'l-Kebâir* adıyla bilinmektedir.¹⁵⁹

Çalışmamızda eserin Şeyh Alâeddin tarafından Arapça çevrilen nüshası baz alınmıştır. Ancak Godişki'nin malum nâm Kürtçe manzum eseri de çalışılmış, tercümesi yapılmıştır. Ayrıca çalışmamızda Arapça nüsha tarafımızca yeniden tahkik ve tercüme edilip değerlendirmesi yapılmıştır. Şeyh Fethullah'ın söz konusu bu eseri, bu çalışmamızda tümüyle okuyucuya sunulmuştur. İlk yazdığı Kürtçe nesir nüsha, Şeyh Alâeddin tarafından kaleme alınan Arapça tercümenin yazma hali, Godişki'nin Kürtçe manzum nüshası (yazması ve tercümesi) çalışmamıza eklenerek sunulmuştur. Neşredilmemiş eser olduğu için özellikle nüshaların temini konusunda Ohin Medresesi'nde okuyan veya bu medreseden mezun olan öğrencilerin önemli katkıları olmuştur. Şeyh Fethullah'ın kaleme aldığı eserleri, daha sonra oğlu Şeyh Alâeddin

kalıcıdır. Cennet ehlinde olan kimse de cehenneme girmez.”; İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal-Dinler ve Mezhepler Tarihi*-, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/12.

¹⁵⁵ Çelik, “Mutezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tevbe”, 47-54; Ali Durmuş, *Ehl-i Sünnet Akâidi* (Ankara: İKSAD Yayınlar, 2022), 12-14.

¹⁵⁶ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 165-209; Cilacı, “İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı”, 44.; Çelik, “Mutezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tevbe”, 38-45.

¹⁵⁷ Eserin Kürtçe yazma nüshası, EKLER kısmında paylaşılmıştır.

¹⁵⁸ Molla Nurullah Godişki ve eseri hakkında bilgi için; Ömer Yıldız, “Molla Nurullah-ı Godişki'nin Hayatı ve Örnek Şiirleri”. *Şarkiyat* 14/3 (Ocak 2023), 1325-1341.; Nesim Sönmez, Mela Nûrullahê Godişki û Dîwana Wî. *The Journal of Mesopotamian Studies* (Özel Sayı), (2023), 63-84.; Cihat Bakırhan, *Mele Nurullahê Godişki'nin “Çenta Yetîman” Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Türkçeye Çevirisi, Tahlil ve Tenkid*, Yüksek Lisans Tezi, Muş: Muş Alparslan Üniversitesi SBE, 2017; Fahri Titiz, *Molla Nurullah Godişkinin el-Cewahîru'r Reşadiye fî Sîreti'n-Nebewîyye Adlı Eseri (Metin, Analiz ve Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi SBE, 2020.

¹⁵⁹ Titiz, *Molla Nurullah Godişkinin el-Cewahîru'r Reşadiye fî Sîreti'n-Nebewîyye Adlı Eseri*, 13.; Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi'nin Fıkhi Yönü*, 19-23.

tarafından bir araya getirilmiş ve ortaya “Kenzü’l-‘Akâid” isimli bir eser çıkmıştır.¹⁶⁰ Bu eser de daha sonra Molla Nurullah Godişki tarafından istinsah edilmiştir.¹⁶¹

Muhtevasında müellife ait olan; *Mektûbât, Risâletü’l-küfr ve’l-kebair (Kürtçe), Âdâbu’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye, Menâsikü’l-Hacc ve’l-Umre, Nebzetün min kelimâti’s-Şeyh Abdurrahman et-Tâgî, Risâletü’l-küfri ve’l-kebair (Arapça Çevirisi), Risâletün fî vefâti’s-Şeyh Fethullah el-Verkanisi, ve Akâdetu’l-Îmân ve’d-Dureru’l-Fethiyye fî’l-Avâmili’n-Nahviyye* adlı eserler bulunmaktadır.¹⁶²

Şeyh Fethullah’ın ilk kaleme aldığı Kürtçe yazma nüsha, 13 varaktan müteşekkil olup 17 satır düzeninde kaleme alınmıştır. Şeyh Alâeddin tarafından Arapçaya tercüme edilen yazma nüsha ise 13 varaktan oluşmakta olup her varakta 13 satır bulunmaktadır. Godişki tarafından kaleme alınan manzum 19 sayfadır. Eserin ilk sayfasında yani kapağında “كتاب الكفر و الكبائر للشيخ فتح الله الورقاني قدس سره وقد نظمها ملا نور الله الكودشكي باللغة الكردية” ifadesi yer almaktadır. Burada eserin adı ve müellifi zikredilmekle beraber Molla Nurullah Godişki tarafından Kürtçe olarak manzum hale getirildiği ifade edilmektedir. Bu risâle de 15 satır düzeninde kaleme alınmıştır. Hem Şeyh Alâeddin’in hem de Godişki’nin elimizde olan nüshaları Ohin Kütüphanesi’nde kataloglanmadığı için bu nüshalara ait bir tasnif ya da kayıt numarası vermek imkân dâhilinde değildir.

Şeyh Fethullah’ın Molla Nurullah Godişki tarafından manzum halde kaleme alınan eser, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Veri Tabanındaki kataloglarda da mevcuttur. Buna göre kataloglarda “Risâle fî’l-Akâ’id” adlı eserin içerisinde “Küfr-ü Kebâir” adıyla kayıtlıdır. Kataloglarda eserle ilişkili kişi olarak “el-Kutumi b. Yakub” ismi bulunmaktadır. Bitlis Ohin Medresesi’nde okuyanlar vasıtasıyla temin ettiğimiz nüshanın kapağında Godişki’nin adına yer verilirken eserin müellifinin kim olduğu zikredilmemektedir. Fakat nüshalar karşılaştırıldığında ufak farklılıklar olsa da söz konusu nüshanın Godişki’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Veri tabanındaki nüshada müellif ismi zikredilmemekle birlikte sadece “yazma bağışlar” şeklinde kayıt düşülmüştür. Ancak YEK’teki nüsha her ne kadar “Küfrü Kebâir” adıyla kayıtlıysa da eserin ilk

¹⁶⁰ Esere ait bazı sayfalar EKLER kısmında verilmiştir.

¹⁶¹ Yıkılmaz, *Şeyh Fethullâh el-Verkânîsi’nin Fıkıh Yönü*, 23-26. Godişki’nin istinsah ettiği nüshanın orijinali bugün Ohin Medresesi kütüphanesindedir.; Özcan, *Şeyh Fethullâh Verkânîsi ve Menasiku’l Hacc ve’l-Umre Adlı Eseri*, 37-38.

¹⁶² Verkânîsi, *Âdâb-ı Şeyh Fethullâh Âdâbü’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye*, 14.

varağında, “Nazmu’l-Küfr ve’l-Kebair” şeklinde isim mevcuttur. Söz konusu nüsha 28 varaktır. Her varakta ise 7 satır bulunmaktadır.¹⁶³

YEK Veri Tabanından hareketle Godişki’ye ait olan nüshanın katalog kaydı şöyledir:

Çizelge 2.1 “Risâle fi’l-Akâ'id (رسالة في العقائد)” Adlı Eserin Detay ve Fiziksel Özellikleri

Dil	Kürtçe
Tasnif Numarası	297.4
Konu	Akâid ve Kelâm/İslâm Dini ve İslâm İlimleri
Kütüphane Adı	Süleymaniye Kütüphanesi
Koleksiyon Adı	Yazma Bağışlar
Koleksiyon No	07182-003
Bibliyografik Kayıt No	353750
Materyal Türü	Yazma Eser
Yaprak, Satır ve Sütun Sayısı	8-19 yk., 7 st.
Boyutlar	148x105-115x80 mm.
Alfabe ve Yazı Türü	Arap Harfli-Nesih
Nüsha İle İlgili Kişiler	el-Kutumi b. Yakub

Çizelge 2.2 “Kufr u Kebâir (كفر و كباير)” Adlı Eserin Detay ve Fiziksel Özellikleri

Dil	Kürtçe
Tasnif Numarası	297.4
Konu	Akâid ve Kelâm/İslâm Dini ve İslâm İlimleri
Kütüphane Adı	Süleymaniye Kütüphanesi
Koleksiyon Adı	Yazma Bağışlar
Koleksiyon No	07182-004
Bibliyografik Kayıt No	353751
Materyal Türü	353751
Yaprak, Satır ve Sütun Sayısı	20-46 yk. ¹⁶⁴ , 10 st.
Boyutlar	148x105-120x70 mm.
Alfabe ve Yazı Türü	Arap Harfli-Nesih

2.3. Eserin Tahkikli Metni

2.3.1. Tahkikte Kullanılan Metot

Öncelikle çalışmamızda tahkik ettiğimiz nüsha, Ohin medresesi kütüphanesinde yer alan bir nüshadır. Tahkikli metinde yazma nüsha ile Harun Tanır tarafından neşredilen nüsha mukayese edilmiş ve aradaki farklılıklar bold/koyu yazılmıştır. Ayrıca okuyucu tarafından anlaşılması için metin Arap dili ve edebiyatı kurallarına uygun bir şekilde

¹⁶³ Söz konusu YEK’teki nüsha da EKLER kısmında mevcuttur.

¹⁶⁴ Nüshanın son sayfası olarak “46” gösterilmişse de numara verilmeyen 47. varakta eserin hala devam ettiği ve son sayfasının bu varakta olduğu anlaşılmaktadır. Hatta 48. varak boş sayfa şeklinde olmasına rağmen 47/b’de kütüphane katalog kaydı bulunmaktadır. Bu yüzden her ne kadar katalog kaydında 26 varak olarak görünse de mevcut durumda 28 varak olduğu muhakkaktır.

noktalama işaretleri ile işaretlenmiştir. Metin içerisinde yer alan başlıkların daha belirgin olması için bold/koyu renklerle yazılmıştır. Varak numaraları her varagin bitimine köşeli parantez içerisinde yazılmıştır.

2.3.2. Risâlenin Tahkikli Metni

هذا كتاب الكفر والكبائر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي منع من شاء عن اقتراف الصغائر وأضل من شاء بالإمرار على الكبائر، والصلاة والسلام على سيدنا محمد المبعوث بالمعجزات الباهرة والمنعوت بالفضائل الظاهرة الزاهرة، وعلى آله وأصحابه مشيد أركان الدين ومبين الحلال والحرام للمتقين.

أما بعد، فهذا ترجمة رسالة كردية جمع فيها الكبائر، والذي وشيخي وأستاذي العالم العامل الرباني والقطب الكامل الصمداني الذي عجز الخلائق عن بيان أوصافه بالتفصيل اللساني، حتى قيل في حقه الذي قد عجزت الأفواه عن أوصافه، أمطر الله علينا منتهى أطافه، وقيل أيضاً: كلما صادفت مدحاً كان فيه قاصراً ثم قد أيقنت إذ لست عليه قادراً المسخ عن الحجاب الأنسي حضرة الشيخ فتح الله الورقاني نفعا الله بعلومه وقدسنا بحممه لرغبة الطلبة فيها.

اعلم أن الكبائر: ما لحق صاحبها تخويف شديد بنص كتاب أو سنة، و(أ) كبرها الكفر [1] بأن يعزم عليه أو يلقه (يلقى) بالقلب أو اللسان على شيء ولو محالاً، أو يعتقد قدم العالم أو ينفي ظاهراً مجمعاً عليه، أو ينفي صفة من صفات الله تعالى كالعلم بالجزئيات أو يثبت له تعالى ما ليس بثابت كاللون والاتصال بالعالم والخروج عنه، أو يسجد للمخلوق، أو يذهب إلى الكنائس مع أهلها بلباسهم كالزمار، أو يلقي مكتوباً بالقرآن أو باسم الله أو نبي أو ملك أو بعلم شرعي في نجاسة أو قدر كالصباق، أو يلوث مسجداً بنجس ولو مغفواً عنه، أو شك في نبوة نبي أو في إنزال كتاب أو صحف أو آية من القرآن، أو كفر من قال الأمة في ضلال، أو في مكة أو الكعبة أو المسجد الحرام، أو في هيئة الحج أو في واجب ظاهر، أو ينكر حراماً ظاهراً كإيذاء المسلم والذمي، أو يحرم حلالاً ظاهراً كالنكاح، أو يقول كان النبي صلى الله عليه وسلم أسود أو هو توفي أمرداً، أو ليس بإنسي أو عربي أو قرشي، أو يجوز بعث نبي بعده، أو يقول لا أعلم أهو الذي بعث بمكة ودفن بالمدينة أو غيره، أو الولي أفضل من النبي، أو يستخف بشيء من أفعاله صلى الله عليه وسلم للحظ

كلحس الأصابع، [2] أو يحقره بيتمه أو كونه راعياً أو عجنه التي قبل الهجرة، بل يحرم قصي هذه للعوام، أو يعيب نبياً أو ملكاً، أو أشار إلى كافر بالإسلام، أو يؤخر تلقينه لطالبه ولو كان في شغل أهم، أو يقول لمسلم يا كافر بلا تأويل، أو يستهزئ باسم الله أو نبيه كأن قال لمن اسمه عبد الله **عبدالو**، أو يقول لو أمرني الله بكذا لم أفعله، أو لو **جمل** القبلة هنا لم أصل إليه، أو لا يظلم الله **بعبد**ه بظلمين، أو قال **ظالمهم** أظلم بلا تقدير الله، أو لو قال نبي أو ملك كذا لم أصدقه، أو لو كان فلان نبياً ما آمنت به، أو لو كان ما قال النبي صدقاً نجونا، أو لا أفعل سنة كذا استهزاء، أو يقول لمن قال عند مصيبة لا حول **الخ** أو ذكر آخر لا يفيد ذلك، أو يقول يكذب المؤذن أو صوته كصوت الناقوس، أو يسمي الله على حرام استهزاء، أو يقول لا أخاف القيامة استهزاء، أو لا يتبع الله السارق أي يعجز عنه، أو يتشبه بالعلماء أو الوعاظ أو المعلمين حتى **يضاحك** الناس به، أو يقول هذا الطعام خير من العلم، [3] أو يقول صاحب مصيبة توفي **يا ربي** مسلماً أو كافراً، أو ماذا بقي لم تفعله معي، أو يقول نعم لمن قال صرت كافراً، أو **يتمنى** الكفر ثم الإسلام ليعطي له الدراهم، أو يقول ليت القتل والزنا وسائر المحرمات حلالاً، أو ظلم الله في تحريم شيء كذا، أو اليهود خير من المسلمين، أو يلبس لباس الكافر ميلاً لدينه، أو يقول لمن سلم عليه أو قال له يرحمك الله لم قلت لي **ذلك** إن قصد الغناء من الرحمة لا التعظيم، أو لا أعلم ما الإيمان استهزاء، أو قال لزوجته أنت أحب إلي من الله ورسوله تعظيماً، أو ليس أبو بكر صحابياً، أو زنت عائشة رضي الله تعالى عنها، أو أنا خالق فعلي، أو أنا الله ولو استهزاء، أو لا أعلمه ما حقه علي، أو أن الله يعلم أنني فعلت كذا كاذباً، أو شبع من القرآن أو الذكر أو الصلاة استهزاء، أو ما الحشر أو جهنم، أو يقول في وقت معصية أي شيء فعلت استخفافاً، أو أي شيء أعمل بمجلس العلم، أو لعنة الله على كل عالم، أو يلقي فتوى عالم، أو يقول للشرع أو لفقهي ما هذا استخفافاً بعلمه، [4] أو الروح قديم، أو إذا ظهرت الربوبية زالت العبودية، أو فنيت في **صفات اللاهوتية**، أو تبدلت صفاتي بصفات الله، أو أراه بعين في الدنيا أو أكلمه شفاهاً، أو حل الله في صورة حسنة، أو أسقط عني التكليف، أو يقول لأحد دع **العبادات** الظاهرة واسع في الأعمال الباطنة، أو يقول سماع **الفناء** من الدين، أو يؤثر في القلوب أكثر من القرآن، أو يقول لواحد صار قتلك حلالاً استهزاء.

وبعد الكفر أكبر الكبائر الباطنة: كالرياء بأن **يُفْرَح** بسماع الناس عبادته أو كمالاته، والغضب لأنه سبب للحقد، والحقد سبب للحسد، **والكبر** بأن يراه **خيلاً** من الناس، والعجب بأن يراه بفضل، والخيلاء بأن يفتخر بلباس أو غيره، والخيانة والإعراض عن الناس احتقاراً لهم، والخوض فيما لا يعني، والطمع، والخوف من الفقر، وعدم الرضاء بالقضاء،

وتعظيم الأغنياء **لغناهم**، والاستهزاء **بالفقر** لفقرهم، والحرص في الأعمال، والفرح والفخر بالدنيا، والتزيين بالحرام للخلق، والمداهنة بهم، وحب المدح بما لم يفعل أو فعل، والاشتغال [5] بعيوب الناس مع الغفلة عن **عيوبهم**، ونسيان نعمة الله أو العبد، والحمية لغير الدين، وترك الشكر، والتهاون في أوامر الله ونواهيه، والإعراض عن بدل القول الحق لاتباع الهوى، وسوء الظن بالمسلم، والفرح بالمعصية، والإصرار عليها، ونسيان الله والآخرة، والأمن مكر الله بالاسترسال في المعاصي اتكالا على الرحمة، واليأس عن الرحمة، وسوء الظن بالله تعالى، وتعلم العلم للدنيا وكنم العلم الواجب من طالبه، وعدم العمل به ولو في صغيرة، والدعوة في العلم أو القرآن أو العبادة لا لضرورة، والاستخفاف بالعلماء، وتعمد الكذب على الله ورسوله في غير الحلال والحرام، فإن كان فيهما فكفر، ووضع طريق **المعصية** ولو صغيرة، وترك طريق أهل السنة والجماعة، وعدم التصديق بأن كل شيء بقدرته تعالى، وعدم الوفاء بالعهد، وحب الفاسق لفسقه **كانا** ما كان، وبغض الصالح، وإيذاء الأولياء، وكلمة **تعظيم** مفسدتها ويعم ضررها، وكفران الزوجة نعمة الزوج، وقسوة القلب بحيث تحمل صاحبها على منع إطعام المضطر، **والرضاء** بكبيرة، والإعانة [6] عليها بأي نوع كانت، وملازمة الشر حتى يخشاه الناس اتقاء شره، **وصبوغ** الدراهم والدنانير بحيلة من حيل **الدروايشي**، واستعمال الذهب والفضة ولو غير أناء، ونسيان القرآن أو آية منه أو حرف منه وإن علمه في المصحف، وإيقاع شبهة في القرآن أو أمر ديني كتناقضي **بعضه** لبعض، وإيقاع الخلل في نظم القرآن.

وبعد الكبائر الباطنة الكبائر الظاهرة: كعدم التنزه من البول والغائط في الثوب أو في البدن، أو كشف عورة الصلاة بحضرة الناس ودخول الحمام بغير ساتر وإزار، ووطء **الحائضي**، وتعمد ترك الصلاة وتأخيرها عن الوقت وتقديمها عليه، وترك **الواجب** من واجباتها ولو في مذهب فقط، ووصل شعر شعره، والوشم في شيء من بدنه، وتحديد **الإنسان** بنحو المبرد، وجرد الوجه ونحوه بالموجنك (الموجين) والمرور بين يدي المصلي إن كان له مصلى أو علامة أخرى، وإطباق أهل قرية أو محلة على ترك جماعة فرض واحد، و **التعدي** على الإمام المعين بأن يصيرا إمامًا بغير إذنه، وسبقه الإمام بركن، [7] والصلاة إلى قبر نبي أو ولي تعظيمًا وتبركًا، وإيقاد السراج على القبور **والتقبيل** وتقبيل الرجل لقصد التعظيم، والسفر وحده في طريق يخاف ضررًا، وسفر المرأة في طريق تخاف فيه على بضعها، وترك السفر تطيرًا أو الرجوع منه لوجود **تخويف** فيه لتشاؤمه، وترك الجمعة بلا عذر وإن قال أصلي الظهر وحده، وتشبه الرجال بالنساء فيما يختص بهن من لباس وكلام وحركة وحناء، وفعل النساء ما يختص بالرجال بل يؤثم زوجها أيضًا به ولبس **البالغ** ثوبًا كله أو أغلبه من الحرير أو حليًا من ذهب أو فضة غير خاتم، ولبس المرأة ثوبًا رقيقًا يصيف بشرتها، وكذا كل **حلي** وثوب كان **الفرض** منه مدح الناس بل أظهر زينتها

في وقت الخروج من البيت كبيرة، وتكبير امرأة رأسها ولو بمصيبة، وتطويل ثوب أو كم أو عمامة للتكبير، والتبختر في المشي، وخفب الشعر بالسوداء لا للجهاد، وخمش نحو الوجه، ولطمه، وشق نحو الجيب، والنياحة، واستماعها، وبتف الشعر، والدعاء بالويل والثبوت عند المعصية، وكسر عظم الميتة، والجلوس [8] على قبره، وتعليق الخروز وغيرها بقصد دفع الحسد وبلاء آخر، ومنع الزكاة، وتأخيرها بلا عذر شرعي وإيذاء الدائن المدينون المعصر مع علمه به، والترصد والإعانة عليه لكتابتها، وسؤال الغني بمال بأن يكون عشاءه وغداه أو بكسب، والإلحاح في السؤال ومنع القريب والبعيد المحتاجين مما سأل، والمن بالصدقة بأن يقول أنا أعطيتك كذا أو يقصه لمن يتعجز به المعطى له، ومنع فضل الماء من محتاجه، وكفران نعمة الخلق المستلزم لكفران نعمة الحق، وترك صوم يوم من رمضان، والإفطار فيه، وتأخير قضائه إن أفطر بلا عذر شرعي، وكذا قضاء كل واجب، وصوم العيدين وأيام التشريق، وصوم المرأة قضاءً غير فوري في حضور الزوج بغير إذنه. وترك الاعتكاف المنذور في الوقت المعين، وإبطاله، والجماع في المسجد وتأخير الحج إلى الموت، والجماع في الحج والعمرة ولو بحيوان قبل تحلل الأول وقتل محرم بأحدهما صيدا متعمدا عالما، وإحرام الزوجة بتطوع حج أو عمرة بلا إذن الزوج وإن لم تخرج من بيتها، [9] واستحلال البيت الحرام، وإراد فعل معصية فيه ولو صغيرة أولم يفعل، وتخويف أهل المدينة، وأرادتهم بسوء وإن لم يكن فيها، وإحداث اسم فيها وإيواء صاحبه، وقطع شجرها وحشيشها، وقطع شيء من أذن حيوان أو أنفه، ووسمه في الوجه، واتخاذ غرضاً، وقتله لغير أكل،

والذبح باسم غير الله كالنبي صلى الله عليه وسلم والكعبة بلا قصد تعظيم كالتعظيم بالسجود وإن قصد ذلك فكفر، وإرسال صيد طير أو غيره إلا أن يكون له فرخ، والتسمية بملك الأملاك وحاكم الحاكمين وقاضي القضاء وشاه الشاهان، وأكل كل مسكر طاهر كالأفيون والبنج والغبر والزحفران، وأكل الدم ولحم الخنزير، وإحراق الحيوان بالنار ولو قملاً أو برغوثة واحداً، وأكل نجس وقدر كالمخاط وشيء مضر للبدن، وبيع الحر ومنه ما يقال له بالكردى قلن، وأكل الربا، وكتابتها، وشهادته، والسعي فيه، والإعانة عليه، وأكل المال بالعقود الفاسدة أو الكسب الحرام، وحفظ قوت ونحوه كالتمر والذبيب واللحم في الغلاء [10] لبيعه بأعلى قيمة، والتفريق بين الأم و الولد الغير المميز ببيع أو وقف أو هبة وإن رضيت أمه، وكذا ولد الحيوان قبل الانقطاع إلا للذبح، وبيع التمر لمن يعلم أنه يعصره خمراً، والأمرد لمن يعلم أنه يفعل به اللواط، والجارية لمن يعلم أنه يحملها على الزنا، وترك المريض الإقرار بمال أحد عنده وإن علمه الورثة، والاقرار بنسب وإنكاره كذبا، واستعمال العارية في غير ما أذن فيه، وإعارتها بلا إذن، وتأخيرها عن المدة المعينة، وغصب مال الناس، وتأخير أجره الأجير

بعد الفراغ من العمل، ومنع الناس عن الأشياء المباحة لهم كأرض البوادي والمساجد والمربط، ومخالفة شرط الواقف، والتصرف في اللقطة قبل استثناء شرائط التصريف والتملك، وكتبتها من صاحبها بعد علمه بها، وترك الإشهاد عليها وقت أخذها، والوصية لا لله بل لأن لا يصل للورثة، والخيانة في الأمانة، وترك النكاح لمن خاف الزنا، ونظر الأجنبية بشهوة وخوف فتنة، وملسها، والخلو به، ولبس الأمرد، والنظر اليه، والخلو به بشهوة وخوف فتنة، وغيبة المسلم والذمي حيا أو ميتا حاضرا أو غائبا متصفا بذلك العيب أو ل، ا، والسكوت [11] عند سماعها رضاء، والتسمية بالألقاب المكروهة، والاستهزاء بالمسلم بأن يراه حقيرا بصنعة أو صورة أو قول، ونقل كلام الناس علي وجه الفتنة وهو النميمة، وإظهار كل سر لا يليق إظهاره، والتكلم مع كل علي وقف طبعه، والبهت علي الناس، والظهار كقوله لزوجته انت علي كظهر أمي، وقذف المسلم و الذمي رجلا أو امرأة صغيرا أو كبيرا عاقلا أو مجنونا حرا أو عبدا محضا أو لا بلفظ يفهم منه الزنا أو اللواط والسكوت عند سماعه، وإطالة لسان في سب المسلم وعرضه، وشتيم والدي الناس حتى يكون سببا في شتم والديه، والتبري من نسبه أو من والده مع علمه بالكذب وبالظمن في نسب ثابت بظاهر الشرع، وإلحاق المرأة حملها من زنا أو وطئ شبهة بقوم ليس منهم، وكذبا في تمام العدة، وخروجها من المسكن الذي يجب أن تعد فيه بلا عذر شرعي، وتزنيها قبل انقضاء العدة، ووطئ الجارية قبل الاستبراء،

ومنع نفقة العيال وكسوته رجلا أو امرأة والدا أو ولدا صغيرا، أو مخالفة أمر الوالدين وإن علينا بحيث يتأزيان بها عرفا ولو سفرا غير واجب، وقطع صلة الرحم بأن [12] يقطع اللفة بينه وبين أقاربه ولو أحسانا بمال وسؤال عن حال وأرسال المكاتب، وإفساد القن علي سيده وإباقه عنه وامتناع السيد من مؤنه وتكليفه بما لا يليقه، وضربه دائما، وخصمه ولو صغيرا، وتعذيب الحيوانات بحمل ثقيل، وتجويعه، والتحريش بينهما، والسحر، وتعلمه وتعليمه، وطلب العمل به، والأخبار عن الغيب بزعم أن الجنة يقولون له ذلك والرمل، والتفاؤل على الوجه المشهور لا بنحو القرآن.

وصلى الله علي سيدنا محمد واله امين والحمد لله رب العلمين، أشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن محمد رسول الله

كتبت كتبنا بخط غريب بمجهود كثير وعمر طويل. [13]

2.4. Eserin Tercümesi

2.4.1. Eserin Tercümesinde İzlenen Metot

Tercüme metinde de Arapça nüshası kullanılmıştır. Tercüme de mümkün olduğunca Arapça metne sadık kalmaya çalışılmıştır. Varak numaraları her varağın bitiminde köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Metin içerisinde yer alan başlıklar ana metinden ayrılması için bold yazılmıştır. Metinde geçen dua ve zikir gibi bazı ifadelerin Arapça okunuşu latin harfleriyle yazılmış olup, bu ifadelerin manası dipnolarda verilmiştir.

2.4.2. Eserin Tercümesi

Küfür ve Kebair (Büyük Günahlar) Kitabı

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla...

Hamd Allâh'a mahsustur ki o dilediği kimseyi küçük günah işlemekten men eder; büyük günahlara ısrarla devam edeni de hak yoldan saptırır.

Salât ve selâm apaçık mucizelerle gönderilen açık ve parlak faziletlerle nitelenen Efendimiz Muhammed Mustafa'nın üzerine olsun. O ki, apaçık mucizelerle gönderilmiş ve zahir, parlak nimetlerle vasıflanmıştır. Yine salât ve selâm onun ailesine ve ashabına olsun ki, onlar bu dinin temellerini sağlamlaştırmıştır ve helâl ile haramları açıklamışlardır.

Sadede gelecek olursak bu eser dillerin dahi özelliklerini anlatmaktan aciz olduğu insanların güzel evsafını anlatmaktan yetersiz kaldıkları İslâm dininin kutbu sayılan büyük âlim ve aynı zamanda şeyhim, üstadım ve babam olan Şeyh Fethullah Verkanisi'nin küfür elfâzı ile büyük günahları içine aldığı Arapça bir risâlenin tercümesidir. Allah bizi onun sonsuz ilminden, feyiz ve bereketinden istifade ettirsin. Yine denildi ki ne zaman onun hakkında bir övgüye rast gelsem yetersiz kalır. Sonra onun hakkında tam bir övgüde bulunulmayacağını anladım. İnsani perdeyi kaldıramayacağımı da kesin olarak anladım. Allah bizi Şeyh Fethullah Verkanisi'nin ilminden nasiplendirsin. Himmetlerine talip olmayı arzuladığımızdan dolayı himmetiyle bizi takdis etsin.

Bil ki, büyük günah, Kur'ân ve Hadîs nassı ile o günahı işleyen kimsenin şiddetli bir tehditle tehdit edildiği günahlardır. Bu günahların en büyüğü küfrün kendisidir. [1] Örneğin; bir kimsenin dili ya da kalbi ile muhal de olsa küfre götüren bir şeye azm ederek söylemesi, yapması veya düşünmesi, evrenin kadim olduğunu iddia etmesi, veya hakkında açık bir icmâ olan bir delili inkâr etmesi, ya da "Allah cüz'î şeyleri bilmez." diyerek Allah'ın bir sıfatını inkâr etmesi, ya da hakkında sabit bir delili olmayan bir şeyi Allah'a yakıştırması, Allah'a renk izafe etmesi, ya da "Allah, âlem ile iç içedir." demesi,

“Allah o evrenin dışındadır.” demesi, ya da yaratılanlara secde etmesi, gayri Müslimlerin kıyafetlerini giyerek onlarla beraber kiliselere gitmesi, üzerinde Kur’ân âyetleri ya da Allah’ın ismi, nebi, melek veya şer’î bir bilginin yazılmış olduğu bir şeyi pislik içine atması, veya ona tükürmesi, affı mümkün olsa bile bir mescidi necis bir şeyle kirletmesi, peygamberlikten şüphe duyması, Kitabın, suhufların ya da Kur’ân’da bir âyetin indirilmesi konusunda şüphe duyması, “Ümmet dalalettedir.” demesi, veya Mekke, Kâbe ve Mescid-i Haram hakkında şüphe duyması, hac ibadetinin yapılışı hakkında ve açık bir vacip hakkında şüphe duyan bir kişi yine küfre düşmüştür. Zımmî ya da Müslümana eziyet vermenin haram olmadığını iddia etmesi, helâllîği zahir olan bir hususu haram sayması, ya da Nebi’nin (s.a.v) bir rengi olduğunu söylemesi, veya sakalsız olarak vefat ettiğini söylemesi, ya da onun insan, Arap veya bir Kureyşli olmadığını söylemesi, peygamberden sonra başka bir peygamberin de gelebileceğini câiz görmesi, peygamberin Mekke’de zuhur etmediğini ve Medine’de ölüp defnedilmediğini söylemesi ya da veli bir kulun peygamberden daha üstün olduğunu iddia etmesi, Peygamber efendimizin fiillerini küçümsemek; [2] parmak yalamak gibi, onun yetimliğinden, çobanlığından ve hicretten önce hamur yoğurmasından dolayı hakir görmek veya bir kimseyi bu duruma karşı kışkırtmakta haramdır. Bir peygamber ya da meleğe kusur, eksiklik ve ayıp bulmaya çalışmak, bir kâfirin Müslüman olduğunu ima etmek ya da önemli bir işi dahi olsa Müslüman olmak isteyen birine telkinde bulunup onun İslâm dinine girmesini geciktirmek de küfürdür. Delilsiz bir şekilde bir Müslümana kâfir demek, Allah veya peygamberin isimleriyle dalga geçmek, örneğin: Abdullah isminde olan birine “Abdalo” demek, “Bu işi bana Allah bile emretse ben yine de yapmam.” demek, “Kâbe burada da olsa ona gitmem.” demek, “Allah kuluna iki kez zulmetmez.” demek, zalimlerin kendilerine Allah’ın takdiri olmadan daha çok zulmettiğini söylemesi, “Şayet bir peygamber veya bir melek bir konuda böyle dese de ben inanmazdım.” demek, “Falan kimse peygamber de olsa ona inanmam.” demek veya “Peygamberin söylediği şeyler doğru olsaydı biz kurtulurduk.” demek, dalga geçerek “Böyle bir sünneti yapmam.” demek, musibet anında “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh”¹⁶⁵ ifadesini söyleyen birine “Bunun bir faydası yoktur.” demek, ezan okuyan müezzini yalanlamak, ya da onun sesini çan sesine benzetmek, ya da haram işlerken dalga geçerek Allah’ın ismini anmak, Alay ederek “Ben kıyametten korkmam.” demek, “Allah hırsız takip edemez.” deyip Allah’ın acziyyetini ifade etmek, insanları güldürüp eğlendirmek için âlim, vâiz gibi din

¹⁶⁵ “Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah’a aittir.”

adamlarının kisvelerine bürünmekte büyük günahlardandır. Yine önünde ki yemek için “Bu yemek ilimden daha hayırlıdır.” demek, [3] Başına musibet gelmiş birinin, “Allahım! İster Müslüman ister kâfir olarak artık canımı al, daha bana yapmadığın ne kaldı ki!” gibi bir sitemi dile getirmek, bir kimsenin birine “Sen kâfir oldun mu?” dediğinde karşı taraf da “Evet oldum.” diye onu tasdik etmesi, Para (dünyevi bir karşılık) elde etmek için kalbinden yeni Müslüman olmuş olmayı temenni etmek, “İnsan öldürmek, zina yapmak ve diğer haramlar keşke helâl olsaydı.” demek, Allah, falan şeyi haram kılmakla zulmetmiştir.” demek, “Yahudiler, Müslümanlardan daha hayırlıdır.” demek, Kendisine selâm verene veya yerhamükellâh (Allah sana rahmet etsin) diyene, “Bana neden bunu söyledin?” demek, Bu hüküm, bu sözü söyleyen kişi kendisinin rahmetten müstağni olduğunu kastettiği zaman geçerlidir. Bu sözüyle tâzimi kastederse (yani tevazu niyeti taşırsa) bir beis olmaz. Dalga geçerek, “İmanın ne olduğunu bilmiyorum.” demek, Kişinin eşine tâzim ederek ona, “ Sen bana “Allah ve Resûlü’nden daha sevimlisin.” demesi, “Ebû Bekir sahâbi değildir.” demesi, “Âişe zina yapmıştır.” demesi, “Ben kendi fiilimin yaratıcısıyım.” demesi, şakayla dahi olsa “Ben Allah’ım” ifadesini kullanmak, dalga geçerek “Allah’ın benim üzerimde ne gibi bir hakkı var.” diyerek itiraz da bulunmak, Yalan olduğunu bildiği halde, “Allah benim bu işi böyle bir şey için yaptığımı biliyor.” demesi, dalga geçerek, “Ben Kur’ân, zikir ile namaza doydum.” demesi, “Cehennem veya mahşer nedir?” diye alaycı bir ifade ile varlıklarını yok saymak, “Günah işlediğinde işlediği günahı için ben ne yaptım ki?” deyip günahı küçümsemek, dalga geçerek, “İlim meclisini ben ne yapayım.” demek, “Allah’ın lâneti bütün âlimlerin üzerine olsun.” demek, Bir âlimin fetvasını kabul etmeyip onu reddetmek, Şeriatı ya da bir fakîhin ilmini “Bu nedir?” diyerek küçümsemesi, [4] “Ruh, kadimdir.” demesi (buna inanması), “Allah’ın rubûbiyyetinin tezahüründe kulluk sona erip mükellefiyetlik kalkmıştır.” demesi, “Ben ilahi sıfatlarda yok oldum” demesi, “Sıfatlarım Allah’ın sıfatlarına dönüşmüştür” demesi, “Ben Allah’ı dünyada gözümle görüyorum.” veya “Allah ile yüz yüze konuşuyorum” demesi, “Allah güzel bir sûrete büründü.” demesi, “Benden ubûdiyyet yükümlülükleri düşmüştür.” gibi ifadeler kullanmak ve böyle iddialarda bulunmak, bir kimseye, bir başkasına; “Zâhirî amelleri terk et, bâtinî amellere çalış.” demesi, “Müzik dinlemek dindendir.” demek, veya “Bunları dinlemek kalpleri Kur’ân-ı Kerîm’den daha çok etkiler.” demek, “Bir kimseye alaylı bir ifade ile “Senin katlin helâldir.” demek te küfre düşüren sözlerdir.

Küfre düşüren ifade ve eylemleri beyan ettikten sonra büyük günahların neler olduğunu açıklamaya geçiyoruz:

Büyük günahlarında en büyükleri bâtinî günahlardır.

- 1) **Riya:** Örneğin bir kimsenin başkaları onun ibadet ve eylemlerini övsünler diye gösteriş yapmak ve insanların onu övmelerinden sevinç duymak,
- 2) **Öfke:** Kin duymaya ve haset etmeye sebep olacak derecede bir başkasına karşı buğz etmek,
- 3) **Kibir:** Kendini başkalarından üstün görerek kibir içinde olmak, sahip olduğu meziyetlerinden ötürü kendini övüp beğenmek,
- 4) **el-Huyale:** Giydiği elbiseler ya da başka şeylerle gururlanıp kibirlenmek,
- 5) **İhanet:** İnsanları küçümseyerek onlara ihanet edip onlardan yüz çevirmek,

Kendini ilgilendirmeyen şeylere yoğunlaşmak, açgözlülük yapmak ve fakirlikten korkmak, Allâh'ın takdirine rıza göstermemek, zenginleri zenginliklerinden dolayı yüceltmek, fakirleri de fakirliklerinden dolayı hakir görmek, dünyalık şeylerle iftihar edip böbürlenmek ve dünyalıklarla sevinmek, başkalarını harama özendirmek, dalkavukluk yapmak, yaptığı ya da yapmadığı şeylerle insanların onu methetmelerinden hoşlanmak, [5] Kendi ayıbını unutup başkasının ayıbı ile ilgilenmek, Allah'ın ya da kulların nimetlerine karşı nankörlük etmek, din dışında ki başka şeylere aşırı bağlanmak, şükür etmemek ya da şükrü terk etmek, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gevşeklik göstermek, doğru sözden yüz çevirip nefsi duygulara kapılmak, Müslümanlar hakkında suizan beslemek, günah işlemekle mutlu olmak, ya da günahı işlemeye ısrarcı olmak, Allah'ı ve âhireti unutmak, Allah azap göndermez deyip Allah'ın azabından emin olmak, ye'se kapılıp ümitsiz olmak veya Allah'tan ümit kesmek, Allah hakkında kötü zan beslemek, dünya menfaati için ilim öğrenmek ve farz olan ilmi başkaları istediğinde onlarla paylaşmamak, küçük günahlarla alakalı bile olsa öğrendiği ilimle amel etmemek, gereksiz yere şer'î ilimler, Kur'ân veya ibadetler hakkında tartışmak, âlimleri küçümsemek, helâl ve haramlar dışındaki herhangi bir konuda dahi olsa Allah ve resulü adına kasten yalan konuşmak, Allah'a iftira etmek (de küfürdür.)

Küçük de olsa günah olan bir şeye sebep olmak, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın yolunu terk etmek, her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğuna inanmamak, ahde vefa göstermemek, günahı ne olursa olsun günahından ötürü fâsık olan birine muhabbet

beslemek, sâlih kimselere buğz etmek, Allah'ın dostlarına, veli kullarına eziyet vermek, Büyük bir kötülüğe yol açan ve herkese zarar veren bir söz söylemek, kadının kendi kocasının iyiliklerine karşı nankörlük etmesi, insanların zaruri ihtiyaçlarını men edecek kadar katı kalpli olmak, türü ne olursa olsun büyük günah işlemeye rıza göstermek ve o günahın gerçekleşmesine yardımcı olmak, [6] İnsanlar kendilerini onun şerrinden korusunlar ve ondan çekinsinler diye kendini çok kötü biriymiş gibi göstermesi, Dervişlerin herhangi bir hile ile sahte bir dirhem ve dinar çıkarması ya da yapması, kap kaşık dışında da olsa gümüş ve altın kullanmak, Kur'ân'dan öğrendiği bir harf bir âyet ya da Kur'ân'ın tümünü unutmak, Kur'ân'a bakarak o unuttuğunu okuyabilse bile bu böyledir. Kur'ân'da ya da dini emirlerde zıtlıklar var Kur'ân'a, dini emirlere şüphe düşürmek, Kur'ân'ın nazmında bir bozukluk meydana getirmek haramdır.

Bâtînî günahlardan sonra zahirî günahların beyanı (şu şekildedir):

Gerek bedenini gerekse elbisesini idrar, dışkı gibi necis şeylerden korumamak, avret mahallini insanların huzurunda açmak veya açık bırakmak, hamama örtüsüz veya peştamalsız girmek, hayızlı kadınla (eşiyle) cima yapmak, bilerek namazı terk etmek, vaktinden sonra veya vaktinden evvel kılmak, bir mezhebe göre bile olsa farz olan bir görevi terk etmek, kendi saçına başka saç eklemek, bedeninin herhangi bir yerini dağlamak, dişlerinin arasını törpülemek, yüzünün ya da başka benzer yerlerinin tüyünü cımbız veya jiletle almak, namazın önünden geçmek, bir köyün ya da mahalle halkının bir farz dahi olsa cemaatle kılmamak, cemaatle namaz kılmamak üzere anlaşmak tayin edilmiş İmâmın izni olmadan ona rağmen İmâmlık yapmak, namazda İmâmdan önce davranıp rükünlerde öne geçme, [7] Gerek tâzim için gerekse teberrük için olsun, bir peygamberin ya da velinin mezarında namaz kılmak, mezarlarda kandil yakmak, tâzim kastıyla ayak öpmek, kendisine zarar gelmesinden korktuğu halde tek başına yola çıkmak, bir kadının kendi iffetine zarar gelmekten korktuğu halde yola tek başına çıkması, başıma bir uğursuzluk gelir endişesiyle yolculuğu terk etmek ya da yolculuktan dönmek, sadece öğle namazını kılacağım deyip özürsüz cumayı terk etmek, bir erkeğin giyinme, konuşma, kına sürme, hal ve tavırlarında kendini kadınlara benzetmesi, kadınların da erkeklere özel vasıflarında benzemeye çalışmaları yine büyük günahlardandır. Aynı zamanda bu duruma rıza gösteren erkekte günahkâr olur.

Yetişkin bir erkeğin giydiği elbisenin tümü ya da elbisenin çoğu ipekten olması, yüzük dışında altın ve gümüş takıları takması, Kadının vücut hatlarını gösteren ince elbise giymesi, insanlar beğenip övsünler diye giyilen her elbise ve takılan her takı da haramdır.

Evden dışarı çıktığı zaman gayesi taktığı takıları göstermekse bu da büyük günah sayılır. Elbise yeninin ya da sarığın kibirlenmek ve yürürken böbürlenmek amacıyla uzatılması, cihada çıkmak hariç başka gayelerle saçını siyaha boyatmak, bir kimsenin kendi yüzünü tırmalaması, ya da yüzünü çizmesi, yüzünü tokatlamak, yüzüne vurmak, elbisesini yırtmak, feryat figan etmek ve bu feryat figanı dinlemeye çalışmak, saçını başını yolmak, kendine azap dilemek, başına gelen musibet esnasında saçını başını yolmakla kendine zarar vermek ve kendini yok etmeye çalışmak, ölümlerin kemiklerini kırmak ve onların mezarı üstüne oturmak, [8] Haset veya belaları kötü nazarları bertaraf etmek için nazar boncuğu vb. şeyleri asmak veya takmak, şer’î bir mazeret olmaksızın zekât vermemek ya da zekât vermeyi geciktirmek, alacaklı bir kimsenin zor durumda olduğunu bildiği halde borçlu olan kimseyi sıkıştırmak, onu takibe almak ve onu dava etmek, zengin birinin dilenmesi, dilencilikte ısrarcı olmak, akraba ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmemek, verdiği sadakayı başa kakmak, örneğin: “Sana şu kadar verdim.” demek veya bu durumu sadaka alan kişiye karşı bir üstünlük aracı olarak kullanmak, suya muhtaç olan birine fazla olan suyu vermemek, Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük etmesi, Ramazan ayında bir orucu terk etmek ya da bir orucu bozmak, her farzın kazası gibi şer’î bir özrü olmaksızın oruç kazasını geciktirmek, her iki bayram ve teşrik günlerinde oruç tutmak, bir kadının kocası evde olduğu zaman ve kazası acil olmayan orucun kazasını kocasının izni olmaksızın tutmak, vaktini belirlemekle birlikte (nezr) olarak söz verdiği bir itikâfı terk etmek veya o itikâfı bozmak, cami veya mescitte cema yapmak, farz olmuş olan hac ibadetini ölüm vaktine kadar geciktirmek, hac ve umre ihramında olan bir kişinin ihramdan çıkmadan hayvanla dahi olsa cimada bulunmak haramdır. Haremde bir hayvanı kasten veya bilerek ihramda iken avlanmak ve yapılması haram olan şeyleri yapmak, evinden henüz çıkmamış bir kadının nafile olan hac ve umre için kocasının izni olmadan ihrama girmesi, [9] Mekke’de yapılması haram olan bir şeyi helâl saymak, küçükte olsa Mekke’de bir günah işlemek veya niyet etmek, orada bulunmasa bile Medine halkını korkutmak veya onlara bir kötülük düşünmek, buralarda bir günah icat etmek veya günahı icat edene orada sahip çıkmak, Mekke’nin ot ve ağaçlarını kesmek, diri bir hayvanın kulağından ya da burnundan bir parça kesmek veya yüzünü dağlamak, onu hedef olarak kullanmak, yeme ihtiyacı dışında bir hayvanı öldürmek, Allâh’ın adı dışında tâzim olmaksızın başka bir isim anarak hayvanı kesmek, örneğin: “Muhammed’in adıyla, Kâbe’nin adıyla” demesi gibi şayet bunu tazim kastıyla söylerse kâfir olur. Yavrusu olduğu tahmin edilen kuş vb. hayvanları avlamak, meliklerin meliki, hâkimlerin hâkimi, kadıların kadısı, şahların şahı gibi isimler koymak, afyon, ban otu, amber ve safran gibi

özü temiz sarhoş edici maddeleri almak, kan içmek, domuz etini yemek, bir tane dahi olsa pire, bit gibi ve genel anlamda herhangi bir hayvanı ateşle diri diri yakmak, pis necis olan bir şeyi veya bedene zarar veren balgam, sümük gibi şeylerin yenilmesi, hür insanı satmak, verilen kız karşılığında Kürtçe kalen denilen başlık parası almak, faiz yemek, bu duruma şahitlik etmek veya yardımcı olmak da günahtır. Fasid sözleşmelerle elde edilen malları tüketmek, haram kazançla kazanılmış şeyleri kullanmak ve yemek, kıtlık günlerinde et, üzüm, hurma vb. tüketim mallarını daha yüksek fiyatla satmak için stoklamak, [10] Annesinin rızası olsa bile gayr-i mümeyyiz bir çocuğu gerek satın almakla, gerek hibe ya da vakfetmekle anasından ayırmak da günahtır. Kesilmesi gerekli durumu hariç henüz süttan kesilmemiş hayvanı da anasından ayırmak günahtır.

İçki üreteceğini bildiği birine hurma satmak, kendisiyle livâtâ yapacağını düşündüğü birine köse birini satmak, zina etmeye zorlayacağını bildiği birine cariye satmak, varisler bilse dahi hasta halde olan birinin üzerindeki bir malı ikrar etmemesi, bir kimsenin kendi nesebini ispat ya da inkâr ederken yalan konuşması, ödünç alınan bir şeyin maksadı dışında kullanılması veya asıl sahibinin izni olmadan bir başkasına ödünç verilmesi, alınan ödünçün belirlenmiş vaktinde iade edilmemesi, insanların malını gasp etmek, işini bitiren işçinin hak ettiği ücretini geciktirmek, halka açık ve halkın kullanma hakkı olan mera arazisi, mescid, hayvanların dinlenme yeri gibi yerlerin kullanmasını menetmek, vakıf edenin vakıfla ilgili öne sürdüğü vakıf şartlarına aykırı davranmak, buluntu eşyaların tanıtım ve tarifi yapılmadan kullanılması, onu sahibinden gizlemesi veya sahibinden alıkoyması, sahibini bildiği halde bunu inkâr etmesi veya kayıp eşyayı aldığına dair şahit bulundurmaması da günah sayılmaktadır. Mal Allah için değil de sırf mirasçıya kalmasın diye vasiyette bulunmak, emanete ihanet etmek, zina edeceğinden korkan bir kişinin evlenmeyi terk etmesi, yabancı bir kadına ya da köse birine şehvetle bakmak onlara dokunmak onlarla baş başa tenhada kalmak da günahtır. Bir Müslüman ya da bir gayr-i müslimi kendilerinde bulunan ya da bulunmayan bir özelliklerinden dolayı gerek sağ gerekse ölü, gerek hazır gerekse gâib olsunlar bunların gıybetini dinlemek veya bu duruma rıza göstermek de büyük günahtır. [11] İnsanlara kötü lakaplar takmak, bir Müslümanı işinden, mesleğinden veya konuşmasından ötürü tahkir ederek onunla dalga geçmek, fitne amacıyla laf taşımacılığı yapmak, duyulması istenmeyen bir sırrı ifşa etmek, ikiyüzlü olmak, dedikodu yapmak, insanlara iftira atmak ve onların iffeti hakkında ileri geri konuşmak, eşine, sen bana annemin sırtı gibisin deyip zıharda bulunmak Müslümana ya da zımmi birine ister hür ister köle, ister kadın ister erkek, ister büyük ister

küçük olsun zina ya da livâtâ iftirasında bulunmak, iftiraya karşı sessiz kalmak, Müslümanlara dil uzatmak ve onların iffeti hakkında ileri geri konuşmak, kendi anne ve babasına küfür edileceğine sebep olacak şekilde başkalarının ebeveynine küfür etmek, yalan olduğunu bildiği halde nesebini ya da babasını reddetmek inkâr etmek açık kanun hükmüyle ispatlanmış bir nesebi (soy zinciri) hakkında kötü konuşmak, bir kadının hamileliğini zinaya bağlaması ya da doğurduğu çocuğunu kendi kavminden olmayan yabancı bir kavme benzediğini söylemesi, boşandıktan sonra iddet süresi bitmediği halde “İddetim bitti.” diyerek yalan konuşması, kadının iddet süresi bitmeden süslenmesi, cariye olan biriyle onun istibrası (karnında çocuk var mı yok mu) gerçekleşmeden onunla cinsi münasebette bulunması, bir kimsenin aile bireylerinden nafakalarını temin etmekle sorumlu olduğu kimseleri nafakadan mahrum bırakması, farz olmayan bir yolculuğa çıkması, anne babaya itaatsizlik, dede ve nineye saygısızlık yapması, kişinin farz olmayan bir yolculuğa çıkmak gibi bir husus olsa dahi akrabadan sıla-i rahimi kesip hiçbir ihtiyaçlarına cevap vermemek ve onlara yardımcı olmamak, [12] Kölenin kendi efendisini kötülemesi veya efendinin kendi kölesine uygun olmayan işler yaptırması ya da köleyi azat ettikten sonra tekrar çalıştırması, kölenin efendisine hizmet etmekten geri durması gücünün yetmediği şeyleri yaptırmaya zorlaması, kölenin ihtiyaçlarını karşılamaması yine büyük günahlardır. Küçük de olsa kendi kölesini erkeklikten düşürmesi, ağır yük yüklemekle hayvana eziyet vermek, hayvanları aç bırakmak ya da onları dövüştürmek, sihir yapmak, öğrenmek, öğretmek veya bu tür işleri yaptırmaya çalışmak, Cinler bana bilgiler veriyorlar deyip gaybî bilgilerden haber vermek, reml atmak ve fal açmak da büyük günahtır. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd Muhammed’e ve onun âline salât selâm, olsun.

Ben şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur ve yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed (sav), O’nun kulu ve Resûlüdür.

Bu satırları bilinmedik (garîb) bir hatla, büyük bir çaba ve uzun bir ömür harcayarak yazdım. [13]

2.5. “Kitabü’l-Küfr”ün Tahlili

XIX. asrın âlimlerinden biri olan Şeyh Fethullah el-Verkanisi “Kitabü’l küfr ve’l kebair” adlı eserini ilk defa kürtçe nazım şeklinde kaleme almıştır. Ancak daha sonra oğlu Alâeddin tarafından bu eser arapçaya tercüme edilmiştir. Şeyh Fethullah, eserinde büyük günah sayılabilecek konuları zâhirî günahlar ve bâtinî günahlar tarzında bir sınıflandırma

yapmıştır. Örneğin: evrenin kadim olduğu konusu veya hakkında açık bir icmâ olan bir delilin inkâr edilmesi ya da “Allah cüz’î şeyleri bilmez.” diyerek Allah’ın bir sıfatını inkâr edilmesi; Allah’a renk izafe edilmesi ya da Allah, âlem ile iç içe olduğu iddiası veya “Allah bu evrenin dışındadır.” denilmesi, üzerinde Kur’ân âyetleri veya Allah’ın ismi, nebi, melek veya şer’î bir bilginin yazılmış olduğu bir şeyin pislik içine atılması veya ona tükürülmesi, mescidlerin necis bir şeyle kirletilmesi, peygamberlikten şüphe duyulması, Mekke, Kâbe ve Mescid-i Harâm hakkında şüphe duyulması, hac ibadetinin yapılışı hakkında veya açık bir vâcip hakkında şüphe duyulması gibi birçok zahirî ve bâtinî günahlar sıralanmıştır. Şeyh Fethullah *Kitabü’l-küfr ve’l-kebair*, adlı eserine baktığımızda bu eserin bir tür elfâz-ı küfür risâlesi olduğunu anlamak mümkündür. Dolayısıyla bu eseri değerlendirmeye geçmeden önce elfâz-ı küfür konusunun tarihî arka planına göz atmak yerinde olacaktır.

2.5.1. Elfâz-ı Küfür Risalelerinin Tarihi Arka Planı

Elfâz-ı küfür literatürünün kökenleri ise Hanefiliğin ilk dönemlerine dek uzanmaktadır. Hanefî mezhebi hicri I. yılın başında Irak bölgesinde Ehl-i rey’in içinden doğmuştur. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve talebeleri sayesinde hızla yayılma imkânı bulan bu fikhî mezhep, zengin ve farklı düşünce yapısına sahip bir literatürü de beraberinde getirmiştir. Mâverâünnehir’in önemli iki merkezi noktası haline gelen Semerkant ve Buhara, birçok âlimin yetişmesinin yanı sıra farklı din ve mezhep hareketlerine de ev sahipliği yapmıştır. Mâverâünnehir’de İslâm’i geleneğin yayılmasıyla birlikte hemen hemen her dönemde Ebû Hanîfe’nin fikhî ve itikâdî görüşleri çerçevesinde dinî anlayışları daha da güçlü hale gelmiştir. Böylece karşı düşüncede olan dinî yapılanmalar halk nezdinde giderek zayıflamıştır ki Kerrâmilik ve Neccârilik gibi yapılanmaları bu duruma örnek göstermek mümkündür. Halk üzerinde söz sahibi olan fakîh Hanefiler ile kelâm metodunu kullanan mütekellim Hanefilerin düşünce yapıları zamanla birbirinden farklı bir düzlemde olmuştur.¹⁶⁶ Fikhî kaynaklardan ve menâkıb tarzı eserlerden faydalanan fakîh Hanefiler, fetret ehlinin yükümlüğü durumu, îmânın yaratılıp yaratılmadığı ve ilmî kelâmın dinî meşruiyeti gibi meselelerde mütekellim Hanefilerinden farklı düşmüştür. Hanefî fakîhler îmânın mahlûk olmadığını aynı

¹⁶⁶ Abdullah Demir, “Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütekellim Hanefiler Örneği”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumu*, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017), 1/645-650.; Adnan Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 25-28.; Ali Bardakoğlu, “Hanefî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/21-27.

zamanda haberi sıfatların yorumlanmaması gerektiğini savunmuşlardır. Aynı zamanda bir peygambere vahiy gelmeden sadece akılla Allah'ın bilinmeyeceğini ve yükümlülük durumlarının başlamayacağını açıkça ifade eder. Yine Buhara Hanefileri îmânın tanımına amelin dâhil edilmeyeceğini ve îmânın eksilip eksilmediği gibi konularda Ebû Hanîfe'nin itikadî konulardaki görüşlerini benimsemekle kelâmî faaliyetleri mekruh görmüştür. İmâm Mâtürîdî'nin dini düşüncelerini kabullenen mütekellim Hanefiler; akla kendi alanlarında bağımsız bir rol biçerken, Buhara alimleri olarak bilinen fakîh Hanefiler akla yalnızca nakil bağlamında anlama yetkisi verir. Kelâmî ve fikhî tartışmalara baktığımızda bu iki bölgede aklî ve naklî bilginin değeri ile alakalı yöntem farklılığı göze çarpmaktadır. Zira Mâtürîdîlik mütekellim Hanefileri'nin zorlu çabaları sonucunda ortaya çıkmış itikadî bir ekoldür. Ancak bu mezhebin yayılım göstermemesi için hatta ortaya çıkışını engellemek isteyen ekol ise fakîh Hanefileri'dir. Günümüzde ise mütekellim Hanefileri değil fakîh Hanefilerinin tasavvur anlayışları etkili olmuştur. Yine kelâm ilmine bakış açıları farklı olan iki ekol mütekellim Hanefileri ve fakîh Hanefileri olmuştur. Nitekim kelâm ilmini önemseyen mütekellim Hanefiler ve bu ilme mesafeli duran fakîh Hanefiler olmak üzere iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Yine konunun tarihsel boyutuna baktığımızda bu dönemde Hz. Osman ve Hz. Ali hakkında çıkan fitnelere bağlı olarak, Hâricîlerin günah işleyenler hakkında sert ve katı kuralları, îmân ve küfür tartışmalarını daha da şiddetlendirmiştir. Hâricîlerin katı tutumları ve Mürcie'nin lâkayt durumu karşısında Ebû Hanîfe'nin sonrasında Ehl-i sünnet'in genel düşünce yapasını oluşturan ilmî ve dengeleyici tutumu, bu durumun Hanefî âlimler arasında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Erken dönem fıkıh kitaplarında özellikle bu konuyla alakalı bölümlere yer verilmiştir. Ayrıca bu dönemde hangi söz ve eylemlerin kişiyi inancından ettiği konusu üzerinde önemle tartışılmıştır. Böylece fıkıh kitapların da çeşitli fikhî meselelerin yanı sıra “Elfâz-ı küfür” konularınada yer geniş ölçekte yer verilmiştir.¹⁶⁷ Ebû Hanîfe'nin çoğu zaman kelâm ile ilgilenmediğini ve oğluna inanç meselelerinde tartışmayı daima yasakladığı açıkça ifade edilir. Mütekellim Hanefileri ise kelâm ilminin önemli ve daima gerekli olduğunu ileri sürerken, sakıncalı bir durumun olmadığını da ayrıca belirtmiştir. Mütekellim Hanefileri'nden İmâm Mâtürîdî, Ebü'l Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100), Ebü'l-Muîn en-Neseî (ö. 508/1115) bu görüşte olan âlimlerdir. Yine bu dönemde Semerkantlı “Mütekellim Hanefiler” ile Buharalı “Fakih Hanefiler” arasında İmanın yaratılmışlığı meselesi, sadece akla dayanılarak îmân gerekliliği tartışması, yaratıcının sadece akıl ile

¹⁶⁷ Memiş, “Ebu'l-Feth Muzaffer El-Hatîb'in ‘Elfâz-ı Küfür’ Risalesi,” 62-63.

bilinip bilinemeyeceği, îmânın mahlûk olup olmaması gibi konular büyük tartışmaları ve eğilimleri beraberinde getirmiştir.¹⁶⁸

Sonraki dönemlerde Buhara Hanefîlerinin takipçileri fetâvâ türünde çeşitli eserler kaleme almışlardır. Örnek vermek gerekirse Burhanuddîn Mahmut b. Ahmed el-Buhari (ö. 616/1219), Hasan b. Mansur Kâdihân (ö. 592/1196), Âlim b. ‘Alâ (ö. 786/1384) ve Bezzâzî’nin (ö. 827/1424) eserleri bu geleneğin bir devamı niteliğinde olmuştur.¹⁶⁹

Buhara Hanefîleri fetva türü eserleri ve itikâdî anlayışlarıyla Anadolu’da Nakşilere sahip çıkarak tasavvufî geleneğe karşı çıkmışlardır. “Züht” kelimesini belirli kalıplara sokarak fetâva/nevâzil türünde eserler kale alarak kendi düşünce sistemlerini bu eserlere taşımayı başarmışlardır. Bu düşünce sisteminin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için Kâdihân ve Âlim b. Atâ gibi fakîhlerin eliyle Osmanlı devletini de etkisi altına almayı başarabilmiştir. Aslında tasavvufî geleneğe karşı olan tepkisi cübbe ve takke geleneğini caiz görmemelerinden kaynaklıdır. Ayrıca sahip oldukları düşünce yapısından ötürü Bayrâmîleri, Mevlevîleri, Halvetîleri ve Bektaşîleri sürekli eleştirip aynı zamanda fiili mücadelelerde bulunmuşlardır.¹⁷⁰

Anadolu’da zâhid fakîhlerin düşünce yapısının şekillenmesinde, Buhara Hanefîleri’nin fıkıh literatürü etkili olmuştur. Osmanlı döneminde fetâvâ ve nevâzil türünde yazılan birçok eserin Anadolu’ya taşınması Selçuklular zamanında olmuştur. Böylece eğitim faaliyetleri ile uğraşan âlimlerde bu eserler kalıcı hale gelmiştir. Hatta Osmanlı’da semâ, raks ve deverân gibi kelami konularda sufîlerin eleştirilerinde bu eserlerden önemli ölçüde yararlanılmıştır. Nitekim XVII. yüzyılda Osmanlı döneminde ortaya çıkan Kadızâdeliler hareketi de bu dönemde İslâmî açıdan sapkın düşüncelere karşı daima mücadele etmiştir. Bilindiği üzere Kadızâdeliler’in sahip olduğu dini fikir ve anlayış büyük ölçüde Buhara Hanefîlerinin kabullerine göre temellendirilmiştir.¹⁷¹ Böylece bir süre sonra dini hassasiyetlerinde aşırı ve şeriata bağlı bir grup haline gelmiştir. Osmanlı’nın son dönemlerinde Anadolu halkının ihtiyacına binaen

¹⁶⁸ Mehmet Kalaycı, “Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları”, *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, (Kasım 2017), 431-437.; Ali Durmuş, *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*. (İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2021), 365-371.; Demir, “Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütakellim Hanefîler Örneği”, 1/645-651.

¹⁶⁹ Durmuş, *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*, 365.; Demir, “Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütakellim Hanefîler Örneği”, 1/646-650.

¹⁷⁰ Ali Durmuş, “Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi”, *Araştırma Makalesi*, 6/11 (2021), 54-56.

¹⁷¹ Durmuş, *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*, 85-89.

fetâvâ/nevâzil türündeki eserlerine “elfâz-ı küfür” adı altında birçok eser taşımışlardır.¹⁷²

Elfâz-ı küfür, ilk dönem Buhara Hanefileri ekolüne mensup fukahanın fetâvâ ve nevâzil türünde kaleme aldıkları eserlere konu olmuştur. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti’nin âlimlerinin önemli bir kısmı Buhara Hanefilerinin takipçileri durumunda olmuştur. Molla Arap olarak da bilinen Muhyiddin Mehmed b. Ömer (ö. 938/1531), Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), Sa’dî Çelebi (ö. 945/1539), Çivizâde Muhyiddin Mehmed (ö. 954/1547), İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549), Birgivi Mehmed Efendi (ö. 981/1573), Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580), Muhammed b. Mustafa el-Bucavî (ö. 1059/1649), Minkarizâde Yahya Efendi (ö. 1088/1678), Kadızâdelilerin lideri Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1045/1635) ve Üstüvânî Mehmet Efendi (ö.1072/1161) gibi birçok Osmanlı âlimi Buhara ekolünün takipçileri olarak tarihte yer almıştır. İlk dönem Buhara Hanefilerinin eserleri baz alınarak hazırlanan elfâz-ı küfür konusu Osmanlı’da zamanla üzerine müstakil eser yazılacak bir mesele haline gelmiştir.¹⁷³ Örnek vermek gerekirse Kadızâdelilerin liderlerinden biri olan Üstüvânî Mehmed Efendi’nin *Akâid Kitabı* adlı eserinde elfâz-ı küfür konusuna genişçe yer ayrılmıştır.¹⁷⁴ Yine Kadızâdelilerin lideri olan Kadızâde Mehmed Efendi’nin¹⁷⁵ *Mebhasü’l-İman* adlı eserinde de elfâz-ı küfür konusu geniş bir yer bulmaktadır.¹⁷⁶ Hatta bazı âlimler de elfâz-ı küfür hususunda müstakil eserler kaleme almışlardır ki Kuzey’in bir çalışması¹⁷⁷ bu risâleler hakkında genişçe bilgi sunmaktadır. Bu eserlerin bazısını şöyle sırlamak mümkündür:

1. *Kemalpaşazâde: Risale fî elfâz-ı küfür*, üç ana bölüme ayırdığı eserinde ilk bölümünde icma ile küfrü gerektiren örnekleri ele alırken ikinci bölümde âlimler arasında

¹⁷² Muharrem Kuzey, “Osmanlı’da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14/27 (2016), 206-228.

¹⁷³ Durmuş, *Osmanlı Hanefilerinin Hanefiliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*, 371-388.

¹⁷⁴ Ali Durmuş, “Üstüvânî Mehmed Efendi’nin Bilinmeyen Risâlesi Akâid Kitabı ve Tahlili Transkripsiyon Değerlendirme,” *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar III*, ed. Emrullah Fatiş, (Konya: Eğitim Yayınevi, 2022), 63-86.

¹⁷⁵ Kadızâdelileri elfâz-ı küfür hususunda eser telif etmeye iten ana sebeplerden biri onların deveren karşıtlığına sahip olmalarıdır. Bu hususta bk. Ali Durmuş, “Kadızâdeliler ile Halvetiler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-Tasavvufi Aidiyetleri Açısından Analizi”, *Kalemname* 6/11 (2021), 34-64.

¹⁷⁶ Ali Durmuş, *Osmanlı’da Dini Siyasi Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 357-360.

¹⁷⁷ Kuzey, “Osmanlı’da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,”

çıkan ihtilaf konusu olan elfâz-ı küfür bahislerini ele alır. Son olarak üçüncü bölümde ise küfür olması muhtemel olan sözleri örneklerle sıralamıştır.¹⁷⁸ (Kuzey, 2016, 215-218).

2. Ahîzâde Yusuf Efendi: *Hediyyetü'l-mehdiyyîn (ya da Hediyyetü'l-mühtedîn)*, eserinde Müslümanı kâfir, kâfiri de Müslüman yapan meseleleri ele almıştır. Mümin kimseleri itikâdî konularda ve elfâz-ı küfür ile alakalı meselelerde bilinçlendiren “ilmihal” niteliğinde bir eserdir.¹⁷⁹ (210-211).

3. Ebû Ali Çelebi: *Risâle fî beyâni elfâzi'l-küfr*, eseri iki ana bölüm halinde telif etmiştir. İkinci bölümü ise on beş alt başlıkta ele alarak ilk üç bölümünü elfâz-ı küfür konularını işlemiştir.¹⁸⁰

4. Ebü'l-Feth Muzaffer b. İbrahim b. Mansûr el-Hatîb: *Risâle fî elfâzi'l-küfr*, dilinde küfür olan bir kimsenin kâfir olacağını ve amellerinin boşa çıkacağını eserinde açıkça ifade etmiştir. Küfür sayılabilecek meseleleri tek tek ele almıştır.¹⁸¹

5. Ganim el-Bağdâdî: *Hısnu'l-İslâm fî elfâzi'l-küfri ve'l-akâid*, eserde Allah'ın isimlerinin tazim amaçlı zikredilerek, fazilet sahibi bir kimsenin isteği üzerine küfrü gerektiren konuları bir araya getirmiştir.¹⁸²

6. Nuh b. Mustafa el-Konevî: *Risâle fî elfâzi'l-küfr (Resâil-i Akâid-i dîniyye)*, İki bölüm halinde düzenlenen eserin ilk bölümünde “Risâle fî elfâzi'l-küfr Ehl-i sünnet akidesine yer verirken ikinci bölümde elfâzi'l-küfr niteliğindeki meselelere yer vermiştir. Çevreden gelen yoğun talepler neticesinde Ehl-i sünnet ve'l cemaat akidesinin temel esaslarını ele almıştır. Böylece eseri halk nezdinde Resâil-i Akâid-i dîniyye şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁸³

7. Ahmed Ziyâeddin Gümüshanevi: *Câmi'u'l-mütûn fî hakki envâi's-sıfâti'l-ilâhiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l-a'mâli'l-acîbiyye*, Osmanlı döneminin son dönemlerine ait elfâz-ı küfür literatürünün son örneğidir. Erken dönemlerde basılan bu eser sadece Osmanlı dönemi ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda Cumhuriyet döneminde de başvurulan kaynaklardan biri olmuştur. Öğrencilerin yoğun ilgisi ve talepleri üzerine ele alınan bu eserin ilk bölümünde dini emirlerle mükellef olan bir insanın itikâdî konuları

¹⁷⁸ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 215-218.

¹⁷⁹ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 210-211.

¹⁸⁰ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 211-215.

¹⁸¹ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 219-220.

¹⁸² Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 221-224.

¹⁸³ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 224-227.

bilmesi gerektiğini ele almıştır. İkinci bölümde ise “elfâz-ı küfür” niteliğindeki meseleleri kaleme almıştır.¹⁸⁴

2.5.2. *Kitabü'l-Küfr*'ün Muhtevası ve Değerlendirmesi

Çalışmamıza konu olan Osmanlı son dönem âlimlerinden Şeyh Fethullah el-Verkanisi'ye ait *Kitabü'l-küfr ve'l-kebair* adlı eser 19. yüzyılda kürtçe kaleme alınmış bir eserdir. Büyük günahları ihtiva eden bu eser Osmanlı'nın son döneminde kaleme alınan “elfâz-ı küfür” niteliğindeki risâlelerden biri olmuştur. Toplam on üç varaktan oluşan bu arapça eser müellif tarafından küfür sayılabilecek zahirî ve bâtinî günahların yanı sıra helâl ve haramların da ele alındığı kapsamlı bir eserdir.

Şeyh Fethullah toplumda yaşanan ahlâkî ve dinî yozlaşmaların giderek artması sonucunda “elfâz-ı küfür” niteliğindeki bu eseri kaleme almıştır. Böylece bir nebze de olsa İslâm inanç esaslarına ve İtikâdî meselelere olan duyarsızlıkların önüne geçmek istemiştir. Bunun yanında Kur'ân ile örtüşmeyen ve Allah tarafından yasaklanan davranışları ısrarla yapmanın ve bu davranışı tekrarlamamanın bir Müslümana yakışmayan bir durum olmasının yanı sıra toplumsal düzende bir kaos ortamının oluşmasına engel olmak için kaleme almıştır. İnsanların küçük ve büyük her türlü gûnahtan sakınması gerektiğini ayrıca helâl olana teşvik edip harama meyletmemeleri hususunda daha dikkatli davranması gerektiğini amaçlamıştır. Yine müellif eseri ile insanların bilmeden dahi olsa ağızlarından çıkan ve kendilerini küfre götürecek söz ve eylemlerden uzak tutmak istemiştir.

İslâm düşünce tarihinde sahip oldukları düşünce ve fikirlerler neticesinde farklı grupları tekfir etme faaliyeti ilk defa Hâricîler tarafından başlatılmıştır. Farklı itikâdî mezheplerin ortaya çıkması sonucu XIX. yüzyıldan itibaren farklı mezheplere mensup insanların birbirini tekfir etme durumu kaçınılmaz hale gelmiştir. Başlangıçta bu konuya akaid, kelâm, fıkıh ve tefsir kitaplarında yer verilirken daha sonra küfürle alakalı müstakil eserlere yer verilmiştir. Zamanla küfür sayılabilecek söz ve davranışlar elfâz-ı küfür risâleleri adı altında toplanmıştır. Şeyh Fethullah el-Verkânî kaleme aldığı “Kitâbü'l küfr ve'l kebâir” adlı bu eserinde direk islâm dini ile bağdaşmayan fiilleri ele alırken, işlenen bu günahların Kur'ân ve Hadis nassı tarafından şiddetle uzak durulması gereken eylemler olduğunu metnin giriş kısmında ayrıca belirtmiştir. Bundan dolayı metni ele alırken takındığı üslub oldukça sert ve ciddidir. Böylece eserinde küfre götüren bazı

¹⁸⁴ Kuzey, “Osmanlı'da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,” 227-228.

günahlara ayrıntılı bir şekilde değinen Şeyh Fethullah bu duruma uymayanları ise direkt tekfir etmiştir.

Müslüman bir kimsenin uzak durması gereken söz ve eylemleri eserinde tek tek sıralamıştır. Kur'an ve Sünnet bağlamında ele alınan ve Ehl-i sünnet akidesi usulüne uygun yazılan bu risaleler genelde Hanefilere ait fıkıh ve fetva kitaplarından esinlenerek yazılmıştır. Aynı zamanda “Elfâz-ı Küfür” niteliğinde ele alınan bu ilk dönem eserler sadece küfrü gerektiren meseleler ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda Ehl-i sünnet itikadından, kazif konuları, tekfir gibi daha birçok meseleyi de ele almışlardır. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda kütüphanelerde o döneme ait Kadızâdeli'nin ve daha birçok âlimin itikâdî ve fikhî görüşlerini içeren “Akâid Kitabı” ve “Elfâz-ı Küfür” risâlelerini bulmakta mümkündür.

Şeyh Alâeddin, babası Şeyh Fethullah'ın eserini Arapçaya çevirmiştir. Bu eseri tercüme ederken oldukça açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanarak, alt seviyedeki insanların da okuyup anlamalarını sağlamıştır. Bu sayede eser daha fazla kitleye ulaşabilmiştir. Ayrıca Şeyh Alâeddin büyük günahlar konusunu ihtiva eden “Kitabü'l küfr ve'l kebair” adlı bu eseri Arapçaya tercüme ederken metnin tahrif olmaması adına çok az değişiklik yapmıştır.¹⁸⁵

“Kitabü'l küfr ve'l kebair” eser iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda “küfür” kabul edilen yani küfre düşüren ifade ve eylemler zikredilmiş, ikinci kısımda ise büyük günahlar zâhirî ve bâtinî günahlar başlığı altında ele almıştır. Şeyh Alâeddin, tercüme ettiği eserin başında, Hz. Peygambere ve ashabına salât ve selâm getirmiştir. Ardından babası Şeyh Fethullah'a ithafen “babam, hocam ve üstadım” diyerek ona bazı övgülerde bulunmuş ve “eşsiz” olarak nitelediği bu eserin asıl sahibi olan babasına dikkat çekmiştir. Eserde bir ifade veya davranışın günah sayılabilmesindeki temel ölçütü zikrederken özellikle Kur'an ve hadîs-i şerif ile o günahı işleyen kimsenin şiddetli bir tehditle tehdit edildiği fiiller, günah olarak kabul edilmiştir. Söz konusu günahların en büyüğü ise küfrün kendisi olarak zikredilmiş ve bu hususta durumun ciddiyeti konusunda okurlar uyarılmıştır. Eserde zikredilen büyük günahların çoğu, Kur'an ve Hadis'ten delillendirilerek ele alınmıştır.

Eserde zikredilen küfür ve günah/büyük günah/kebairlerin ne olduğu ile ilgili araştırmada, 243 adet günah zikredilmiştir. Ancak bu günahların 80'i küfür, 49'u bâtinî

¹⁸⁵ Eserle ilgili başlıkta bu hususla alakalı detaylı bilgi verilmiştir.

günah, 114'ü ise zâhirî günah başlıkları altında yer almıştır. Örneğin Kadızâde Mehmet Efendi'nin Mebhas-ı İmân adlı eserinde itikâdî konular genelde fasıllar şeklinde kategorize edilmiştir. Konu sınırlarını belirleyen fasıllar toplamda 36 dır. Oluşturulan fasılların bazıları kendisinden bir önceki faslın devamı niteliğinde gelmiştir. Bazıları da farklı sayılabilecek konular ile alakalıdır. Mehmet Efendi fasıllarında daha çok halkın zorlandığı itikadî meseleler üzerinde durmuştur. Elfâz-ı Küfür literatürüne ait birçok eser sistematik bir tarzda ele alınırken bazı eserler tasnif yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Nitekim Ebû Ali Çelebi'nin eserinde başlangıçta sadece küfrü gerektiren meseleler sistematik bir kurala göre ele alınırken sonraki süreçte ihtiyaca binaen Ehli sünnet akidesinin temel konularını da eserine dâhil ederek temel ilmihal kitabı haline getirmiştir. Ancak Şeyh Fethullah el-Verkanisi Kitabü'l-küfr ve'l-kebair adlı eserinde sadece küfre götüren meseleleri ele alarak okur tarafından daha rahat anlaşılması için bâtinî ve zâhirî başlıklar altında tasnif etmiştir. Metinde ele alınan Bâtinî günahlar, daha çok Allah ile kul arasındaki ilişkiye dayandırılırken, zâhirî günahlar ise insanın insanla olan münasebetlerine dayandırılmaktadır. Böylece kulun Allah ile olan ilişkisinden ve kulun birbiriyle olan münasebetinin sonucu olarak ortaya çıkan olumsuz fiillerin böylece kategorize edildiğini söylemek mümkündür. Aslında buradan, insanların söz konusu olumsuzlukları daha iyi anlayabilmesi için böyle bir ayrıma gidildiğini düşünmek mümkündür.

Eserde, büyük günahlar, bâtinî günahlar ve zâhirî günahlar şeklinde üç farklı kategorizasyon tespit edilmiştir. Buna göre ilk olarak, tespit edebildiğimiz kadarıyla, eserde zikredilen büyük günahların listesini aşağıdaki Çizelge 2.3'te vermek istiyoruz:

Çizelge 2.3 Büyük Günahlar

Sayı	Büyük Günahlar	Sayı	Büyük Günahlar
1	Bir kimsenin dili ya da kalbi ile muhalde olsa küfre götüren bir şeye azmetmesi,	2	Evrenin kadim olduğunu iddia etmek
3	İcmâ'ın hüküm verdikleri bir şeyi reddetmesi ya da yok sayması	4	Allah cüzi şeyleri bilmez diyerek Allah'ın bir sıfatını inkâr etmek
5	Allah'a ait olmayan bir sıfatı Allah'a yakıştırmak	6	Allah'a renk izafe etmek
7	Allah âlem ile muttasıldır.	8	Allah evrenin dışındadır.
9	Yaratılanlara secde etmek	10	Gayri Müslimlerin giyindiği gibi giyinip kiliseye gitmek

11	Kur'an ayetleri ya da Allah ismi geçen bir kâğıdı pislik içine atmak veya necis bir şeyle kirletmek	12	Affi mümkün olsa bile bir camiye veya mescidi necis bir şeyle kirletmek
13	Peygamberlikten şüphe duymak	14	Kitabın, suhurların ya da Kur'ân'da bir ayetin indirilmesi konusunda şüphe duymak
15	Bir kimsenin "ümme dalalettir" demesi	16	Kâbe, Mescid-i Harâm Mekke hakkında şüphe duyan ve hac ibadetinin yapılış tarzında tereddüt etmek
17	Açık şer'î bir hükümle helal olduğu sabit olan bir hükmü haram saymak	18	Zımmi ya da Müslümana eziyet vermenin haram olmadığını iddia etmek
19	Peygamber zenciydi, köse idi, insan değildi veya Arap ve Kureyşî değildir	20	Hiz. Peygamberden sonra başka bir peygamber gelecek.
21	Peygamberin Mekke'de zuhur etmediğini ve Medine'de vefat edip defnedilmemiştir.	22	Veli bir kul Peygamber'den daha üstündür.
23	Hiz. Peygamber'in fiillerini küçümsemek; parmak yalamak gibi	24	Peygamberi yetimliğinden, çobanlığından ve Hicretten önce hamur yoğurmasından dolayı hakir görmek (Buna halkı kışkırtmakta dâhildir.)
25	Bir peygamber ya da meleğe kusur, eksiklik ve ayıp bulmak	26	Bir kâfirin Müslüman olduğunu imâ etmek ya da önemli bir işi dahi olsa Müslüman olmak isteyen birine telkinde bulunup onun İslâm dinine girmesini geciktirmek
27	Delilsiz bir şekilde bir Müslümana kâfir demek	28	Allah'ın veya peygamberin isimleriyle dalga geçmek
29	Allah bile bu işi bana emretse ben yapmam	30	Kâbe burada dahi olsa ona gitmem
31	Allah kuluna iki kez zulm etmez	32	Zalimlerin onlara Allah'ın takdiri olmadan daha çok zulmettiğini söylemesi
33	Allah bile bu işi bana emretse ben yapmam	34	Kâbe burada olsa ona gitmem
35	Bunu Bir Peygamber veya bir Melek böyle dese de ben inanmazdım	36	Falan kimse peygamber dahi olsa onan inanmam
37	Peygamberin söylediği şeyler doğru olsaydı biz kurtulurduk	38	Dalga geçerek böyle bir sünneti yapmam

Çizelge 2.3 Devamı Büyük Günahlar

39	Bir musibet anında (Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh) sözünü söyleyen birine bunun bir faydası yoktur	40	Ezan okuyan müezzini yalanlamak ya da onun sesini çan sesine benzetmek
41	Dalga geçerek haram bir işi işleme anında Allah'ın ismini anmak	42	Alay ederek, "Ben kıyametten korkmam" demek
43	Allah hırsız takip edemez deyip Allah'ın acziyetini ifade etmek	44	İnsanları güldürüp eğlendirmek için âlim, vaiz gibi din adamlarının kisvelerine bürünmek
45	Önündeki yemek için "Bu yemek ilimden daha hayırlıdır" demek.	46	Başına musibet gelmiş birinin Allah'ım ister Müslüman ister kâfir olarak artık canımı al, daha bana yapmadığın ne kaldı ki diye sitem etmek

47	Bir kimsenin birine “sen kâfir oldun dediğinde karşı tarafta “evet oldum oldum” diye onu tasdik etmek	48	Para (dünyevi bir karşılık) elde etmek için kalbinden yeni Müslüman olmuş olmayı temenni etmek
49	İnsan öldürmek, zina yapmak ve diğer haramlar keşke helâl olsaydı	50	Allah falan şeyi haram kılmakla zulm etmiştir
51	Yahudiler Müslümanlardan daha hayırlıdır	52	Kâfirin dinine meyiletme gayesiyle onların libasını giymek
53	Kendisine selâm verene veya yerhamükellah (Allah sana rahmet etsin) diyene “Bana neden bunu söyledin?” demek. Bu hüküm, bu sözü söyleyen kişi kendisinin rahmetten müstağni olduğunu kastettiği zaman geçerlidir. Bu sözle tâzimi kastederse (yani tevazu niyeti taşırsa) bir beis olmaz.	54	İman da nedir böyle bir şeyi bilmem diyerek dalga geçmek
55	Bir kimsenin eşine tazim amacıyla “sen bana Allah ve Resulünden daha sevimlisin” demesi	56	“Ebubekir sahabe değildir” demesi
57	“Âişe zina yapmıştır.” demesi	58	Ben “kendi fiilimin yaratıcısıyım” demesi
59	Şakayla da olsa ben “Ben Allahım.” ifadesini kullanmak	60	Dalga geçerek “Allah’ın benim üzerimde ne gibi bir hakkı var” diyerek itirazda bulunmak
61	Yalan olduğunu bildiği halde Allah benim bu işi böyle bir şey için yaptığımı biliyor demesi	62	Dalga geçerek “Ben Kur’ân, zikir ile namaza doydum demesi
63	Cehennem veya mahşer nedir diye alaycı bir ifade ile varlıklarını yok saymak	64	Günah işlediğinde işlediği günahı için ben yaptım ki deyip küçük görmek
65	“İlim meclisini ben ne yapayım” demek.	66	“Allah’ın laneti bütün âlimlerin üzerine olsun” demesi.
67	Bir âlimin fetvasını kabul etmeyip onu reddetmek	68	Şeriatı ya da bir fakihin ilmini bu nedir diyerek küçümsemek
69	Ruh kimdir demesi (buna inanması)	70	Allah’ın rubûbiyyetinin tezahüründe kulluk sona erip mükellefiyetlik kalkmıştır demesi
71	Ben ilâhî sıfatlarda yok oldum demesi	72	Sıfatlarım Allah’ın sıfatlarına dönüşmüştür
Çizelge 2.3 Devamı Büyük Günahlar			
73	Ben Allah’ı dünyada gözümle görüyorum	74	Ben Allah ile yüz yüze konuşuyorum demesi
75	Allah güzel bir surete büründü demesi	76	Benden ubûdiyyet yükümlülükleri düşmüştür
77	Bir kimsenin bir başkasına zahiri amelleri terk et, bâtinî amellere çalış demesi	78	“Müzik dinlemek dindendir” demesi.
79	Müziğin kalplere etki etme gücü Kur’ân’dan daha fazladır.	80	Bir kimseye alaylı bir ifade ile senin katlin helaldir demesi

Görüldüğü üzere eserde, sadece Allah’a karşı işlenen olumsuz fiil ve söylemler değil aynı zamanda bir inanan bireyin hem Allah’a, hem Peygamber’e hem de çevresine, tarihine ve inancının her boyutuna karşı işlemiş olduğu kabul edilemez fiiller büyük

günah kapsamına dâhil edilmiştir. Kişilerin bir başka Müslümanı kötülüğe sevk etmesi ya da teşvik etmesi dahi büyük günah olarak kabul edilmiştir.

Eserde zikredilen Bâtînî günahlar ise aşağıda Çizelge 2.4’te verimiştir.

Çizelge 2.4 Bâtînî Günahlar

Sayı	Bâtînî Günahlar	Sayı	Bâtînî Günahlar
1	Büyük günahların en büyüğü batîni günahdır yapılan ibadetin övsünler diye gösteriş olsun diye yapılması	2	Kin duymaya ve haset etmeye sebep olacak derecede bir başkasına buğz etmek
3	Kendini başkalarından üstün görerek kibir içinde olmak	4	Sahip olduğu meziyetlerden ötürü kendini övüp beğenmek
5	Giydiği elbiseler ya da başka şeylerle gururlanıp kibirlenmek	6	İnsanları küçümseyip onlara ihanet edip onlardan yüz çevirmek
7	Kendini ilgilendirmeyen boş işlere dalmak	8	Açgözlülük veya cimrilik yapmak
9	Fakirlikten korkmak	10	Allah’ın kaza ve kaderine yani takdirine rıza göstermemek
11	Zenginleri mallarından dolayı övmek ve onları yüceltmek	12	Fakirlerle yoksulluklarından dolayı dalga geçmek ve onları bu yüzden küçümsemek
13	Başkalarını harama özendirmek, dalkavukluk yapmak	14	Yaptığı ya da yapmadığı şeylerle insanların onu methetmelerinden hoşlanmak
15	Kendi ayıbını unutup başkasının ayıbı ile ilgilenmek	16	Allah’ın ya da kulların nimetlerine karşı nankörlük etmek
17	Din dışında başka şeylere hemiyetçilik yapmak ya da ırkçılık yapmak	18	Şükür etmemek ya da şükrü terk etmek
19	Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gevşeklik ya da tembellik göstermek	20	Nefsi duygulara kapılıp haktan yüz çevirmek
21	Müslümanlar hakkında suizan beslemek	22	Günah işlemekle mutlu olmak ya da ısrarcı olmak
Çizelge 2.4 Devamı Bâtînî Günahlar			
23	Allah’ı ve ahireti unutmak	24	Allah azap göndermez deyip Allah’ın azabından emin olmak
25	Ye’s’e kapılıp ümitsiz olmak veya Allah’tan ümit kesmek	26	Allah hakkında kötü zan beslemek
27	Dünya menfaati için ilim öğrenmek ve farz olan ilmi başkaları ile paylaşmamak	28	Küçük bir amel dahi olsa kişinin öğrendiği ilim ile amel etmemek
29	Gereksiz yere şer’i ilimler, Kur’ân veya ibadetler hakkında tartışmak	30	Âlimleri küçümsemek
31	Helâl ve haramlar dışındaki herhangi bir konuda kasten Allah adına yalan konuşmak	32	Allah’a iftira etmek (Bu yalan veya iftira bir helal ve haram mevzu ile ilgiliyse zaten dinden çıkar)
33	Küçükte olsa günah olan bir şeye çığır açmak	34	Ehl-i sünnet ve’l-cemaat’ın yolunu terk etmek

35	Her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğuna inanmamak	36	Ahde vefa göstermemek
37	Günahı ne olursa olsun günahından ötürü fâsık olan birine muhabbet beslemek	38	Sâlih kimselere buğz etmek
39	Allah'ın dostlarına veli kullarına eziyet vermek	40	Aşırı bozgunculuğa sebebiyet verecek ya da büyük zarar verecek kelimeleri sarf etmek
41	Kadının kendi kocasının iyiliklerine karşı körlük etmesi	42	İnsanların zaruri ihtiyaçlarını men edecek kadar katı kalpli olması
43	Türü ne olursa olsun büyük günah işlemeye rıza göstermek ve o günahın gerçekleşmesine yardımcı olmak	44	İnsanlar kendisinden korksun veya çekinsin diye kendini çok kötü biriymiş gibi göstermesi
45	Dervişlerin herhangi bir hile ile sahte bir dirhem veya dinar çıkarması ya da yapması	46	Kap kaşık dışında da olsa gümüş veya altın kullanmak
47	Kur'ân'dan öğrendiği bir harf bir ayet ya da Kur'ân'ın tümünü unutmak (Kur'ân'a bakarak o unuttuğunu okuyabilse bile bu böyledir)	48	Kur'ân'da ya da dini emirlerde zıtlıklar var diyerek Kur'ân'a, dini emirlere şüphe düşürmek
49	Kur'ân'ın nazmında bir bozukluk meydana getirmek		

Zâhirî günahlar ise 114 tane olup aşağıdaki Çizelge 2.5'de sıralanmıştır:

Çizelge 2.5 Zâhirî Günahlar

Sayı	Zâhirî Günahlar	Sayı	Zâhirî Günahlar
1	Gerek bedenini gerekse elbisesini idrar, dışkı gibi necis şeylerden korumamak	2	Avret mahallini insanların huzurunda açmak veya açık bırakmak
3	Hamama örtüsüz veya peştemalsiz girmek	4	Hayızlı kadınla (eşiyle) cima yapmak
5	Bilerek namazı terk etmek ya da vaktinden sonra veya vaktinden evvel kılmak	6	Bir mezhebe göre bile olsa farz olan bir görevi terk etmek
7	Kendi saçına başka saç eklemek	8	Bedenin de ki herhangi bir uzvu dağlamak
9	Dişlerinin arasını törpülemek	10	Yüzünün veya başka benzer yerlerinin tüyünü, kılını cımbızla ya da jiletle almak
11	Namaz kılarken namaz yerinin belli olması ya da bıraktığı işaret ile namaz kıldığı yerden geçmek (namazın önünden geçmek)	12	Bir köyün ya da mahalle halkının bir farz dahi olsa cemaatle kılmamak üzere fikir birliği içinde olmaları
13	Tayin edilmiş İmâmın izni olmadan ona rağmen İmâmlık yapmak	14	Namazda İmâmdan önce davranıp rükünlerde öne geçmek
15	Gerek tazim için gerekse teberrük için olsun peygamberin ya da velinin mezarında namaz kılmak	16	Mezarlarda mum yakmak
17	Tazim kastıyla ayak öpmek	18	Kendisine zarar gelmesinden korktuğu halde tek başına yola çıkmak

19	Bir kadının kendi iffetine zarar gelmekten korktuğu halde yola tek başına çıkması	20	Kuş veya baykuşa bağladığı çaput veya başına bir uğursuzluk gelir endişesiyle yolculuğu terk ya da yolculuktan dönmesi
21	Sadece öğle namazını kılaçağım deyip özürsüz cumayı terk etmek	22	Bir erkeğin giyinme, konuşma, kına sürme, hal ve tavırlarında kendini kadınlara benzetmesi
23	Kadınların özel vasıflarında erkeklere benzemeye çalışması (Bir erkeğin bu tür bir duruma rıza göstermesi de büyük günahdır)	24	Ergen bir erkeğin giydiği elbisenin tümü ya da elbisenin çoğu ipekten oluşması
25	Yüzük dışında altın süs takıları takmak veya kullanmak	26	Vücut hatları gözükecek şekilde bir kadının ince elbise giymesi
27	İnsanlar beğensin diye giyilen her elbise ve takılan her takı günahdır	28	Evden dışarı çıktığı zaman gayesi taktığı takıları göstermekte günahdır
29	Bir kadının başı büyük görünsün diye farklı sargılarla başını sarması	30	Kibir için elbise yeninin ya da sarığını uzatması
31	Yürürken kibirli kibirli yürümek	32	Cihada çıkmak hariç başka gayelerle saçını siyaha boyatmak
33	Bir kimsenin kendi yüzünü tırmalaması, yüzünü çizmesi, yüzünü tokatlaması, yüzüne vurması, elbisesini yırtması, feryat figan etmesi ve bu feryat figanı dinlemeye çalışmak, saçını başını yolmak, kendine azap dilemek	34	Başına gelen musibet esnasında saçını başını yolmakla kendine zarar vermek ve kendini yok etmeye çalışması, günaha devam etmek
Çizelge 2.5 Devamı Zâhirî Günahlar			
35	Ölülerin kemiklerini kırmak ve onların mezarı üstüne oturmak	36	Haset veya belaları kötü nazarları bertaraf etmek için nazar boncuğu vb. şeyleri asmak veya takmak
37	Şer'i bir mazeret olmaksızın zekât vermemek ya da zekât vermeyi geciktirmek	38	Alacaklı bir kimsenin zor durumda olduğunu bildiği halde borçlu olan kimseyi sıkıştırmak ya da ona eziyet etmek veya alacaklı kimseye borcu tahsili konusunda yardımcı olmamak onu dava etmek
39	Zengin sayılan birinin dilenmesi ve dilenmekte ısrar etmesi	40	Akraba ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmemek
41	Bir şeyi verirken minnet yapmak, yaptığı işi başa kalkmak kinaye ile de olsa yardım ettiği kişiyi rahatsız etmek	42	Suya muhtaç olan birine fazla olan suyu vermemek
43	Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmek	44	Ramazan ayında bir orucu terk etmek ya da bir orucu bozmak
45	Her farzın kazası gibi şer'i bir özürlü olmaksızın oruç kazasını geciktirmek	46	Her iki bayram ve teşrik günlerinde oruç tutmak
47	Bir kadının kocası evde olduğu zaman ve kazası acil olmayan orucun kazasını kocasının izni olmaksızın tutmak	48	Vaktini belirlemekle birlikte (nezr) olarak söz verdiği bir itikâfı terk etmek veya o vakitte yapmamak
49	Cami ve mescit içerisinde cima yapmak	50	Farz olmuş hac ibadetini ölüm vaktine kadar geciktirmek

51	Hac ve umre ihramında olan bir kişinin ihramdan çıkmadan hayvanla dahi olsa cimada bulunmak	52	İhramda iken avlanmak ve yapılması haram olan şeyleri yapmak
53	Evinden henüz çıkmamış bir kadının nafîle olan hac ve umre için kocasının izni olmadan ihrama girmesi	54	Mekke’de yapılması haram olan bir şeyi helal kılmaya çalışmak
55	Küçük te olsa Mekke’de bir günah işlemek ve kastetmek	56	Mekke ve Medine halkını korkutmak veya onlara bir kötülük düşünmek
57	Buralarda bir günah icat etmek veya bir günah icat edene sahip çıkmak	58	Mekke’nin ot ve ağaçlarını kesmek
59	Diri hayvanın kulağından ya da burnundan bir parça kesmek, hayvanın yüzünü dağlamak ve hedef olarak kullanmak	60	Yeme içme ihtiyacı dışında bir hayvanı öldürmek
61	Allah’ın adı dışında tazim olmaksızın başka bir isim anarak hayvanı kesmek, örneğin: (Muhammed’in adıyla Kâbe’nin adıyla demesi gibi şayet bunu tazim kastıyla söylerse kâfir olur)	62	Yavrusu olduğu tahmin edilen bir kuş vb. hayvanları avlamamak
63	Meliklerin meliki, şahların şahı, kadıların kadısı gibi kavramlarla besmele niyetiyle bir şey yapmak veya bir hayvanı kesmek	64	Afyon otu, ban otu, amber, safran gibi özü temiz ama sarhoşluk veren maddeleri almak
65	Kan içmek, domuz etini yemek bir tane dahi olsa pire bit gibi ve genel anlamda herhangi bir hayvanı ateşle diri diri yakmak	66	Pis necis olan bir şeyi veya bedene zarar veren sümük, balgam gibi şeylerin yenilmesi
Çizelge 2.5 Devamı Zâhirî Günahlar			
67	Hür bir insanı satmak	68	Verilen kız karşılığında kürtçe kalen denilen başlık parası almak
69	Faiz yemek, yazmak, şahitlik ve bu işe yardımcı olmak	70	Fasid sözleşmelerle elde edilen malları tüketmek, haram kazançla kazanılmış şeyleri kullanmak yemek
71	Kıtlık günlerinde et, üzüm, hurma vb. tüketim mallarını daha yüksek fiyatla satmak için stoklamak	72	Annesinin rızası olsa bile Gayr-i mümeyyiz bir çocuğu gerek satın almakla gerekse hibe ya da vakfetmekle anasından ayırmak
73	Kesilmesi gerekli durumu hariç henüz süttten kesilmemiş hayvanı anasından ayırmak	74	İçki üreteceği bildiği birine hurma satmak
75	Kendisiyle livâtâ yapacağını düşündüğü birine köse birini satmak	76	Zina etmeye zorlayacağını bildiği birine cariye satmak
77	Varisler bilse dahi hasta halde olan birinin üzerindeki bir malı ikrar etmemesi	78	Bir kimsenin kendi nesebini ispat ya da inkâr ederken yalan konuşması
79	Ödünç alınan bir şeyin maksadı dışında kullanılması veya asıl sahibinin izni olmadan bir başkasına ödünç verilmesi, alınan ödünçün belirlenmiş vakitte iade edilmemesi	80	İnsanların malını gasp etmek
81	İşçi işini bitirdikten sonra onun hak ettiği ücretini geciktirmek	82	Halka açık ve halkın kullanma hakkı olan mera arazisi, mescid, hayvanların dinlenme yeri gibi yerlerin kullanmasını menetmek

83	Vakıf edenin vakıfla ilgili öne sürdüğü vakıf şartlarına aykırı davranmak	84	Buluntu eşyaların tanıtım ve tarifi yapılmadan kullanılması, onu sahibinden gizlemesi veya sahibinden alıkoyması, sahibini bildiği halde bunu inkâr etmesi veya kayıp eşyayı aldığına dair şahit bulundurmaması
85	Mal Allah için değil de sırf mirasçıya kalmassın diye terekessi hakkında vasiyette bulunmak	86	Emanete ihanet etmek
87	Zina edeceğinden korkan bir kişinin evlenmeyi terk etmesi	88	Yabancı bir kadına ya da köse birine şehvetle bakmak onlara dokunmak onlarla baş başa tenhada kalmak
89	Bir Müslümanı ya da gayr-i müslimi kendilerinde bulunan ya da bulunmayan bir özelliklerinden dolayı gerek sağ gerekse ölü; gerek hazır gerekse gaib olsunlar bunların gıybetini dinlemek te gûnahtır	90	İnsanlara kötü lakaplar takmak
91	Bir Müslümanı işinden, mesleğinden veya konuşmasından ötürü tahkir ederek onunla dalga geçmek	92	Fitne amacıyla laf taşımacılığı yapmak, duyulması istenmeyen bir sırrı ifşa etmek
93	İkiyüzlü olmak, insanlar aleyhinde konuşmak	94	Eşine sen bana annemin sırtı gibisin deyip zıharda bulunmak
95	Müslüman ya da zımmi birine ister hür ister köle, ister kadın, ister erkek, ister büyük, ister küçük olsun zina ya da livâtâ iftirasında bulunmak, iftiraya karşı sessiz kalmak	96	Müslümanlara dil uzatmak ve onların iffeti hakkında ile geri konuşmak

Çizelge 2.5 Devamı Zâhirî Günahlar

97	Kendi anne ve babasına küfür edileceğine sebep olacak şekilde başkalarının ebeveynine küfür etmek	98	Yalan olduğunu bildiği halde aslını ya da babasını reddetmek, inkâr etmek
99	Açık kanun hükmüyle ispatlanmış bir nesebi (soy zinciri) hakkında kötü konuşmak	100	Bir kadının hamileliğini zinaya ya da doğurduğu çocuğunu kendi kavminden olmayan yabancı bir kavme benzediğini söylemesi
101	Kadının iddeti bitmediği halde iddetim bitti şeklinde yalan konuşması	102	İddet müddeti devam eden bir kadının süslenmesi
103	Cariye olan biriyle onun istibrası (karnında çocuk var mı yok mu) gerçekleşmeden onunla cinsi münasebette bulunması	104	Aile bireylerinin nafakalarını temin etmekle sorumlu olan bir kimsenin onları nafakadan mahrum bırakması
105	Anne ve babaya itaatsizlik	106	Dede ve nineye saygısızlık yapmak
107	Efendinin kölesine uygun olmayan işler yaptırması, onu döverek erkeklikten çıkarması	108	Kişinin farz olmayan bir yolculuğa çıkmak gibi bir husus olsa dahi akrabadan sıla-i rahimi kesip hiçbir ihtiyaçlarına cevap vermemek ve onlara yardımcı olmamak
109	Kölenin kendi efendisini kötülemesi ve ona hizmet etmekten kaçması	110	Köleyi azat ettikten sonra tekrar çalıştırması, kölesinin ihtiyaçlarını karşılamaktan geri durması

111	Hayvana ağır yük yükleyerek eziyet etmek, hayvanları aç bırakmak ya da onları dövüştürmek	112	Sihir öğrenmek, öğretmek, yapmak veya yaptırmaya çalışmak
113	Cinler bana haber veriyor deyip gaybî bilgilerden haber vermek	114	Reml atmak, fal açmak

Eser, hacim olarak küçük olmasına rağmen içerik açısından epey hacimli olduğu söylemek mümkündür. Eserde ele alınan büyük günahların bir kısmı âyet ve hadisler delil getirilmek sûretiyle Kur’ân’da ve hadislerde zikredilen büyük günahlar zikredilirken, bir kısım büyük günahlar da icmâ ve kıyas yöntemi ile büyük günah kategorisine alınmıştır. Eserde, Allah’a ortak koşmak ve Peygamber’e karşı işlenen suçların yanı sıra günlük hayatta toplumsal düzeni koruyup barışı sağlamak için de daha önce bilinmeyen birçok günah zikredilmiştir. Buradan hareketle, eserimizde dile getirilen günah sayısının mesela İmâm Zehebî’nin (ö. 748/1348) “Kitabu’l Kebair” adlı eserinde zikredilen günahlardan daha fazla olmasının nedeni, bu eserde sınırların ve kapsamın daha geniş tutulmasıdır diyebiliriz. Ayrıca Şeyh Fethullah’ın günah kavramını ve büyük günah kavramının kapsam alanını bu denli geniş tutmasının nedeni, tasavvufî bir kimliğe sahip olmasıdır diyebiliriz. Nitekim eserde özellikle fânîlik, kemâlât gazab, kinin haset sebebi olması ve derviş/dervişanlık gibi bu ilim dalı ve düşünce yapısı ile ilgili kavramlar sık sık zikredilmekte ve atıflarda bulunmaktadır. Özellikle bazı tasavvuf menşeli eserlerinde de bu durumu görmek mümkündür. Nitekim bu konudaki mottosu, “Büyük günah işlemek veya ‘Tarikattan çıktım.’ demek tarikattan çıkmaya neden olur”¹⁸⁶ şeklindedir. Aslında büyük günahları ortaya koyarken amacının sadece kişiyi büyük gûnahtan uzak tutmak değil aynı zamanda tarikat erbabına mensup mürid ve öğrencilerinin takva yönlerini geliştirmeye yönelik birer mesaj olarak algılamak da mümkündür.

¹⁸⁶ Bkz. Nurşin.com, “Şeyh Fethullah’ın Adabı-Adab-ı Fethullah”, (Erişim 19/12/2023)

SONUÇ

Şeyh Fethullah el-Verkanisi XIX. yüzyılda Anadolu topraklarında yaşamış ve birçok yörede ilmî ve fikrî faaliyetlerde bulunmuş bir şahsiyettir. Nakşi tarikatının mensubu olup aynı zamanda Şeyhliğini yapan Şeyh Fethullah, Doğu bölgesinin ilmi yönden kalkınmasını sağlayan Ohin Medresesinin de kurucusu olmuştur. Fıkî ve şer'î ilimlerdeki bilgeliği ile her yıl yüzlerce talebe yetiştirmiştir.

Şer'î ve fıkî konularda ki yetkinliğiyle birçok eğitim kurumundan gelen sorulara karşılık nokta atışı cevaplar vermiştir. Yazdığı eserler ve fetva türündeki mektuplara bakıldığında İmâm Şâfi'nin klasik eserlerine çok iyi derecede hâkim olduğunu göstermektedir. Bu bölgede yaşayan Müslümanların itikadda Eş'arî olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim Şeyh Fethullah'ın ders aldığı hocaları dahi çoğunlukla itikatta Eş'arî'dir. Yaptığımız araştırmalarda Ohin yazma eserler kütüphanesinde Şeyh Fethullah'a ait olduğu bilinen birçok eser mevcuttur. Çalışmamızın asıl konusu olan büyük günahları kapsayan Kitabü'l Küfr ve'l-Kebair adlı eseri ile topluma büyük ölçüde fayda sağlamıştır. Geniş tahlil ve değerlendirmeye tabi tutulan “Elfâz-ı küfür” niteliğindeki bu eser, Ehl-i sünnet akidesine uygun itikâdî ve fıkî meseleleri ön planda tutarak zâhirî ve bâtinî günahlardan uzak durulması gerektiğini amaçlamıştır. Şeyh Fethullah'ın *Kitabü'l Küfr ve'l-Kebair* adlı eserini sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme almasının sebebi ise okur seviyesini göz önünde bulundurarak her seviyeden insana ulaşmayı hedeflemiştir. Kaleme aldığı fetva niteliğindeki eserleri, toplumu itikâdî ve inanç meselelerinde daha da bilinçli hale getirmiştir. Daha önce “Temel Akaid ve Büyük Günahlar” adlı kitapta tahkik edilen bu eserin orijinal nüshadan farklı birçok hatayı ihtiva ettiği sonucuna varılmıştır. Tespit edilen bu hatalar minimize edilerek, bold yazı ile tashih edilmiştir.

Kitabü'l Küfr ve'l-Kebair adlı eserin odak noktasını oluşturan asıl mesele büyük günahlardır. “Elfâz-ı küfür” niteliğindeki bu yazma eserlerin her ne kadar bu döneme ait olduğu düşünülse de aslında Osmalı'nın son dönemlerine denk gelen Kadızâdelilerin yazmış olduğu risalelerin devamı niteliğindedir. Osmanlı'nın duraklama döneminde yaşanan askerî ve siyasî problemler toplumda ahlâkî bozulmalara neden olmuştur. Toplumu dinî değerlerine yaklaştırmak ve ahlâkî buhranlardan arındırmak için ortaya çıkmış bir harekettir. Nitekim Osmanlı'da Buhara Hanefileri ekolünden etkilenilerek bu tür risalelerin kaleme alındığı tarihi bir hakikattir. Ancak bu risâlelerin içerik kısmında

yalnızca küfür bahsine değinmemiş aynı zamanda amelin eksilip eksilmediğı, amelin îmândan bir cüz olduğı tarzında birçok inanç meselelerine de yer verilmiştir. “Elfâz-ı küfür” olarak bilen bu eserlerin kaleme alınmasının asıl amacı toplumu içinde bulunduğı inanç ve itikâdî meselelerdeki zayıflıktan kurtarmaktır.

Şeyh Fethullah’ın *Kitabü’l küfr ve’l kebair* adlı eserinde bazı büyük günahların kişiyi direkt küfre götürdüğü açıkça izah edilmiştir. Bir kimsenin Allah’ı melekleri, peygamberleri, kaderi, âhiret gününü yalanlayıp, Kur’ân âyetlerine ise alaycı bir tavırla yaklaşması ve küçük görmesi önemle üzerinde durulan ifadeler olduğı gibi kişiyi îmân dairesinden de çıkaran eylemlerdir. Niyet her ne olursa olsun şakayla dahi olsa bu tür söz ve davranışlardan kaçınmak gerektiğı açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca bidatlere karşı sergilediğı tutum ve tasavvufî kimliğı ile birçok çalışmaya konu olabilecek düzeyde bir şahsiyettir. Çalışmamıza konu olan Şeyh Fethullah el-Verkanisi’nin hayatı ve söz konusu eserinin ilim dünyasında önemli bir boşluğu doldurduğu ve sahada çalışmalarda bulunan araştırmacılara fayda sağlayacağı kanaati hâsıl olmuştur.

Sonuç olarak bu şahsiyet tarikat ehli olması münasebetiyle tarikat kültüründe hareket ederek risalesini yazmıştır. İslam’da ise tarikat kültürüyle dergâh kültürünün yaklaşımları bakış açıları değerlendirme ve analiz farklıdır. “Dinde biz zahire göre hükmedeceğiz” yaklaşımı esas alınır. Ayrıca bu şahsiyet, yaşadığı dönem itibariyle değerlendirmelerini yapmıştır. O günün şartlarında dini meseleleri halk nazarında daha disiplinli tutmak için bir takım sert ifadeler kullanmış olabilir. Biz, müdahale etmeksizin bu şahsiyetin risâlesinde belirttiklerinin tercümesini ve değerlendirmesini sunmaya çalıştık. Farklı açılardan bakılarak bunlara yorumlar yapılabilir. Burda gayemiz fetva vermek değil insanlara dini sunmaktır. Fetva makamı ise bilinen kurumlardır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan. “Said Nursi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/565-572. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Adil, Bebek. “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Akın, Erdem. “Şeyh Alâeddin”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES)*. (Güncelleme Tarihi: 11.12.2020) (Erişim 14.05.2024). <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyh-Alâeddin>
- Algar, Hamit. “Mektûbât”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 11-12. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Altın, Mehmet. “Şeyh Cüneyd Ohinî ve Tefsir Anlayışı”. *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, 2/319. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Amil, Mecit. “Kur’an’da Küfür Kavramı ve Boyutları”. (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aşkın, Deniz. *Türkiye’de Medreseler, Seydalık ve Meşruiyet Arayışları*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ataman, Buket. “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, *International Social Sciences Studies Journal*, 10/3 (2024), 405-409.
- Atmaca, Veli. “Eski Medeniyetlerde Günah-Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2010), 103-118.
- Aydın, Mehmet. *Bir Eğitim Kurumu Olarak Ohin Medresesi*, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ayış, Mehmet Şirin. “Bingöl ve Çevresinde Hâlidilik”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi* adlı Sempozyum, 269. Bingöl: 2017.
- Ayte, Fethullah. “Medreseler”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyumu*, 1/62-64. Muş: Muş Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Bağcı, Ali - Okur, Hüseyin. “Ohin Kütüphanesi’ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*” 3/1 (Ocak 2017).

- Bağcı, Ali - Okur, Hüseyin. “Ohin Kütüphanesi’ndeki Sarf/Nahiv Konulu Yazmalar”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*” 3/1 (Ocak 2017).
- Bağcı, Ali - Okur, Hüseyin. “Şeyh Fethullah Verkânîsî ve ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-Avâmili’n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkiki”. *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* Dergisi 3/2 (2017), 97.
- Bakırhan, Cihat. *Mele Nurullahê Godîşkî’nin “Çenta Yetîman” Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Türkçeye Çevirisi, Tahlil ve Tenkidi*, (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, (SBE), Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Baz, İbrahim, Ohin Dergâhı ve Hâlidî Gelenek İçerisindeki Yeri “*Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliği’nin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi*”, Bingöl: 2017.
- Baz, İbrahim. “Ohin Dergâhı ve Hâlidî gelenek içerisindeki yeri”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliği’nin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu Bildirileri*”. 1/342. 2017.
- Baz, İbrahim. “Ohin Dergâhı ve Hâlidî gelenek içerisindeki yeri”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliği’nin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu Bildirileri*”. 1/343. 2017.
- Baz, İbrahim. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*” 34 (2014), 85-105.
- Baz. İbrahim. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (Şubat 2018).
- Bebek, Adil. “Günah”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 14/282-283. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bebek, Adil. “Kebîre”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 25/163. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Beroje, Sahip. “Şeyh Fethullah el-Verkanîsî, Bazı Fıkhî Görüşleri ve Fıkhî Anlayışı” 1 (Eylül 2007).
- Beroje, Sahip. “Şeyh Fethullah el-Verkanîsî, Bazı Fıkhî Görüşleri ve Fıkhî Anlayışı” 1 (Eylül 2007).

- Beroje, Sahip. “Şeyh Fethullah el-Verkanisî, Bazı Fıkî Görüşleri ve Fıkî Anlayışı”, *Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, 735. İstanbul: 2008.
- Beytekin, Hüseyin. *Şeyh Fethullah el-Verkânîsî’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bilen, Mehmet. “Ohinli Şeyh Alâeddin ve Hadis Usulüne Dair Manzumesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2012), 87-100.
- Bulut, Halil İbrahim, İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Cilacı, Osman. “İlahi Dinler Açısından Günah Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi*, (Diyanet İlmi Dergisi), 24/4 (1988), 42.
- Çağrı, Mustafa. “Gazali”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 13/489. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çakır, Mehmet Saki. *Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016. <http://nek.istanbul.edu.tr/434414>
- Çakır, Mehmet, Saki. *Nakşibendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (2016), 117-118. <http://nek.istanbul.edu.tr/434414>
- Çakır, Mehmet Saki. “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda ‘Tekkesi İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi’” 2/2 (Ağustos 2016).
- Çakır, Mehmet Saki. “Seyyid Sıbgatullah Arvâsî Hizânî ve Gayda ‘Tekkesi İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi’” 2/2 (Ağustos 2016).
- Çakır, Mehmet Saki. “Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî ve Norşin Tekkesi’nden yayılan Kollar” 3/2 (2017).
- Çakır, Mehmet Saki. “Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî ve Norşin Tekkesi’nden yayılan Kollar” 3/2 (2017).
- Çelik, Ahmet. “Mutezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tevbe”. (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Çiçek, Mehmet Halil. “Şafii Fıkında İnsan Prototipi ve Alaeddin Ohini’nin Cela’u’l-Ayn Adlı Kitap Örneği”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, , ed. Mehmet İnbaşı vd. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, (2019), 325-327.
- Demir, Abdullah. “Farklı Ebû Hanîfe Tasavvurları: Fakih ve Mütekellim Hanefiler Örneği”. *IV. Uluslararası Şeyh Şa’ban-ı Velî Sempozyumu*. ed. Cengiz Çuhadar vd. 1/643-658. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Demirci, Mehmet. *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Damla Yayınları, 2004.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 33. Basım, 2017.
- Dikici, Prof. Dr. Recep. “Bitlisli Âlimler ve Devlet Adamları”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Prof. Dr. Mehmet İnbaşı- Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur’an-ı Kerim, (Erişim 15/10/2023).
<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Durmuş, Ali. *Ehl-i Sünnet Akâidi*. Ankara: İKSAD Yayınlar, 2022.
- Durmuş, Ali. “Üstüvânî Mehmed Efendi’nin Bilinmeyen Risâlesi Akâid Kitabı ve Tahlili Transkripsiyon Değerlendirme”. *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar III*. ed. Emrullah Fatış. 47-91. Konya: Eğitim Yayınevi, (2022).
- Durmuş, Ali. *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Durmuş, Ali. *Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 1. Basım, 2021.
- Durmuş, Ali. *Osmanlı’da Dini Siyasi Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Durmuş, Ali. “Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi”. *Kalemname* 6/11 (2021). 34-64.
- Durmuş, Ali. “Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Semâ-Deverân Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deverân Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-

- Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi". *Araştırma Makalesi*, 6/11 (2021), 54-56.
- Ecer, Münir. "Şeyh Alaauddin'in İlmi Kişiliği", *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, 2/342. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Ekinci, Ekrem Buğra. "Şeyh Ubeydullah ve Nehri Seyyidlerinin Hazin Hikâyesi", *Türkiye Gazetesi*, (2010), 1-3.
- el-İsfahânî, Râğıp. Müfredât (*Kur'an Kavramları Sözlüğü*), İstanbul: Çıra Yayınları, 7. Basım, 2022.
- el-Kurtubî, İbn Hazm Ebû Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî. el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal-Dinler ve Mezhepler Tarihi-, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Erten, Rifai. "Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi-Veli Atmaca", *Daruşşifa İslâm Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2022), 100-101.
- Evliyalar.net. "Şeyh Fethullah Verkanisi (k.s.)" (Erişim 17.04.2024)
<https://www.evliyalar.net/seyh-Fethullah-verkanisi-k-s/>
- el-Gazzâlî, Ebu Hamit Muhammed bin Muhammed bin. *Bâtıniliğin İçyüzü-Fedâihu'l-Bâtınıyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Gün, Faruk. "İman ve Küfür Pratikleri Üzerine Bir İncele: El-Mebsût Örneği". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 16/1 (Haziran 2024), 188. <https://doi.org/10.26791>
- Güven, Hilal. "İlahi Dinlerde Günah", (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hoyladı, Adnan. *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- İbrahim, Baz. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*" 34 (Şubat 2018).
- İzutsu, Toshihiko. *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- Kalaycı, Mehmet. "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları", *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, 1/431-437.

- Karadere, İsa. *Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından İncelenmesi*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kavak, Abdulcebbar. “Hâlidîyye Medreselerinin Anadolu’daki İlmî ve Kültürel Hayata Katkıları”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu*, 1/271-272. Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kavak, Abdulcebbar. *Mevlana Halid-i Nakşibendi ve Halidilik*, İstanbul: Nizamiye Akademik Yayınları, 2019.
- Keskin, Mustafa. “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Gaziantep Örneği”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2017), 66.
- Kırtay, M. Faik. “Kur’an’da Günah Anlamına Gelen Kelimelerin Anlam Farkı (Nezâir Bağlamında Bir İnceleme)”, *Hikmet Yurdu* 14/27 (Ocak 2021), 158-165.
- Korkusuz, M. Şefik. *Nehri’den Hazne’ye Meşayih’i Nakşibendî*. İstanbul: Pak Ajans Yayıncılık, 2010.
- Korkusuz, M. Şefik. *Nehri’den Hazne’ye Meşayih’i Nakşibendî*. İstanbul: Pak Ajans Yayıncılık, 2010.
- Kuzey, Muharrem. “Osmanlı’da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler,”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14/27 (2016), 206-228.
- Küçükkaya, Mahmut Askeri. “Şeyh Muhammed Ziyâeddîn Nurşînî’nin Tasavvufî Görüşleri”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 12/2 (2021), 457.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur el-. *Kitâbü’t-Tevhîd*, Beyrut: İsam Yayınları, 15. 1970.
- Memduhoğlu, Adnan. “Tâhî, Abdurrahman”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 2/571. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Memiş, Murat. “Ebu’l-Feth Muzaffer el-Hatîb’in “Elfâz-ı Küfr” Risâlesi”, *Kader Araştırma Dergisi*, 17/1 (2019), 59-60.
- Memiş, Murat. “Ebu’l Feth Muzaffer El-Hatîb’in ‘Elfâz-ı Küfür’ Risalesi,”. *Kader Dergisi* 17/1 (2019), 60-75.
- Nurşin.com, “Hatme Duası”, (Erişim 15/11/2023). <https://www.xn--nurin-ldb.com/hatme-duasi>

- Nurşin.com, “Şeyh Fethullah’ın Adabı-Adab-ı Fethullah”, (Erişim 19/12/2023)
<https://www.xn--nurin-ldb.com/nursin-kutuphanesi/seyh-fethullah-n-adab>
- Ohini, Şeyh Muhammed Asım. *Birketu’l-Kelimat fi Menakibi Ba’di’s-Sadat*. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 1. Basım, 2017.
- Ohini, Şeyh Muhammed Asım. *Birketu’l-Kelimat fi Menakibi Ba’di’s-Sadat*. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 1. Basım, 2017.
- Okur, Hüseyin - Bağcı, Ali. “Şeyh Fethullah Verkânîsî ve ed-Dürerü’l-Fethiyye fi’l-Avâmili’n-Nahviyye Adlı Eserinin Tahkik ve İncelemesi, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*” 3/2 (2017), 97.
- Oxini, Şeyh Muhammed Asım. *Birketu’l-Kelimat*, çev. Kadri Yıldırım, İstanbul: Avesta, 2017.
- Oxini, Şeyh Muhammed Asım. *Birketu’l-Kelimat*, çev. Kadri Yıldırım, İstanbul: Avesta, (2017), 66-70.
- Öleki, Mevlana Halid-i Şirvani. *Minah*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012.
- Öngören, Reşat. “Hatm-i Hâcegân”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ören, Dr. Enver. “Fethullah-ı Verkânîsî”, *Evliyalar Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, EK- 1489 1992.
- Özcan, Abdullah. *Molla Halîl Es-Si’irdî’nin Basîretu’l-Kulûb Fî Kelâmi Allâmi’l-Ğuyûb Adlı Tefsîrinin Tahkik ve Tahlili*. Van: Van yüzüncü yıl üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Özcan, Abdullah. *MollaHalîl Es-Si’irdî’nin Basîretu’l-Kulûb Fî Kelâmi Allâmi’l-Ğuyûb Adlı Tefsîrinin Tahkik ve Tahlili*. Van: Van yüzüncü yıl üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Özcan, Nurullah. *Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Menasiku’l Hacc ve’l-Umre Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Özervarlı, M. Sait. “Gazali”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 13/505-506. TDV Yayınları, 1996.

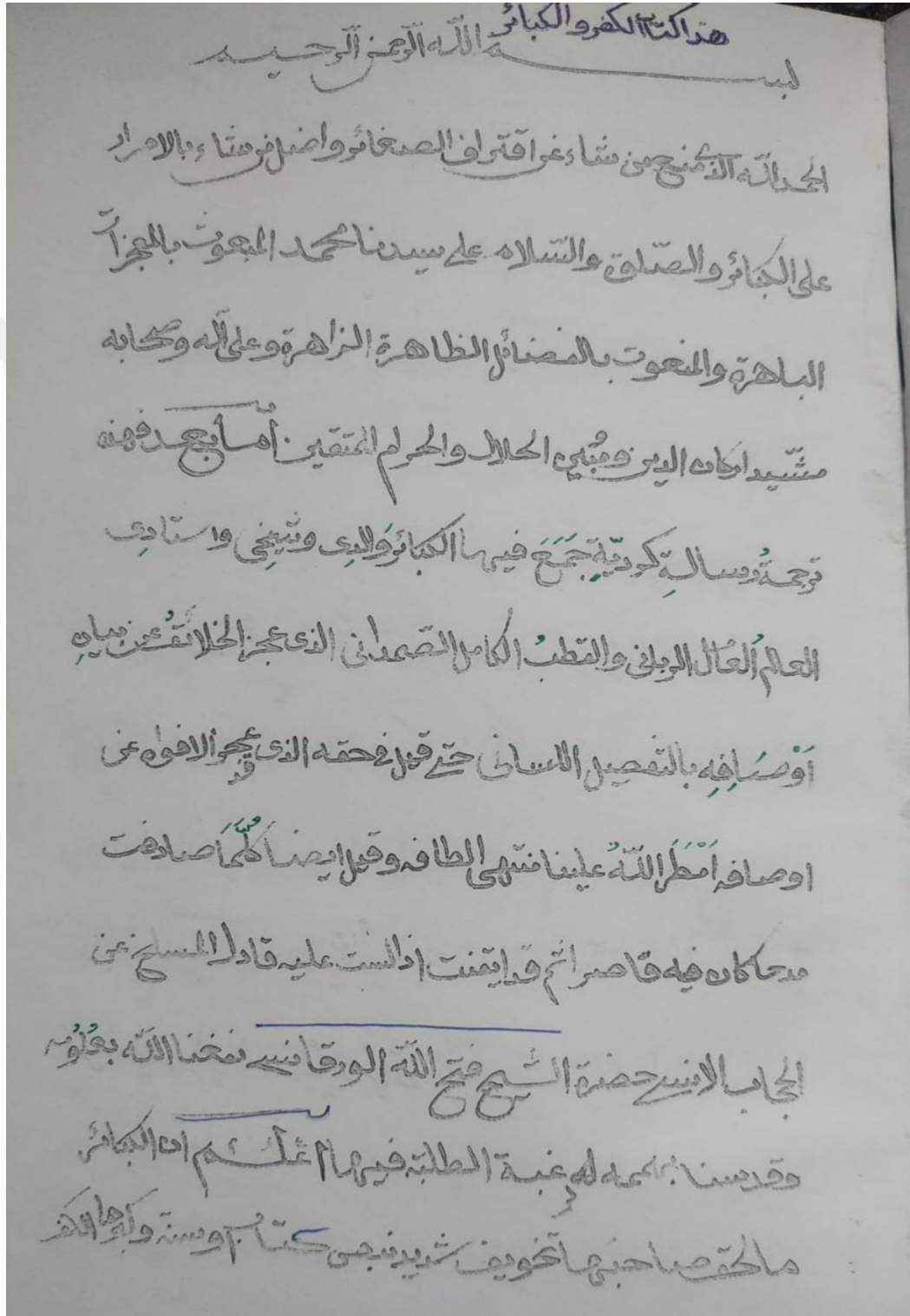
- Pakiş, Yahya - Pakiş. Ömer, “Nakşı Hali Şeyhi”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 2/397-398. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Seletli, Rıdvan. *Şeyh Alâuddîn el-Ohinî'nin Celâu'l-Ayn Adlı Eserinin Tahkiki*, İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ekici, Mehmet Sena, Öztürk, Mehmet, Selvi Mehmet Sait, “Seyyid Aynü'l-Melek Hazretleri Tekkesi, Medresesi ve Muş Tarihindeki Yeri”, *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, 220-221. Ankara:, 2018.
- Serdar, Mehmet Törehan. “Şeyh Muhammed Alaaddin-i Ohini (K.S.)”. *Cevaplar*. (Erişim 14/05/2024) https://www.cevaplar.org/index.php?content_view=5277&ctgr_id=121
- Sinanoğlu, Mustafa. “, ‘Küfür’”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 26/533. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sönmez, Nesim. “Mela Nûrullahê Godişkî û Dîwana Wî.” *The Journal of Mesopotamian Studies* (Özel Sayı), 63-84.
- T.C. Baykan Kaymakamlığı. (Erişim 14/10/2023). <http://www.baykan.gov.tr/mahalli-idareler>
- Taşçı, Sadullah. *Hâlidiliğin Haznevî Kolu, Abdurrezzak Halilî ve Halifeleri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Taşdelen, Mehmet. *Kelâm'da Elfâz-ı Küfür ve Tekfir*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Tayşan, Mikail. *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müderresler-Muidler-Eğitim İlkeleri-Okutulan Kitaplar)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <http://avesis.cu.edu.tr/535122>
- Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Nubihar, 2019.
- Teyfur, Mansur. “Şeyh Abdulkerim Çevik'in Bitlis Norşin Medrese Geleneğindeki Yeri”, *Uluslararası Bitlis ve Yöresi Manevi Mimarları Sempozyumu*, 1/110-111. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Titiz, Fahri. *Molla Nurullah Godişkînin el-Cewahîru'r Reşadîye fî Sîretî'n-Nebewîyye Adlı Eseri (Metin, Analiz ve Sözlük)*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Serdar, Mehmet Törehan. “Şeyh Muhammed Alaaddin-i Ohini (K.S.)”, “Cevaplar”, 14 Mayıs 2024. <http://www.cevaplar.org>.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (Erişim 13/05/2024). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (Erişim 14/05/2024). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkgülü, Mustafa, “Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getirilen Büyük Günah/Kebire Hakkındaki Kelâmi Tartışmalar”, *Diyanet İlmi Dergi*, 36/4 (2000), 63.
- Türkman, Ebru. “*Kelamda Günah Musibet İlişkisi*”. (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Türkmen, Hasan. “Kur’an’da Küfür Kavramının Semantik Analizi,”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/76 (Şubat 2021), 776-780.
- Uludağ, Süleyman. “Hâlidîyye”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 296-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ürek, İzzettin. *Günümüz Bitlis Medreselerinde Mantık Eğitimi (Norşin Medreseleri Örneği)*. Diyarbakır: Diyarbakır Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Verkânîsî, Şeyh Fethullah. *Temel Akaid ve Büyük Günahlar*, Semerkand Yayınları, 2022.
- Verkânîsî, Şeyh Fethullah. *Âdâb-ı Şeyh Fethullah Âdâbü’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye*, İstanbul: Hacegan Yayınları, 2019.
- Verkânîsî, Fethullah, Şeyh. *Âdâb-ı Şeyh Fethullâh Âdâbü’t-Tarîkati’n-Nakşibendiyye*, İstanbul: Hacegan Yayınları, 2019.
- Verkânîsî, Şeyh Fethullah. *Adab-ı Tarikat-ı Nakşibendiyye* İstanbul: Kent Işıkları Yayınları, 2020.
- Verkânîsî, Şeyh Fethullah. *Temel Akaid ve Büyük Günahlar*, tcr. Harun Tanır. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2022.
- Werqanisi, Şêx Fethillah. *Kitab’ul-Kufri we’l-Kebair (Kifirname u Gunehname)*. *Latînzekirin û amadekar: Mela Birhanê Tarînî*. y.y: Dara Yayınları, 2020.
- Yalar, Mehmet. “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, 1/460. Muş: 2013.

- Yavuz, Yusuf Şevki. “Tekfir”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 40/350. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yedek, Yasin. “Hâlidîyye’de Mürşide Teslimiyet: Abdurrahman Tâhî (ö. 1886) Örneği”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyumu*, 36. Bingöl, 2017.
- Yıkılmaz, Abdulvahit. *Şeyh Fethullah el-Verkanisi’nin Fıkhi Yönü ve Fetvalarının Tetkiki*. Konya: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yıldız, Hatip. “Osmanlı Modernleşme Döneminde Muş Sancağında Açılan Müslüman Eğitim Kurumları”, *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu*, 250. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2018.
- Yıldız, Ömer. “Molla Nurullah-ı Godişki’nin Hayatı ve Örnek Şiirleri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 14/3 (2023), 1325-1341.
- Yılmaz, Hatice. “Yahudilikte Günah Kavramı ve Büyük Günahlar”, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yılmaz, Muhammed. “Kur’an’da Büyük Günah Kavramı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (261M.S.), 2011.
- Zehebî, Hafız İmâm. *Büyük Günahlar*, İstanbul: Hak Yayınları, 2015.
- “I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri, ed. Mehmet Bilen, Veysel Gürhan, Ercan Gümüş.” İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.

EKLER:

EK-I: Çalışmamızda Kullanılan Şeyh Fethullah Verkanisi'nin Oğlu Şeyh Alâeddin Tarafından Arapça'ya Tercüme Edilen "Kitabu'l-Küfr ve'l-Kebair" in Yazma Nüshası

بأن يعرف عليه أولئك بالقلب أو اللسان على شيء ولو محالا أو بهيمة

قدم العالم أو في ظاهرهم أو في باطنهم أو في صفة من صفات الله تعالى

كالعلم بالجواري أو حيث له تعالى ما ليس بثابت كاللون والاتصال

بالعالم والخروج عنه أو سجد الخلق أو ذهب إلى الكنائس مع

هنا بل يباسمهم كالزناد أو ينسب مذكوبا بالقرآن أو باسم الله

أو بنسب أو ملك أو يعلم شري في نجاسة أو قد كذبنا أو يلوذ سبحانه

بنجس ولو **مقفو** أو **شدة** في نبي أو في أنزل أحبار أو صخر أو من القول ^{عنه}

أو كثر من قال الامة في ضلالا أو في مكة أو الكعبة أو المسجد الحرام أو في

الحج أو في بر ظاهرا أو في كرم ما ظاهرا كأيام المسلم والنبي أو يحرم حلالا ظاهرا

كالنكاح أو يتوارى كان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أسود أو هو قو

أمر أو ليس بأمر أو عربي أو قسمة أو مجور بعث نبي بعده أو تمور

لا أعلم هو الذي بعث بمكة ودفن بالمدينة أو غيره أو الولي أو فضل من النبي

أو يستخف بشيء من أفعاله صلى الله تعالى عليه وسلم أو الحظا كحس

الأرض

الاصابع او يحقره بيمه او كونه عيا او يحسنه التفضل العجوة لا محرم
 فمعه هذه العلوم او يعيب نبيا او ملكا او اثارا الى كافرا بالاسلام
 او يؤخر تلقينه مطالبه ولو كان في شغل اهم او يقول للمسلم
 اياكافرا لا تاويل او يستهزئ باسم الله او نبيه كانه قال لي ايه
 عبد الله عبد الله او يقول لو اوفى الله بكذالم افعله او لو جسد النبوة
 هنا اصل اليه او لا يظلم الله بعبده بظلمين او قال ظالم هم اظلم
 بلا تقدير لله او لو قال نبى او ملك كذالم صدقه او لو كان فلان نبيا
 ما انت به او لو كان ما قال النبي عبد فاجونا او لا افعل سنة كذا
 استهزاء او يقول لي قال عند مصيبة لا حول الا اذكر آخر لا نبيد
 فلا او يقول يكذب المؤذن او صوته كصوت الناقوس او ي
 الله على راسي استهزاء او يقول لا اخاف القيامة استهزاء او لا
 يتبع الله السارق اى يجر عنه او يشبه بالعلماء او الواعظ او
 المعلمين حتى يضا حرك الناس به او يقول هذا الطعام خير من العلم

او يقول من حُب عصية توفي يا رب مسلما وكافرا او ما ذنب لم تفعله
 معي او يقول نعم لي قال صرت كافرا او يتعنى الكفر ثم الاسلام ليعطيه
 السلام او يقول ليت القتل والزنا وسائر المحرمات حلالا او ظلم الله في
 تحريم شيء كذا او اليهود خير من المسلمين او يبس لباس الكافر ميلا اليه
 او يقول لمن سام عليه او قال له يرحمك الله لم قلت كذا لك ان قصد
 الغناء من الرحمة لا التعظيم او لا اعلم ما الايمان استمراء او قال
 لم رجعت احب الي من الله ورسوله تعظيم او ليس ابو بكر محبا
 او نزلت عائشة رضي الله تعالى عنها او انا خالف فعلى او انا الله
 ولي او استمراء او لا اعلم ما حقه على او ان الله يعلم اني فعلت
 لك ذنبا او شيعت من التران او الذكرا او الصلوة استمراء
 او ما احشوا جهنم او يقول في وقت معصية اي شيء فعلت
 استخفا او اي شيء اعمل مجلس العلم او طاعة الله على كل عالم
 او يلقى فتوى عالم او يقول للشرع اول فقيه ما هذا استخفا فاعلمه

اوله
 ١/٢

والروح قديم اوان ظهرت الربوبية نزلت العبودية اوقفت في
صنات الالهية او قبلت صناتي بصنات الله اواراه بعين في الدنيا
او اكله شفاها او حل الله في صوته حسنة واستطاع على التكليف
او يقول لاحد مع العبادات الظاهرة واسع في الاعمال الباطنة او
يقول سماع الذي او يؤثر في القلوب اكثر من التران او يقول لو احد
صار قلة حلا الاستمرار وبعد الكفر الكبار والكبار الباطنة
كالإياد يفرح بسماع الناس عبادته او كالآلة والغضب لانه سبب
للحقد واخذ سبب للحسد والكبرياء يراه خير من الناس والعجب
بانه يراه بفضل واخيلاء بانه يتخفى بلباس او غيره واخيانة والاعراض
عن الناس احقاد الهم والخوض فيما لا يعنى والطمع والخوف
من القوم عدم الرضا بالقضاء وتعظيم الاغناء لغناهم والاستهزاء
بالفقراء والخرص في الاعمال والفرج والخز بالدنيا والتي يمين
بالجرام الخوف والماضيت بهم فحسب المسيح بما لم يفعل او فعل والاستغلا

يعيوب الناس مع الغفلة عن عيوبه ونسيان نعمة الله أو العبد والحق
 في الدين وترك الشكر والثناء في أوامره ونواهيهم والأعراض
 على القول الحق لا تتبع الهواء وسوء الظن بالمسلم والفرح بالمعصية
 والامتناع عليها ونسيان الله والآخرة والأمن مكر الله بالاسترسال
 في المعاصي كالألحاح الرجعة واليأس عن الرجعة وسوء الظن بالله تعالى
 وقبح العلم للدين وكبح العلم الواجب من طالبه وعدم العناية بولي في سفيرة
 ولا حجة العلم أو التمراد أو عبادة الضرورة والاختلاف بالعلماء ونقد
 الذنب على الله ورسوله في غير الحلال والحرام فان كان فيهما فكنز وضع
 طرقت المعصية وولي سفيرة وترك طريق أهل السنة والجماعة وعدم
 التصديق بأنه كل شيء بقدرته تعالى وعدم الوفاء بالعهد وحب العائز
 لنفسه كما سماه كانه ويغضى الصالح وابتداء الأولياء وكلمة تعظم
 ففسدوا ويعم ضريحها وكفران الزوجة بنعمة الزوج وقسوة القلب
 بحيث يمتنع من حاجته ما يمتنع الطعام المضطر والرضا بكيفية والاعانة

عليها باق تنوع كانت وملازمة الشروع في خضاه الناس اقتاد بشر
 وصوغ الدلهم والذاني بحيلة من حيل الدراويش واستعمال الذهب
 والفضة ولو غير انا وفسياه التأن اوايته منه او حرف منه وان علمه
 في الصحف وايقاع شبيهة في التراء او امر ديني كتناقضي بعض لبعض
 وايقاع الخلل في نظم القرآن وبعد الكبائر الباطنة (الكبائر الظاهرة)
 كهم السرة من البول والفائض في الثوب او في البدن او كشف عورة
 الصلاة بحضرة الناس ودخول الحمام بغير ساتر وازار ووطئ
 الحنفي وتعد ترك الصلاة وتأخيرها عن الوقت وتضييعها عليه
 وترك واجب واجباتها وولي في مذهب فقط ووصف شعر بشعره
 والشم في شئ من بدنه وتكبير الاساءة نحو للبرد وجه الوجه ونحو
 بالموجزة والمحب يدي المصلي انه كان له مصلا او علامة اخرى
 وطباق اهل قرية او محلة على ترك جماعة فرض واحد والتعدي
 على الامام المعوي بانه يصير اماما بغير اذنه وسبق الامام بركبه

والمسلوة الى قبر نبي او ولي تعظيما وتبركا وايقاد السراج على القبور
 وتقبيل الرجل لقصده التعظيم والسفوحه في كل يقبحا في غير
 وصف المرأة في كل يقبحا فيه على نفسها وترد السفح تطير او الرجوع
 منه لوجود كبره في النساء وتذكر اجمة بلا عذروا ان قال اهل
 الظهور وحده وتشبه الرجال بالنساء فيما يختص بهن من لباس وكلام
 وحركة وحنا وفعل النساء ما يختص بالرجال بل يأثم زوجها ايضا
 به وليس البالغ ثوبا كله او غلبه من الحرير او حليا من ذهب او فضة
 غير خاتم وليس المرأة ثوبا رقيقا يصف بشرفها وكذا كل حلي وثوب
 كان الفرض منه مدح الناس برأها زينتها في وقت الخروج من
 البيت كبيرة وتكبر امرأة رفسها ولو بمصبة وتطوي ثوب اكل
 او عاقبة للتكبر والتجتر في المشي وخفض الشعر بالسوء دالا للجهد وخش
 خماله ولطيفه وشفت خوالجيب ^{تخفيف} والنياحة وتعاها وتفت
 اشعر والبلاء بالهيل والنبوت ^{تخفيف} والنعس وكسو عظم البينة والجلوى

على قبه وتعليق الخروس وغيرها بقصد دفع الحسد وبلاء آخر وضع
 الزكاة وتأخيرها بلا عن شرعي وإيذاء الدين المديون المعسر مع علمه
 به والحرص والاعتناء عليه ككتابته وسؤال الغني بما لا يكونه
 عشاءه وغداؤه أو بكسبه والاحتجاج في السؤال وضع القريب و
 البعيد المحتاجين مما سئله والمكسب بالصدق بان يقول أنا عطين
 كذا أو بقصد أن تعجزه المعطى له وضع فضل الماء من محتاجه وكفران
 نعمة الخلق المستلزم لكفران نعمة الحق وترك صوم يوم من رمضان
 والافطار فيه وتأخير قضاءه ان افطر بلا عن شرعي وكذا قضاء كل
 واجب صوم العيدين وايام التشرية وصوم المرأة قضاء غير فوري
 في حصو الزرع بغير اذنه وترك الاعتكاف المنذورة الوقت المعتبر
 وابطاله والجماع في مسجود وتأخير الحج الى الموت والجماع في الحج
 العمرة ولو لم يجز ذلك قبل التحلل الاول وقتل محرم باحد من صبيات عمل علة
 واحرام الزوجة بقطع حج او عمرة بلا اذنه الزوج طهر ام تنجس من ثوبا

واستحل البيت الحرام وإرادة فعل معصية فيه ولو صغيرة
 أو لم يفعل وتخوف أهل الميمنة وإرادتهم بسوءه وإن لم يكن فيها وحدا
 ثم فيها وأبواب صاحبها وقطع شجرها وحشيشها وقطع شئ
 من أدنى حيوان أو نقتله ونفسه في الوجه وأتخاف من ضا وقتله
 لغير الحق والتج بآفة غير الله كالنبي صلى الله عليه وسلم والكعبة
 بلا قصد تعظيم كالتعظيم بالسجود وإن قصير ذلك فكفر وإرسال
 صيد طير أو غيره إلا أن يكون له فرخ والتسمية بملء الأملاء والأك
 الحليز وقام في القضاء وشاه شاهها وأكل كل مسكين طاهر كالأغني
 والنج والغنير والرحمة وأكل الدم وحكم الخنزير وأحرق الحيوان
 بالنار ولو قتل أو برئ أو ثا وأكل نجس وقذر كالحماط وشئ
 من البرد وبيع الحرف فيه ما يقال له بالكرهى قلبه وأكل الربا وكتمان
 وشهادة والسعي فيه والاعانة عليه وأكل المال بالمقود الفاسدة
 أو الكسب الحرام وحفظ قوته ونحوه كالتم والزبيب والحم في الغلاء
 / / /

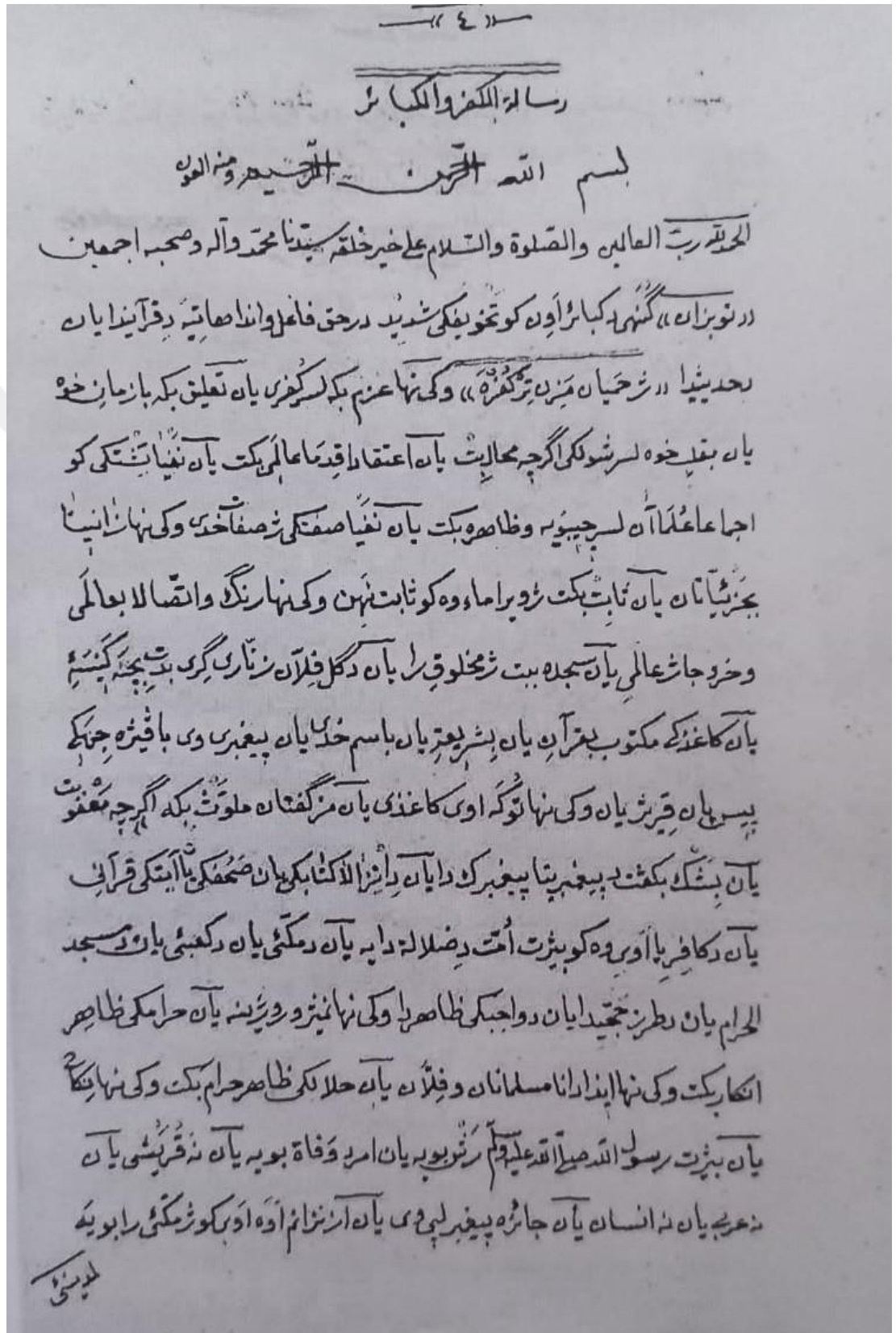
ليس به باعلى قيمة والتفريق بين الام والدخيل المبيع او وقف او هبة وان
 رضى امه وكذا وان الحيوان قبل الانقضاء لا يخرج ويبيع المتبرع يعلم انه يبيع
 خيرا او الام لم يعلم انه يفعل به الا لولا وانما الحايضة تعلم ان يبيعها على
 الزنا وترى المريض الاقارب على احد عنده ولي علمه الورقة ولا فرق بسبب
 وانكاره كذا واستعمال الحايضة في غيرها اذ فيه واعادها بلان وقاخرها
 عن مكة المعينة وغيب مال الناس وقاخرها جرة الاخير بعد الفراق عن
 المرفوعه الناس عن الاتياء الباحة لهم كارضى الوادي والمجاهد والربط
 ومخالفة شرط الوقف والتصرف في النقطة قبل استثناء شرط الترفيع و
 التملك وكما هي صاحبها بعد علمه بها وقراء الاشهاد عليها وقت
 اخذها والوصية لله بن لا يملك من ثروته والحياة في الامانة وقد
 الكاخر لم يخاف الرقا وظل الاجنبية بشهوة وخوف فتنة وطسوا و
 الخوة وليس الامر والنظر اليه والخوف بشهوة وخوف فتنة وخيبة
 المسم والنهي حيا او ميتا حافظ او غافل متصف بانه القريب او لا السلطة

عند سماعها وضاء والتسمية باللقاب المكروهة والاستهزاء بها ^{بالحس}
بأنه يراه حقير اجنعة او صورة او قول وقيل كلام الناس على وجه القنعة
وهو الخعة والظواهر كل سر اليليق اظهاره والتكلم مع كل على وقف طبعه
والجيت على الناس والظواهر لقوله لوجهه انت على كظهم امي وقذف
المسلم والذي جلا او امارة صغيرا او كبيرا عقلا او مجنوناً او عبداً
مخضراً او بالفاظ يفهم منه الرضا واللواط والسكوت عند سماعه وطالة
لست في نسب المسلم وعي فيه وشتم والى الناس حتى يكون سببا في شتم
والديه والتبري من نسبه او من والده مع علمه بالكتاب والظن في نسب
تأبى بظاهر الشريعة والحاق المرأة حملها من زنا او وطئ شبهة بغيره ليس منهم
وكيفها تمام العقوبة وجوها من المسكن الذي يجب ان تصفيه بلا عذر شرعي
وتتبرها قبل اقتضاء العدة وعلى الجارية قبل الاكتمال ومنه فقه العيال
وكسوته جلا او امارة والناو ولا صغيرا او في الفة امر الله والدين وان عليا
يجب بقاءه بهاء فاولو سرفا غير واجب وقطع صلة الرحم بان

يقطع الالة بينه وبين اقلار به ولو احسن افعال وسؤاله حال واد
 سال المكاتب وافسد الحق على سببه واما بقية عنه ومشايع السيد من مانه
 وكلفه بما لا يليقه وخبر به دعما وخصمه ولا يصغر وتفتيب يكون اوت
 جمل قيل وتجوده والخبر فيها والسحر وتعلمه وتعلمه وطالب العلم به
 والاضار به الغيب من نعم الله الجنة يقولون له ذلك ولهم والفتال

على الوجه المشهور بالبحر المقرأه وصلى الله على
 سيدنا محمد وآله اجمعين والحمد لله رب
 العالمين
 واشهد ان لا اله الا الله
 واشهد ان محمدا رسوله

كتبت كتابا غريبا به مجهود كثير وعمر طويل

لَدِیْنِی وَفَاةٌ بَوید یان دے پیغبران چیترون یان دی پچھ جستی دے پیر یان دے
 یان عیسیٰ ز ملکک یان پیغبر کے اثبات بکت یان شولکی عوارہ بخوبی لبر جان دے
 تِلْی السِّتَار رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعلی آلہ یان تحفیر کے وں بکت بسبب یتیم یان
 یان شقایاوی یان اہل ذیاب و محن وں حتی صحرے بکتی شعیانہ رافصہ کرنا و ان تری
 نہ درستی یان استا بکریا کافر کے مسلمان یان پاستر بخت تلقینا اسلام شربوطا
 وں اگرچہ دستور لکھو صحت یان بیترت مسلمان کی کافر کے تاویل یان طنا باسم خد
 و پیغبر وں بکت و کی نہایت تری شربوطا کو یان دے عبد اللہ عبد تو یان بیترت اگر خد
 انری من لکھ بکت انری نام یان خد قرانگریہ قبلہ ان پالیمہ لکھ نام یان خد دو
 ظلمان بعد خود را ناکت یان ظالم کی بیترت انری تقدیر اخد وکم یان اگر پیغبر کے یان
 ملک کی بیترت یان باور نام یان فلاں کس پیغبرت انری امان نام یان صحر ج
 پیغبر گوئی اگر صادقیت ام خلاص ہوئی یان بیترت انری ستاد نام بطناز یان یک
 بیترت لاجو ولاقوہ الالبانہ دے فیت مصیبتی او بیترت لاجو فایده نارت یان ش پلیمہ
 ذکر کے راو صا بیترت یان بیترت مؤذن دے رکت یان دنگی بی منار دنگ ناموس
 پلیمہ ارجام کوئی یان بسم اللہ بکت لبر جہر امکی بطناز یان بیترت شقیامی ناظم
 بطناز یان خد پے دے ناکفی یعنی عاجزہ یان لبر کر بیترت یان لکھ کی دانہ یرجو
 خلق لخواہ بر صف بک کو از واعظم یان مبدسم یان عالم داو کو خلق ہوئی بکرت
 یان بیترت افطعام شعلی غیر تره بطناز یان بیترت خدان مصیبت کی یان رب

۱۲۲ من بستی که چه مسلمان چه کافر چه مایه نه نکره یا نه یکدیگر تو گریه کافر
 او را بیست و هه یا نه در لخواه داخوری بکه تازه مسلمان بنوام کو باره بدانا
 من یا نه بیست خوزی قتل و زنا و هر چه گویند م حلاینه حلا بونا یا نه خدا ظلم کرد
 فلا نشست حرام کره یا نه چکلی فرک و گرگش بویلا دیو و یا نه بیست بهودی
 نه مسلمانان چیرنه یا نه بیتری نه چار هر که الله و یا نه سلام گویند م نه نه بودی کو
 نو نظر کنه قصد اعظیما و یا نه بیتره از نرا امان چه بطن یا نه بیتره نه ناخوه تو
 خدا و پیغمبر لنگ من شین تر به قصد اعظم یا نه ابوبکر نه صحابه یا نه عائشه نه
 کره یا نه از خلقا فعلخواه دم یا نه از حد م اگر چه بکنک بیتری یا نه از نرا نم چه حق
 و یا نه لسن هم یا نه خدا درانی من فلا نشو کره بدی یا نه بطن بیتری از قرآن یا نه
 شلتری یا نه زکری بیتره یا نه حشر بیتری یا نه جهنم چه یا نه من چه کره در وقت
 گنه کی یا نه از چه بکنم بجلس علم یا نه لعنه ککل عالمان یا نه فنون عالمان باقرت یا نه
 شریعتی را بیتری افچه یا نه رفیق را قصد الحفا فاعلمی یا نه بیتری روح قد
 یا نه بیتری زمان ربوبیتا خدا ظاهر و رفع احکامان دیت یا نه از فنا بوم و صفات
 و منسوب اللافوت یا نه صفات من بد بون و صفات دخی یا نه از خدا بجا و حق
 در بینم در دنیا یا نه اشکر پیرا خبر دم یا نه کتب صورتکی صیاحی یا نه رفعا کفیان
 نه من کره یا نه بیتره بکرت کا علاقه صری بکم و عیال باطنی را سعی بکه یا نه شکرنا استرانه
 بعضی که در اسلام به یا نه اثر دکت و قلبان از حفر تر یا نه قرآن یا نه یکدیگر را بیتره

قلانه

قلاده حلال بوبه بخند «نوبزان» زبشتی کفری اکبری کبائر کبار
باطینه وی نهاریا کو خوشی به سهرتا خلق بعبارة وکالات وی و غصبه کو
اوسیه زبوشی و کیرشی سیه زبوحسد و کبره کوخوه زخلق چتر برانی
و عجه کوخوه بمفلسکی بیینی و خیلانه کو افتخار بملکی یا زبغیروی بلکه و حیانه
و اعراضا زخلق زبوغویا تاوان لبر چاؤوی و ثوق بوناوی دغیر مقصود دا
و طمعیامال دنیا و طرسا زفقیرتی و نه راضی بونا بقضا آخذ و تخطیامال و ملند
ز بود و ملند یا واه و طنا کرنا بفقیرانه زبوقیرتی واه و حریمیا دشولاندا
و بهر زکتاب دنیا و مزین بونا بحرام زبوحلق و مله هفتا بخلق ربه و یک بشتن کو
پسته مدح کره بشتی نکری یا نه کیری و مشغول بونا بعیا خلق دگل غفلت زحمیا خوه
و غیره کرنا یعنی خدا و غیره کیسانا زگوتنی زبوغیری دین اسلام و ترکا سکر
و شست گرتنا حق خدا دامر و هساندا و اعراضا زگوتنی حق زبوتاج بواضواء نفسی
و سوء الظن باسلما ناه و کیف خوش بونا بگناه یا نه مدا و متا سهران و زبیرد کرنا خد
و آخرق و امین بونا زمرکرا خد بیکو خوه بگناه قرینده بتوکل بر رحمتاوی و به صیف
بوناوی زرحمتاوی و سوء الظن باوی و خوندیاعلمی زبوردیا و خف کرنا علم واجب
زطالعی و عدم عمل کرنا بعلمی اگرچه گنهی دصفار بکت و دعوی کرنا علم یا دقرآن یا نه عبا
دین دانه زبوضو رتکی و بچوک خویا نا علما آه لبر چاؤوی و بقصد دکرنا سرخدی
و بیغیری وی اگر نه دحلا و حرام دابت اگر داندابت کفره و داینار یا گنهکی اگرچه صغیر

و ترک کرنا یا اهل سنه و جماعت و نه باور کرنا بوی خبری کو کل خبر و شران بقدر اوید
و ترک کرنا یا فاسقان بفسقاوان بچه دبت و بعضا صالحان و ابدا و انا اولیا
خدا و گوناگونگی کو مفسده کی مزین تید اصبی باضر کی عام و ناشکر یا شرین و بونوعه میری
و عسکر بونا قلبی طریقه و صفا کو منفا صاحب بکت ز دنیا طعام زبوننا مضطرب
و راضی بونا ز بگوشت کباب زان یا اناعنا سرکی زوان بچه طریزی بت و یکا خوه لشو و دی
گریز بغایتکی و صفا کو خلق خوه زی حفظ بکن ز بوشو و دی و چکرنا پاره زید و زینف
بیکه درویشا و استعلا زید و زینف بچه فراق بت چه نه و شرین و دی کرنا قرانی یا آیتکی
یا حرفه و اگر چه در مصحف بزرانی و واقع کرنا شبیه کی لسطریقه دعوی دقران یا ان
دینی را و کرنا تناقضا بعضی زبون بعضی یا ان خلک ز نظر اویدا و عدم حفظ کرنا خوه
زبون و غایت بچه رجلا نداجم و بدیندا و ترکنا تشکی ز واجب است میری یا ان غسلی
یا ان کشف عورة ملائق بترناش یا ان چوینا حامی بترناش و جماع کرنا بزرگی حائض
و بتصدیر کا ندالمیری یا ان بقصد تاخیر کرنا المیزی زوقتی یا ان تقدیم کرنا دوی لوقتی
و ترکا واجبکی زواج یا المیزی اگر چه لذت دوی تنی واجب و پیشم دینا بوی بکے پورا خوه
قاود قانینا تشکی زید خوه و مبر کرنا زان و معلانینا موی فی خوه و بروی خوه چو گ
و بویینا المیزی ایلم کو سجا و صیه یا علامه دوی صیه و ترکا اهل گنہ کی یا ان تاخیر جماعت المیزی
واحد یا ان تقدیر بکت لمرام کی معین بیکو بے انداوی بیت امام یا ان لامام مقدم بیت برکنه
یا ان لیز کرنا یا بے قبر ایغیر کی یا ان صالح کی بقصد تعظیما خدان قبر و تبرکات بوی و عسکر ناچار

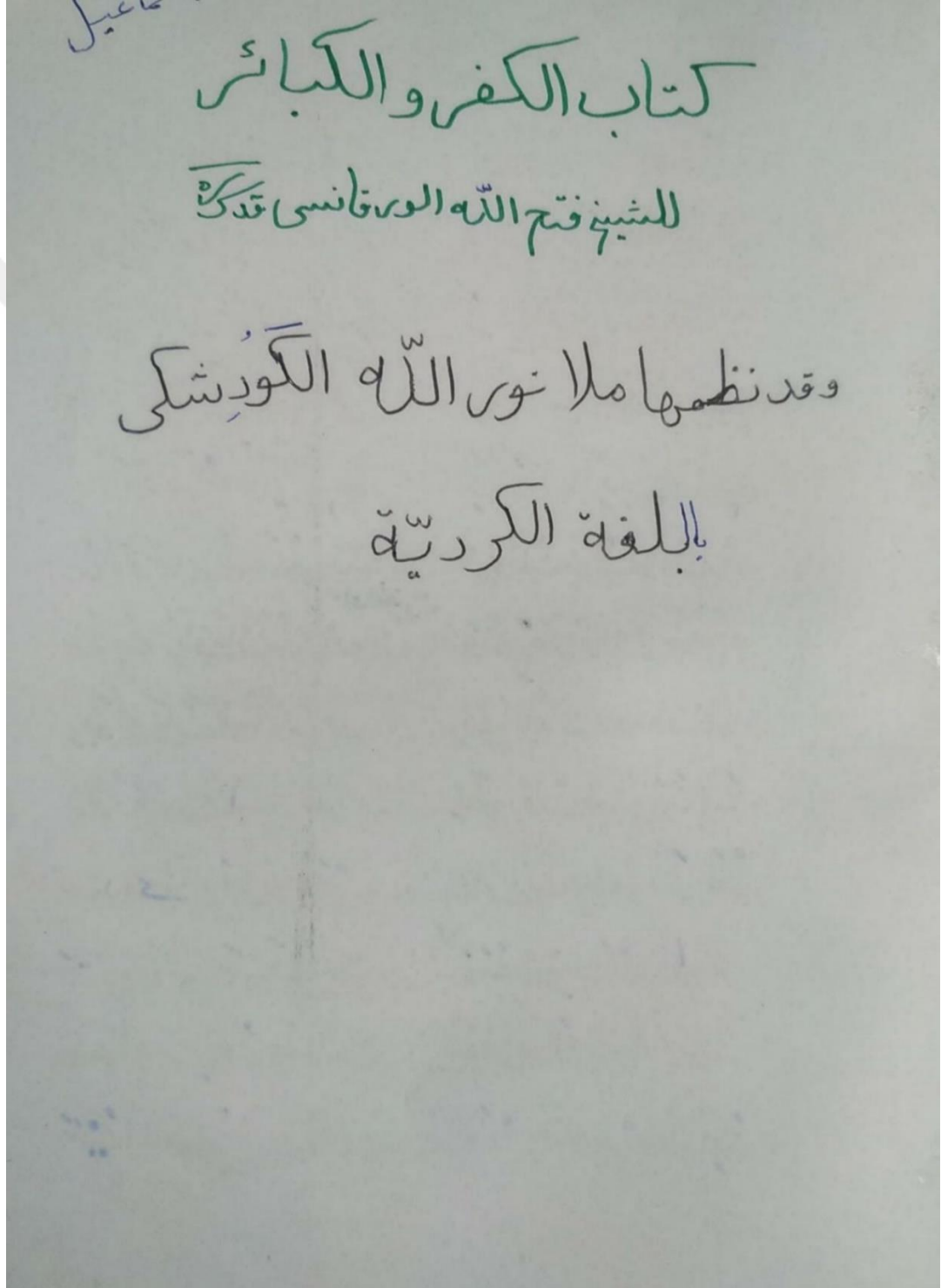
لیسر قبران و طوافی بقصد تعظیم یان بریفر چوینا بتی دریا کو بقینا مضر که بکت
 یان زنکی کو طریست رفیع خوه یان شرفا خوه فکرت زبور است هاتا بومکی یان
 طیر که دکل اعتقاد به بومی و ترکاجعه به عذر اگر چه بترت از لیترا خوه بیفر و تتر کم
 وورگر تنامیری عاقل بالغ جلکو تمام ابریسیم بت یان زحفوی و صانه چشتر کی مزیر یان
 زلف شغیر خانی وورگر تنامیران جلکی کو خاص تر نانقم نه یان دست خوه خنابده
 صرو کی زنان یان کلام خوه یان حر کاخوه وکی زنان بکن یان زن تشکی بکه وکی میرا
 بلکه میرش به آثم دبه وورگر تنان زنانه جلی تنک کورنگی بنادان تیدا بخوی دها گله
 کل چشتر و طیب جلی کو غرض وانه مدح کرنا خلق یا وانه بی بکی اظهار ارپشتا خوه در
 وقت در کتیار ما لاخوه کبیره یان زن سر خوه مزه بکه اگر چه بکنجکی ودریش کرنا
 جلکی یان هو جلکی یان طرفاعا متکی زبونکتری یان بریقله چونا بکنتری کوریشنه
 ورتکرنا موی خوه نه زبوناجها وقرنوخ کرنا یان لیختناروی خوه وقلاستنا حبیبیا
 خوه وقر کرنا وگهداری کرنا وری کرنا بوی و خوشناییل ونبوی لنک مصیبتی وکنیا
 مصیبتی میران وروشتنا لیسر قبران وپیتم کرنا کسبیک و غیردان بقصد رفعا
 حسود یان غیر ودر بلان و منفاز کاه و تاخیر کرناوی زبون غیر عذر که شرعی وایدادانا
 خوی دین دینداری فقیر دکل زانیی وجرم ستانینا خلق یان اعانالسر وکی نهان بقیس
 و سوا لای کور و لندی بالیه بیکو شوق طاشنای بهر یان بکسیری بکت و الحاحا
 دخواستنی را و منع کرنا قریب عید کو محتاجی و منته کرنا بصدقه بیکو بیزه بکمی اف

و خوار داشتی بجای نشی قرقر و کی هاجلم و نشی بصری ز بودی و فرودنا خزان
 شوی قبل به قلنی زینان و خوار نایب و تقی انداوی و شامیدالسر و سوس کرنا بد
 و آمانالسر و خوار مال بعقود فایده یان بکسبا حرام و هلاکینا قوت کو کربیه روت
 غلام را راه کو بفروشه بهایک زبیده یان ماه ده کور معنی قوت راه و کی هاجلم به و
 موثره و گوشت و فرقه کرنا مابینا در و دلدید بفروتنی یان ممبره کرنا یان بوقف بشرط
 کو او دلدنگا به بخوه بخوه و فحوه و طه با ستنی اگر چه دیار شریاضی بیت و هاجلم و دلد
 جوانان به یاشرف فیو اللار بوسری کرنا و فروتنی شریاوی کورانی در بکت می یان
 امریک شریاوی کو بوی لواط بکت یان جای شریاوی و کو به زینا بد کور و ترکام و فحش
 اقرار کرنا مال کو با الهیه شریا مال خلق یان شریانی خلق اگر چه وارث بزمن و آخر کرنا بسکه
 بد و انکار انبیک است بکه و استعلا مال کو بعا ستانیه رغبروی مصلحه کو شریاوی
 ستانیه یان بامانه دیناوی به از ناخوی یان یاشرف بخه شریا مدد کو او شرط کرنا
 و بطور ستانیه مال خلق و یاشرف ایحسنا حق خدمتکاران و منع کرنا خلق زور و نشی
 کو زوار اخلاص و کی هاجلم و بوی و میرگفت و خان و معد و گریه ناری و منع
 کیناری داران شرف جولان و مخالفتا شرط واقف و تصرف کرنا مال نقطه را بر یابیک
 آیینا شرط تعریف یان خف کرنا شریاوی و ترکا شاهد گرتنا سر دوی وقت کو
 از مصلحتی یان وصیه بکه نه شریا بخد بلکه راه کو نگه بیری و آریان و خیانه کرنا مال
 امانه را و ترکا نکاح شریاوی کور طریقه شریا یان ز مفدمات روی صورت کی نظر از نکاح

اجنبیہ دگل شہوت و خوفِ فتنی و رست دینا و خلو نا بویا و صارتک نظر و لمس
 و خلوت نامردی دگل شہوت و خوفِ فتنی و عینا مسلمانان یاں فلان چہ ساع چہ
 مری چہ دحضو چہ پشت چہ بداو عیب صبی چہ نہ و رنگ نکرنا و وقت سہ کرنا عیب
 شغری یاں خلق ناؤیدہ بنا فکے خوش یاں هنا مسلمانان بکہ بکوب چافت رجعت
 بخوبی چہ بصغتی خوہ چہ بصورت خوہ چہ بقول خوہ و نقل کرنا کلام خلق و خوفِ فتنہ
 و صارتک اطہار کل سری کو لائق بنت اظهار دی و دوری بکہ بکہ ہنری بالکے لوفق اطع
 و خبرید و بنو کرنا لخر خلق و یاں بیژنہ ترا خوہ نولسری و کے پشتار یا مری یاں باقرہ
 مسلمانکی یاں فکے کے چہ میر چہ زنہ چہ بچوک چہ مزہ چہ عاقل چہ دین چہ حشر چہ عبد
 چہ عمیق چہ غیر دی بلفظکے کوزیا شری یاں زانین یاں لواط یاں نیک آفہ قصہ بکہ دحضو
 ویدا او سکوت بکہ و ازمانہ دیر کرنا رست و عرض مسلمانان یاں چیری دی و باب
 خلق بکہ پشت سب کو خلق شری چیری دی و یاں دین بکت و لغتہ کرنا مسلمانان و بری ہونا
 شربا خوہ یاں شربا خوہ دگل زانین دی یاں طعن بکہ دسب کو ثبات بویہ بظاہر
 شرعی یاں شنگی حایل زنائی یاں شوطا بشبہم خلا خوہ لاحق بکہ بقوم مگر کوئے زوایہ
 و شنگی بیژنہ غدہ من تمام بویہ بدی یاں در کفت شمسکی کو بیاعدہ بکری بے عذر کے شرعی
 و شنگی کو میری دی میری بریا نام بونا عده خوہ مؤمن بکہ و مبرکے جاریا خوہ بو طینی دیریا
 استبراء و مرد فکے منافع و کسوة عیالی خوہ بکہ چہ زنہ چہ و لک بچوک چہ دی و چہ
 باب دی و بے امری کرنا دی و باب یاں دایر و یا پیری چقا شری بے بظاہر کے و سکا کو اواز بے
 بین

EK-III: Kitabu'l-Küfr ve'l-Kebair

A. Şeyh Fethullah Verkanisi'nin "Kitabü'l-Küfr ve'l-Kebair" İsimli Eserinin Mele (Molla) Nurullah Godişki Tarafından Kaleme Alınan Kürtçe Manzum Hali Olan "Nazmu'l-'Akâid" ve Tercümesi

بِسْمِ اللَّهِ

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدُهُ خَدَّاهُ وَصَلَوَاتُهُ وَسَلَامُهُ

أَيُّهَا الْبَنَاتُ كُنَّ بِتَطَهَّاتِكُمْ مُمَيَّنَاتٍ

بِكُرْبَى رُيَاكِ جَمْعُ كَرْبُوشِي

شَرُّهُ كَوْتَاوَلْ بَكْرَتِي شَرُّهُ

جَكْوَاوَلْ أَقْوَالُ أَفْهَالِ بَسِي

بِرْكَ كَوَاوَلْ دِيرْ خَوْفِي يَهْ

وَلَمْ جَنْدِ تَرَاوَلْ كَسْتِيَانِ

بِرْ بَوَاوَلْ لَيْكَنْ كَوْمَشُوبْ بُو

شَرُّهُ كَوْمَشُوبْ أَفْهَالِ بَسِي

حَفِيدِ وَشَاوَلْ أَمْرُ دَا غُلَامِ

حَتَّى كَوْبَسِي شَبِيهِ مَسَلْ

حَتَّى يَهْ قَرِي بِرْ شَرِّ كَفَرُ ضَلَالْ

سَبِيكَ إِطَاعَةُ لِيَنْ فَرَضُ بُو

لَيْفِي خَيْرِ رَسَدِ كَرَامِ

بِالْفَاظِ كَفَرُ كَبَارِ رَأْعَمِ

كُوَشِيخْ فَتَحَ اللَّهُ دُنْيَا مَهَبِ

شَرِّ كُرْدِ اسِيرِ جَمَلِ دَمْدَمِ

شَرِّ كَفَرُ كَبَارِ دَكْنِ قَطْ كَسِي

شَرِّ بُو قَلْبَانِ كَوَاوَلْ خَرِيهْ

وَلَقَوْمِ صَرْقَوِي خَوْفِيَانِ

لَطِيحِ بِلْدَانِ كَوَاوَلْ مَسْتَوِي

لَطِيحِ دَوَاوَلْ خَوْشِ مَهَانِ عِنَا

كَلْ أَنْفُوسِ بِيْنِدِ دَنْظَا نَظَامِ

وَمَشْهُوَرِ بِيْ بِيْ أَفْهَالِ خَلْ

بِيْنِيْنِ بَالِ دِيْ اِيْمَانِ مَلَالِ

مَهَانِ مَحْتِلِ بِيْمِ جَوْنِ اَمْرِ بُو

وَمَشْهُوَرِ بِيْ بِيْ أَفْهَالِ خَلْ

بِيْنِيْنِ بَالِ دِيْ اِيْمَانِ مَلَالِ

مَهَانِ مَحْتِلِ بِيْمِ جَوْنِ اَمْرِ بُو

أَوْ مَفْرَدِ

don't

بِهَيْبِ عِبَادَتِمْ اِيْنَا نَظْم

وَلِي كَرَمَلَاكَ تَه دِيْتِه دَلَال

بِلَا شَبَهه مَعْنِي وَهَقَايَه لَو

اَم اِيْتَا خَبَرِي رِي مَقْصُودِي ^{Amir}

بِرَا نِه بَرَا كُو كَبَائِرُ اَوْت

رَحْمَ قَاعِلِي وَا نَدَا خَوِي فَا كِي

شَحِيان مَنِي تَرِي بَرَا نِه كَفَر

مُطَاق بَار مَابِي كَت يَار بِيَا

وَيَا اَعْقَاد قَدِي بِيَا

كُو اَجْمَاع رِي سَبِيْعِي وَطَاوَر

وَيَا رَنِي وَصْفَك تَرِي بِيَا

شَرِي اَوِي كُو شَرِي بُوِي رَنِي

بِي عَالِي يَار خُشِي جَارِي

وَيَا رِي خُشِي دِي رِي رَكْلِي اِيْر مَنِي ^{او كَلَسِي}

بِقَرَانِ نَفْسِي يَك كَا غَدِي

بِهَيْبِ عِبَادَتِمْ اِيْنَا نَظْم

وَلِي كَرَمَلَاكَ تَه دِيْتِه دَلَال

بِلَا شَبَهه مَعْنِي وَهَقَايَه لَو

اَم اِيْتَا خَبَرِي رِي مَقْصُودِي ^{Amir}

بِرَا نِه بَرَا كُو كَبَائِرُ اَوْت

رَحْمَ قَاعِلِي وَا نَدَا خَوِي فَا كِي

شَحِيان مَنِي تَرِي بَرَا نِه كَفَر

مُطَاق بَار مَابِي كَت يَار بِيَا

وَيَا اَعْقَاد قَدِي بِيَا

كُو اَجْمَاع رِي سَبِيْعِي وَطَاوَر

وَيَا رَنِي وَصْفَك تَرِي بِيَا

شَرِي اَوِي كُو شَرِي بُوِي رَنِي

بِي عَالِي يَار خُشِي جَارِي

وَيَا رِي خُشِي دِي رِي رَكْلِي اِيْر مَنِي ^{او كَلَسِي}

بِقَرَانِ نَفْسِي يَك كَا غَدِي

بِهَيْبِ عِبَادَتِمْ اِيْنَا نَظْم

ویاں نیک کو قیامت کہ اور
 ملوث بکت یار تپ او مسجد
 بشک یار پست ز لای کسک
 ویاں تپ بشک بت وائر الیک
 ویاں تپ ز کفر کسے امت
 د مکه ویاں کعبه یار مسجد
 بیت یار ز واجیک ظاہری
 ویاں محرمک ظاہر نیک بکت
 ویاں تپ حرام کت حال کبدیہ
 ویاں تپ پیری بنی رشیدیہ
 نرانی پیری ویاں عجب
 ویاں نیک پیری کو پیغمبر ک
 نرازم اوہ پے ش ملک را بویہ
 ویاں کوت ولے شانیان جیرہ
 ویاں نیک ویاں ملک

بشت بخیر یار تو کہ اور
 پیک اگر چه عفوری وری
 پیغمبر تپ پیغمبر ک
 کتاب ویاں محف یار آیتک
 پیری صہر او ز ضلالت
 حرام ویاں طر حجاز دل
 جو صوم و صلوات ایا ناظر
 چو اید مسلم و انظر ذمت
 شہید نکاح و طلاق و شبہ
 ویاں پیرہ امر و فوات و بویہ
 نیک یار قیامت نیک اف نیک
 دستہ لپے وی صہر یار کسک
 چویہ در مدینہ وفات صہر بویہ
 ویاں رچہ جنت دیر یار
 بیت مثبت عیب و نقصانیک

بیت ویاں کوت کسک ز غفر

ویاں برحق

و یان بر چم وی عوار یی شول
 سب کو پیم بو کو جعفر کے
 و یازیت و محنتی تاججر
 اشارتیکه یان پاک کافرن
 کو اسلام رفیقین مؤخر بکت
 و یان بو مسلمان کافری
 باسم خدا یان بے کت حنک
 و یان گوت خدا مر من تشنگی
 لفرجه که بالقہ لپش نا کر مر
 بعدک خوه راناکه یان ظالمک
 یکم یان ملک یان شری پیغمبری
 و یان گوت فلان کس پیغمبریت
 و یان صرجه پیغمبر گوتنه
 و یان ستاوی اناکم رگوت
 و لاهول و رگوت فایده نهن

خو یاکت تلحسدانار سولتم
 اورکت و یان پوشقان ای رکه
 درست بیند اقعا حیان را ذکر
 عسلم و یان یک ش بو طالبک
 و یان تلقین و رجه اتم شولکت
 پیتری قه تاویل نگه بسا تری
 چو عبید لو بو عبید التهان کلاک
 بکه نا کره یان خدا قبیلگی
 و یان شری دو ظلمان خدای کره
 پیتری کو بے قدری شول یان
 و صاپیزه ناکم بوی باوری
 قه ایمان بوی ناو بینم درست
 اگر راست بن ام خلاص بو بینه
 بلا قدری یان بی مصلحت رگوت
 و یان ذکر دیرا و صاپیزه تی

و یان بر چم وی عوار یی شول

و یان بر چم وی عوار یی شول

وَيَا كُوفُوتُ مُؤَدِّدُ رُفُكُوفِيَانِ
بِلَا قُرْدِي بِسْمَلَه سَرِيكَ حَرَامُ
فَرَا طَرِسْمِ اَوْ رُفَا حَنْدَكِ پِي پَكْتِ
جَكُو عَاجِزَه كُوفِيَانِ لَسَرُ كُرُپِسِه
لُحُوَه جَمْعُ كَتُ خَلْقُ كُوفَا عِظْمِ
رُفُوفِ كِنُزُ خَلْقُ وَيَا رُفَا طَعَامُ
وَيَا نِيكَ حُدَايَه مُصِيبَتِ بِي
اَللّٰهُ جَمْعُ مَا يَلْمُنُ تَه نَكْرُ
بِي رُفَا وَهِيَه يَا رُفَا خُونِ كَتِ رِدْلُ
بِدَا نَامِ پَارَه وَيَا نِيكَ كُوفُوتُ خُونِ
كُوفُوتُ حَرَامَه تُوَوَاتُ نِيكَ
وَيَا نِيكَ كُوفُوتُ حُدَايَه ظَلَمُ كِرِيَه
وَيَا نِيكَ كُوفُوتُ كَافِرِيَه وَرُفَا
وَيَا نِيكَ رُفَا يَهُودِ اَوْضَلِ
جَرَانَه سَلَامُ كِرِيَه وَرُفَا رَحْمَتِ

نه نوظفه

لِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۶۲ نه تعظیم یکن کو مستغنیه
 ۶۳ و یان پیر پیر شوقه
 ۶۴ بقظیم و یان یو بکر کو متینه
 ۶۵ و یان گو ر کم خلق ففلا خوف یکن
 ۶۶ و یان از پیران چه حق خدی
 ۶۷ فلان شولم کردیه و لیکر زرد
 ۶۸ شرفات ز کور و پیر بومه پیر
 ۶۹ و یان من چه کردیه در وقت اتم
 ۷۰ و یان پیر کفنه سر عالمان
 ۷۱ و یان پیر شرح افه حاجیه
 ۷۲ سیفک دیتنا علم یان رفیع قدیم
 ۷۳ ربوبیتاوی کو ظاهر و پیر
 ۷۴ و یان گو ت قنانه ر لافوت
 ۷۵ و یان رب در نیازی بالبحر
 ۷۶ بصورتک اصباحی یان کفیه
 ۷۷ و یان پیر ایمان شایم چیه
 ۷۸ شربت و پیر تو شیر پیر
 ۷۹ صحابه و یان عایشه زانیه
 ۸۰ و یان از خدیمه اگر چه بحسک
 ۸۱ لیسرت قهیه یان در زانیه خدی
 ۸۲ و یان باطناری نه یک در دگر
 ۸۳ و هم خشر چه یان چه شسته سیر
 ۸۴ و یان دی چه کم از مجلس علم
 ۸۵ و یان طرح بکه فتوی عالمان
 ۸۶ و یان یو فقیهک کو قصد اوی یه
 ۸۷ و هم پیری وقت خدی حکیم
 ۸۸ شربت یاور قفا هم احکام رب
 ۸۹ و یان یو صفات ربی خدا
 ۹۰ و یان جهر فیرا در برم خسر
 ۹۱ و یان رفیع تکلیف شربت کردیه

^{٨٧} وَيَا كُوفَّةَ يَكُ ظَاهِرِي تَرَكَ بِكَ
^{٨٨} وَيَا نَسِيمًا عَاغَا كُوتَ يَكُ
^{٨٩} وَيَا وَكُوفَةً تَأْتِيهِ قَلْبَانِ بِرْ
^{٩٠} وَيَا يَكُ يَلَا قُرْدِي بِرْ يَكُ
^{٩١} أَفَابُونَ شِ الْفَاظِ كُفْرُو ضَلَالِ
^{٩٢} لِي كُفْرُ الْكَبِيرِ كَبَائِرُ بِرْ
^{٩٣} سَيَانَهُ كُوفَةً مَفْرُوحَ بِوَسْ
^{٩٤} وَيَكُ شِ عَضْبُ كُوفَةٍ كَبِيرِ رَسَبِ
^{٩٥} وَكَبِيرُهُ كُوفَةً خَلَقَ حَيْثُ بِرْ
^{٩٦} وَيَكُ خِيَالُهُ كُوفَةً فُجْرِي بِكَ
^{٩٧} حَيَاتِي بِكَ شِ عَرَضِ خَلْقِ
^{٩٨} وَدَعْرِ غَيْرِ مَقْصُودِ نُوْقَبُو نَسَبِ
^{٩٩} وَطَرَسَاتِ فَقِيرِ رَضِي بِنُونِ
^{١٠٠} وَتَعْظِيمِ كَبِيرِ نُوْمُنَاتِ بِوِ
^{١٠١} فَتَبَرُّتِي وَانْ حَرِيصِي دِ شَوْلِ

نم الکفر

کبائر

^{٩٢} شِ أَعْمَالِي فِي بَاطِنِي سَفِي كَه
^{٩٣} شِ فِي دِينِي سَلَامِيهِ بَعْضِي
^{٩٤} شِ قَرَارِي فِي أَوْمُوتِي تِرْ
^{٩٥} حَالِ بُوِيهِ قَتْلَا تَهْ بِسُوجُكِي
^{٩٦} نُوْمُنِي كُنَاهِ كَبَائِرِ دِلَالِ
^{٩٧} وَلِي الْكَبِيرَانِ أَوْسِ بَاطِنِ
^{٩٨} كُوفَتِي خَلَقَ كَمَالَاتِ وَسِ
^{٩٩} وَكَبِيرَتِي بِوَحْصَدِيهِ سَبَبِ
^{١٠٠} وَحُجَّةِ كُوفَتِي خُومِ بِفَضْلِكَ دِرْ
^{١٠١} بِلَسْكَ وَيَا شِ بِشِي دِي بِكَ
^{١٠٢} شِ بُو كُوفَةٍ حَاقِدَا حَوِيَا نَاكَ خَلْقِ
^{١٠٣} طَاعِي دِرْ مَالِ دُنْيَايِهِ
^{١٠٤} بِأَقْدَارِ رَبِّ كُوفَاتِ لَدَا مَهْوُوتِ
^{١٠٥} عَنَّا وَانْ طَنَارِ بِأَفْقَارِ شِ بُوِ
^{١٠٦} فَرَحِ بُونِ فَرَارِ بِنِيَايِ عَوْلِ

شِ بُو خَلْقِ

۱۷۵ و غیره بقایه

بِرَفْدِ خِلَافِ دِلَانَا نَامُ

بَيْتُكَ نَكْرِيَهُ وَيَانِي كَرِي

شعبہ تعلیم و تربیت

وغيره كشيء في بؤرك فقال

تکاورن نهی خدا و امر

بیتھیا کیف نفس کو

مجلس شریعتی و فقهی

شیخ کو نارسو و نارسو آف

نکات و مضمون

و بر صفت او ناز رخسار خانی

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

کتابخانه ملی ایران

وہی ہے جس نے اسے

وَقَدْ كُنَّا مِنْكُمْ شُرَافًا

وَاللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ

وَبُخْلُكَ زَيْنٌ لِّلشَّيْءِ حَوَامٍ

وَبِذَلِكَ حَرَّكَ كَوَيْتَهُ عِدَّةَ كَبْرَى

۱۹
بَصِیْرٌ رَّحِیْمٌ كُوْنُفُوْلٌ

وَبِزَكَاةٍ كَرِيمَةٍ يُفْتَنُ فِيهِ الْجَلَالُ

شَرُّوْغَيْرُ دِينِ وَ تَرَكَا شُكْرُ

وَأَعْرَضَ قَوْلُهُ حَقًّا كَيْفَ

وهم سوء الظننا من المسلمين

وَصَوْنُ كَلِمَاتٍ قَاتِلَاتٍ مَدَامُ وَهِيَ

امین شکر الہ و کی

تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَهُوَ حَسْبُكَ

٣١
وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُطَاعُونَ فِي الْغَنَاءِ وَالْفَقْرِ

وہ کہتا ہے کہ

سفرنامه

100

۳۶

پیش رویت علمای و اخصا

اگر در حلال حرام نیست
 و ایناره گناهک و گد
 ریاهل سنت جماعه کو ترک
 کونایت یقین به قضاء و قدر
 و کورچه رایت و کفایضاوان
 خبر ان بقولک کو مفسد که
 و انشکریا زینت بو نعمت
 بطرزک کو مفا حدان خوکت
 و راضی بونا بدین مرت
 و یک خوه بشر و تبه کفشت کت
 و جیکرنا پار و ریز و یف
 چه بیتن امان چه در عیرو ی
 و یان حرفه و رت حفظا خو دا
 و ایقاع شهبهک در قران و یان
 تناقض بعضک بو بعضک

ولی کفره کو کور و اندا بیت
 چه بیتن صغیره ایا با خبر
 بکت یا من صغیره نه باوریک
 و حیات فایست سبب فستوش
 کو صالحین و اذیت اولیان
 مرتبه صغیره یان عالم صغیره
 در و چه و صغیره بو پنا عظم
 شاعطا طهار ی مضطربت
 اعانه سر و چه طرز بیت
 بو جهنم کو صغیره خور حفظ کت
 جیلان و عملا نیا ریز و یف
 و نیسان قرانه و آیتکی وی
 و کورچه بران و قرانیدا
 د امر که دین به بد عوا جوان
 و یان نظم قران و خلایک

اینها همه از کلام حق است
 و اینها همه از کلام حق است
 و اینها همه از کلام حق است

۵۵
 هَمَّ اَز بُولُو غَايِبْ كُو حَفِظْ نَكْرَنْ
 وَ تَرْك كِرْنَا وَاچِ تَشْتَكِي
 وَ كَشْفَا اَوْ عَقَرَتْ خَوَه صَاوَه
 ۵۹
 شَرَا كُو دَحِيضَانَه فِرَا جَاع
 وَ تَاخِر بَكَنْ وِي بَعْدِ زَوْقَت
 ۶۰
 وَ تَرْكَا كِرْت وَ اِحْبَابِ صَلَوَه
 ۶۱
 وَ دَايِنَا پُورَك بِيورَا خَوَه فَا
 ۶۲
 وَ تَهْمُ دِرَا نَا ت كُو بَرْد بَكَنْ
 ۶۳
 بِمُو حُكْمَكُو بُو رِي بِلِيش كِي
 ۶۴
 هَمَّ مَهْمُ رِي ت كَا نِد نَا كُنْد كِي
 ۶۵
 لِاِمَام رَا بْت نَعْدِي كِرَنْ
 ۶۶
 وَ تَهْم كُو بَر كُنْك مُقَدَّم رِي
 ۶۷
 وِيَان صَالِحِي مِي تَرْك لِي قَصْدُو يَه
 ۶۸
 بَعْظِيم لَقْبَرَات چِرَا هَلَكِرَنْ
 ۶۹
 بَتْنِ جُوبِنَا يَك رَا مَهْمُ مَضَر

۷۰
 چِه اَنْدَر لِبَاس وُجِه اَنْدَر بَدَن
 ۷۱
 شَرِي رِي لِي شِي وِيَان غُشَكِي
 ۷۲
 لِبَر نَاسُو جُونَا حَمَامِي بِلَات
 ۷۳
 وَ تَرْكَا بَعْدِ لِي تَا مَتَا ع
 ۷۴
 وِيَان شَرِي مُقَدَّم بَكَنْ وِي لَوْقَت
 ۷۵
 لِي كُو وِي تَه چِنْدِي وَ اِحْبَابَهَات
 ۷۶
 دَقَانِدِ عَضُوك بِي جَارَا خَوْفَا
 ۷۷
 وَ تَهْمُ مَوِي اَبَر وِي شِي مِهْمُ كِي
 ۷۸
 مَصْلِي كُو سَجَادَه بَار شَرَكِي
 ۷۹
 وَ تَاخَك جَمَاعَه دِي ك مِي تَرْكِي
 ۸۰
 كُو يَه اَز وِي شِي اِحَامِي كِرَنْ
 ۸۱
 لِاِمَام وِيَان بَالِي قَبْرَا فِي
 ۸۲
 بَتْرَك وَ تَهْمُ عَظِيم بَرَا قَد صَفِيَه
 ۸۳
 وَ تَهْمُ لَوَا مَوِي شَرِي كِرَنْ
 ۸۴
 وِيَان شَرِي تَرْك كُو دَر طَرِي تَرْجُو

شماره دفعه حامیه و این است

وَيُفَصِّلُ كَسْبِكَ وَغَيْرَ وَ
وَمَنْزِلَ كُوتٍ وَتَأْخِذُ كِبَرٍ
وَأَيْدِ احْوِجِي دِينَ يَنْ رَارَا
جَزَاءُ سَائِدَةٍ إِيْمَانِ السَّرِ
سُؤَالَا يَكِي رَوْلَنْدِي بِمَالٍ
وَيَانِي بِكَسْبِ مَدَارِ كِت
وَمَنْزِلَ عَبْدٍ وَقَرِيبِ فَقِيرٍ
وَكَيْ بِيْزِي وَرَمِيَتْ أَفَادِيَه تَه
وَعَمَّ أَفْرِيدَةٍ يَكْدُ مَنُوكَتِ
وَحَفْ كِرَانِغَتِ خَلْقِ رَبِّ
وَرَسَ قَضَائِ تَرَ كِيْدَرُ شَكِ
وَبَاشِ خُشْتِنَا وَانْقَضَاءِ دِرْغُضِ
شِعْصُومِ وَقَضَائِ نَهِي وَاجِبَانِ
الَّذِي كُذِّبَ أَوْ وَاجِبِ فَوْرِ يَه
وَعَمَّ صَدْرِ عِيدَانِ وَتَشْرِيقِ

حَسَنَةُ كَوْفٍ كَتَّ وَيَأْتِ غَيْرُهَا
 اِذَا عَزَّكَ شَرُّهُ قَدْ اِنْهَنَ
 اِذَا كُوْنُ بِنَايَ فَقِيْرَهُ
 عَمَلٍ يَفْسِلُ اَنْ يَخْبِرَ
 جَوَانِ شَيْفٍ وَطَائِفَةٍ هَبِيْرَةٍ لَمَّا
 وَدَّ رُخْوَسْتِنَا حَوْ كُوْلُ حَاجِ كَتَّ
 وَهِنَتْ بِصَدْقٍ كَرِهَ اَرْأَيْتَ
 وَبَارِئَةٌ يَكُ كُوْلُ خَوْشٍ لَتَهُ
 بَشْرُ كُوْلُ حَاجَتِ وَيَكُ يَكُ يَكُ
 كُوْلُ بَسْبَسٍ سِتْرٍ نَهَا وَرَبِّ
 شَصْمِي وَافْطَارِ بَعْدُ كَتَّ
 كُوْلُ بَرِيْنَهُ يَكُ فَوْقَ مَرَضٍ
 وَبِ اَذْنِ بَرِيْنَهُ صَوْمِ رَنَانِ
 وَبِقَرْنِ وَرِ حَاضِرِ حَمِ وَرِ
 وَتَرَكَ اَعْتِكَ فَاَنْدَرُ كَتَّ كَتَّ

بسم الله الرحمن الرحيم

وَمِنْ أَهْلِ عِصْيَانٍ

فَلَمَّا رَأَىٰ أَنَّهُ يُؤَيَّدُ بِهِ

^{۱۱۸}دَوَقْتِكَ مَعِيَّ وَيَا كِتْ بَطَال
^{۱۱۹}وَأَشْرَحْ خُشْتَا جِ حَتَّى مَرِئ
^{۱۲۰}وَبِرِّيَا تَحَلَّلْ جِ بَاغِيْرَ اَنْسِ
^{۱۲۱}وَأَهْرَامْ كَرِيْدَانِشْ نَ يَ اَمِ
^{۱۲۲}جِجْ وَبِعْمَرِ اَنْطَوُوعْ بِيْتِ
^{۱۲۳}جِجْ بِيْدَانِيْتْ يَا رَاكُودْ بِيَكْتْ
^{۱۲۴}وَبَارِيْتْ صَغِيْرَهْ وَخَوِيْفِرَوَانْ
^{۱۲۵}بِسُوْنُكْ وَاهْرَانِ اَمَلْ دَرُو
^{۱۲۶}وَسَانَهْ كَوْ قَطْمَا كِيَا هَلْ كُ بِيَكْتْ
^{۱۲۷}وَقَطْمَا كَرُو بُوْر جِيُوْر اَسَاغْ
^{۱۲۸}وَمَرْ دَاغْ شِشْ بَا كَرِيْ كِيْرَهْ نَشَانْ
^{۱۲۹}سَرِيْ دِيْ بِيَكْهَ بَا شَمْ غَيْرِ اَلَهْ
^{۱۳۰}چُوْجِيْدَانِشْ رُبْ رَا بِيَقْطِيْمْ بِيْتْ
^{۱۳۱}وَبِرِّيَا صَغِيْرَهْ جِ طِيْرُ جِغْ غِيْرْ
^{۱۳۲}وَنَاوَرِ اِيْنَا جَاكَمْ حَاكِيَا تْ

^{۱۱۹}وَسَانَهْ دِيْمَسِيْدْ جَمَاعَا هَلَا
^{۱۲۰}جَمَاعَا جِجْ وَبِعْمَرِ يَدَا اَرْ بِي
^{۱۲۱}وَبِيْجِيْرِ كَشْتِيْتْ رَجْ وَرِجِيْسْ
^{۱۲۲}شَمِيْرِيْ وَكَرِيْ جِمْ غِيْمَا لِيْجِيْمْ دَرْ
^{۱۲۳}حَلَالْ دَارِ يَا هَلْ كُ مَكْهَ كِيْرْتْ
^{۱۲۴}كُوْتِيْدَا كِيَا هَلْ كُ بِيَكْتْ وَرِ نَكْتْ
^{۱۲۵}لَا قَطْمَا مَدِيْنَهْ وَارَا دَاوَا تْ
^{۱۲۶}وَمَرْ دِيْ كُوْجِيْ كُوْجِيْ كَتْ خُزْدِيْ اَوِيْ
^{۱۲۷}وَيَا تْ اَرْ كُوْجِيْ كُوْجِيْ هَلْ كُ
^{۱۲۸}وَسَانَهْ كِيْشَانْدِيْ كُوْجِيْ دَاغْ
^{۱۲۹}دَرِ بُوْخُوْرِيْ كَشْتِيَاوِيْ وَيَا
^{۱۳۰}وَكِيْ كَشِيْرِيَا تْ سُوْرِ اَلَهْ
^{۱۳۱}اَلْ رَقْصَدْ وَشَا خُوْ كَا فَرِيْتْ
^{۱۳۲}اَلْ رَقْصِيْجْ بِيْتِيْجْ چُوْ بِيْنِيْجْ جُوْ صِيْرْ
^{۱۳۳}وَشَاهْ شَهَا تْ قَا ضِيْجِيْ قَا ضِيَا

والا

^{۱۳۸} وَاَكْلًا هُوَ طَاهِرٌ مُسْكِرَاتُ
^{۱۳۹} وَاَكْلًا هُوَ وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا
 اَكْلًا هُوَ وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا
 مَجْسُوسٌ وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا
^{۱۴۰} وَيَقَامُ رُفٌ كَوْحَهُ صَهَاتُ
^{۱۴۱} رَا حَوَارِ وَهُمْ يَقْبِضُوا وَ
^{۱۴۲} وَهُمْ خَوَارِ نَامَالِ رَسَتْ اَنَامُ
^{۱۴۳} صِلَانِيَا قَوْتُ رَوْقَتِ غَلَا
 وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۴} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۵} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۶} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۷} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۸} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۹} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۵۰} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ

جَوَافِيُونَ وَبِخٍ عَمِيرُ وَرَعْمَرَانُ
^{۱۴۱} وَشَوَّطَانِدَا حَيَوَانَاتُ بِنَارُ
^{۱۴۲} بِنَارُ وَهُمْ جَوَارِيَا شَيْئِي
 وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۳} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۴} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۵} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۶} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۷} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۸} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۴۹} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ
^{۱۵۰} وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ

وَكَوْشَتِ خَيْرٌ مِمَّا وَكَوْشَتِ

^{۱۵۷} وَاِنْكَارِ سُلُوكِ كَوْيِ شَبَّهَ يَه
^{۱۵۸} دَعْوِ شُغْلِي شَرُّ كَوْيِ سَتَانْد
^{۱۵۹} وَاَشْرَحِ خُشْتَانِ وَشَرُّ كَوْيِ مَدَّة
^{۱۶۰} بَرُوْرَ اَحْذِ حَالِيَه اَز دِيكَرَان
^{۱۶۱} وَمَعْنَا نَاسِ شَرِّ شَيْئِ مَبَاح
^{۱۶۲} وَقَطْمَارِيَانِ مَوَابِنِ الشَّيْءِ
^{۱۶۳} مَخَالِفَتَا شَرْطِ وَاَقْفِ كِرَنْ
^{۱۶۴} اَبَشَرِ اَسْتِغْنَا شَرْطِ تَعْرِيفِ
^{۱۶۵} وَشَاهِدِ نَكْرَتِ رَجِيئَا اَحْذِ
^{۱۶۶} خِيَانَتِ رَمَالِ اَمَانَتِ كِرْتِ
^{۱۶۷} بِشَهْوَةِ لَنَا مُحْكِمِ كِرْتِ نَظَرِ
^{۱۶۸} وَلَمْسَاهِ اَوْ تَهْمَزِ خُلُوعِ بَوِي
^{۱۶۹} وَهَمِ غَيْبَتَا مُسْلِمَانِ يَانِ فَلَانِ
^{۱۷۰} چِه حَاضِرِ چِه غَائِبِ اَوْتِ نَهْتِ
^{۱۷۱} وَنَاقِ اِيَانَا اَحْذِ يَانَا فَكْ غَوْشِ

^{۱۵۸} وَعَمَلَانِ نَامِكِ كَوْعَارِ يَه
^{۱۵۹} وَبِ اَز نِ مَالِكِ اِعَارَةِ كِرَانْد
^{۱۶۰} كَوْ شَرْطِ كِرْتِ بِيْنِ رَوِي مَدَّة
^{۱۶۱} وَاَشْرَحِ خُشْتَانِ اَحْذِ خُشْتَانِ
^{۱۶۲} وَكَمْ مَسْجِدِ وَتَكْلِي اَرْضِ مَبَاحِ
^{۱۶۳} شَرِّ اَقْرِ رَجُولَانِ اِيَا بَابِ سِيْدِ
^{۱۶۴} نَصْرَةِ دِي حَاكِ كَوْ لَقَطِ كِرَنْ
^{۱۶۵} وَخَفِ كِرْتِ اَوْ شَرِّ مَالِكِ وَي
^{۱۶۶} شَرِّ بَوْمِ وَارِثِ وَصِيَّةِ خُذِ
^{۱۶۷} دِي كُلِّ طَرَسِ فَخْشِ نَه رَاوَةِ كِرَنْ
^{۱۶۸} دِي كُلِّ خَوْفِ فَتْنَةِ اِيَا بَا خَبَرِ
^{۱۶۹} وَبَسَارَتِكِه اَمْرِ بَقِيْدِ رَوِي
^{۱۷۰} بِمِيْنِكِ چِه مِيْتِ بِيْتِ چِه عَجَانِ
^{۱۷۱} سَكُوْتَا كَوْ غَيْبَتِ شَرِّ كِتْ بَكْتِ
^{۱۷۲} طِنَارِ اَجْمَلِ حَقِيْقِ وَبَرَشِ

کوجویا

کونجی بصورت لبر چاف وی ^{۱۸۱}
 تر بوخته نقلا کلام در خلق ^{۱۸۲}
 دوش وی و که کولبا مهر یکی ^{۱۸۳}
 و هستان سر خلق و یان پیر ^{۱۸۴}
 و میا مسلمان یان فلک — ^{۱۸۵}
 چه دین و چه عاقل چه میر و چه ^{۱۸۶}
 عقیق و چه غیرو یان یک بکت ^{۱۸۷}
 و در عرض و ست مسلمانان ^{۱۸۸}
 در باب دین خلق تا او و دکت ^{۱۸۹}
 و لغت سر مسلمانان ^{۱۹۰}
 دکل ز اینا و کولکذب دکت ^{۱۹۱}
 کوسر ظاهر شرع ثابت بو یه ^{۱۹۲}
 و یان شهر حلاخو باقو مکی ^{۱۹۳}
 پی عده من تمام بود و ^{۱۹۴}
 شوی مسکن کوش بولان ^{۱۹۵}
 و یان بر بصفه و یان قول وی ^{۱۹۶}
 و اظهار سر اکو و سر حق ^{۱۹۷}
 خبر نه و که وی نه یک قاید که ^{۱۹۸}
 سرمن تو و ک ظاهر وی اقر من ^{۱۹۹}
 بفرمان یان یان اوله یک ^{۲۰۰}
 چه حر و چه عبد و چو ک و من ^{۲۰۱}
 قیصه جم او سکوت بکت ^{۲۰۲}
 در بر یکی نه نه یان ^{۲۰۳}
 کول چیر باب دین وی بکت ^{۲۰۴}
 ز باب یان سب خو قیری ^{۲۰۵}
 و هم طعن در نسب کول بکت ^{۲۰۶}
 و شکی شخشی کول حامد یه ^{۲۰۷}
 کونش و انه لاجق کریان ^{۲۰۸}
 و عده شرعی کول کف او ^{۲۰۹}
 دوی عده خو بکشت ^{۲۱۰}

^{۱۹۶}وَمَقْتَدُهُ مَوْتِ تَزِيَّاتِ كِرْت
^{۱۹۷}جَمَاعِ جَارِيَانَهُ مُسْتَبَرِّ يَدِ
 زَرْوَمَهُ وَوَلَدِ بَچُوكِ دَاوُوبَابِ
 وَيَانِ حِدَّةِ وَجَدَةِ بَطْرُنْكَ وَسَا
 بَعَارَةُ تَحْمَلُ كُونَايَ كِرْت
 وَقَطْعَا حِلَارِ حَمَشِي كُو بَكْتِ
 جِهَ قَحْجِي بَاكِ جِهَ صَهَاتِنِ وَجُونِ
 خَرَابِ دِهَ مَایِنَا سَیِّدِ وَعَبْدِ
 وَخِشْتِ بَدِی بَشْتِ آنَا پَسِ
 شَهْرِ قَایِی سَیِّدِ مَنُورِ بَوَرِ عَبْدِ
 بَالَا لَطَافِ شِی بَطْلِفِ وَرِ
 اَلْجِهَ بَچُوكِ بَتِ وَایْدَاوَرَانِ
 وَبَرْدَانِ صَقْدُو وَبِرْجِی كِرْتِ
 وَتَعْلِمِ وَرِ مَحْمُودِ مَهیرِ كِرْتِ
 خَبَرِ دَیَازِ قَحْجِی لَسَرِ نَعْمَا

كُو صَهْرِ عَدَّةِ وَرِ تَمَامِ نَابِتِ
^{۱۹۸}مَنْ كِرْتِ نَاكِسُوَّةِ وَنَقِیْبِ
^{۱۹۹}وَبِیْ اَمْرِی كِرْتِ نَاشِ بَكِ دَاوُوبَابِ
 بَوَرَانِ نِیَكِ كُو دِیْتَا اَوَاتِ
 وَكَرْسَمَا كُو نَهَ فَرَضِ كِرْتِ
 جَوَالْفَا حَوَهْ وَاقِرِیَانِ قَطْعُوكِ
 جِهَ بَرِ سَا یَارِ سَلَا مَكْنُوتِ بُونِ
 شَرِ بَرِ سَیِّدِ مَحْمُودِ قَحْجِی عَبْدِ
 وَكِ عَبْدِ لِكِرْتِ كُو رَاضِیِ
 مَنُورِ بَوَرِ سَیِّدِ نَقِیْبِ عَبْدِ
 وَضَرِ بَا عَدَامِی وَخَصِیَا اَوِی
 مَحْمُودِ حَبِوَانَا سَبَارِ كِرْتِ
 وَسَانِهْ لَشْتَانِ سَحَرِی كِرْتِ
 عَمَلِ كِرْتِ نَابِی شَرِ طَلَبِ كِرْتِ
 اَوِی خَبَرِی جِهَ دِی پَرِ نَهْ شَعْمَا

تَمَامُ بَيِّنَاتِ كُفْرٍ وَكِبَائِرِ مَقَالِ	وَأَقْبَتَارِ مَوَدَائِبِ فَالِ
بِإِيَانِ وَقَرَانِ مَسْرُورِ كِ	إِلْهِ كُفْرٍ مَعِ دُورِ كِ
حَتَّى سُرْبِهِ أَمْرٍ يَنْقَالِ	بَيِّنَاتِ رُسْتِ مَكْبَائِرِ أَبَدِ
مَعْدَرِ مَرُومَتَاوِ بِي	شَفَاعَتِ جِبِّ مَحْمَدِ بِي
بِرِيشِ رُسْتِ رُوحِ خَيْرِ الْأَنَامِ	إِلْهِ بِلَاعَةِ صَلَوةٍ وَسَلَامِ
ذُرِّيَّاتِ وَأَرْوَاحِ وَأَنْصَارِ	رِغْلِ آدَامِ أَصْحَابِ أَصْهَارِ
بِفَضْلِهِ نَفْسِ نَفْسِ نَفْسِ	وَكُلِّ وَانْ خِلَافِ كَيْ مَتِ

نعت و بالخير نعت

B. “Kitabü’l-Küfr ve’l-Kebair”in Kürtçe Manzum Hali Olan “Nazmu’l-‘Akâid”in Tercümesi

Molla Nurullah el Godişkinin kürtçe olarak nazmettiği Şeyh Fethullah el-Verkanisiye ait küfür ve büyük günahlar kitabı

Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla

Allah’a hamd, onun şerefli resulüne salât ve selâm olsun.

Şeyh Fethullah’ın toplayıp sıraladığı küfür ve büyük günah sayılan lafızları kütçe olarak nazm edeceğiz ki, bu konularda cahil kalmış herkes ve özellikle her kürt rahat ulaşabilsin. Ayrıca bilmeden ve farkında olmadan küfre düşüren büyük günah sayılan eylem ve söylemlerden uzak dursun. Zira bu konularda cahil kalmış birçok kimse bu tür tehlikeli söylem ve eylemlerin ne kadar dine ters olduğunu ve kalbe zehir gibi zarar verdiğini bilmemektedir. Şeyh Fethullah’ın bu konuda yazmış olduğu bu eser her ne kadar kalbi hasta ve yolu yanlış olanlara ilaç gibi olsa da mensur bir şekilde yazılması herkesin dikkatini çekmediğini gördüm. Nazm ile yazılan eserlerin daha çok rağbet gördüğü gerçeğinden yola çıkarak bu eseri kürtçe olarak nazm ettim ki halk zevkle okusun ve okuduklarını anlayıp sözlerini darb-ı mesel gibi kulaktan kulağa aktarsın. Ayriyeten Şeyh Fethullah’ın oğlu Şeyh Hafid’in benim gibi bir hizmetkârına: “Nesir ile yazılmış bu eseri nazım şekline çevir ki halk istifade etsin ve bu konulara cahil kalmamakla beraber küfre ve sapıklığa düşmesin.” deyip emretmesi, bu eseri nesirden nazıma çevirmeyi vacip bir görev olarak telakki ettim. Ben bu eseri nesirden kürtçe olarak nazıma çevirirken metnin aslına bağlı kaldım. Ufak tefek değişimler olmuşsada nazımın düzeni ve ölçüsünü sağlamak adına yaptım. Bu değişikliklerin metnin aslına zarar vermesi söz konusu değildir. Buna rağmen şayet bir eksiklik tespit edilirse bu eksiklik metnin aslına değil bana ait olduğunu söylemek isterim. Şununda bilinmesini isterim ki yaptığım değişimler metnin özüne aykırı değil bilakis anlam cihetiyle asrın aynısıdır. Bu girizgahtan sonra şimdi de ana gayemiz olan bu eserin türkçe nazım şeklinde yazılmasına başlıyoruz: [1] Asıl konumuz olan kebâiri sıralarken hepsinden en büyük olanı küfrün kendisinin olduğunu bil. Birinin muhal olan bir şeyi dile getirmesi, kalbinden geçirmesi, veya hadis olan yani sonradan yaratılmış bir şeyi kadim olduğuna inanması, ya da icmâ’ ile zâhir olduğuna hüküm edilmiş bir şeyi nefyetmesi, veya Allah’ın herhangi bir sıfatını yok sayması, ya da olmayan bir sıfatı var gibi görmesidir.

Bir kimsenin Allah’ın dışında herhangi bir varlığa secde etmesi, Ermenilerin kilisesine gidip sırtına Ermeni zınarı (kuşağı) bağlaması, ya da Kur’ân âyetinin, şer’î bir hükmün veya Allah’ın isminin üzerinde yazılı olduğu bir kâğıda tükürüp onu kirletmesi, [2] Affi

dahi olsa bir mescidi necasetle kirletmesi, Bir âyetin, indirilmiş bir suhuf veya bir kitap hakkında şek ve şüpheyne düşmesi, ya da herhangi bir peygamberin peygamberliğinden şüphe duyması, veya birilerine peygamberlik isnâd etmesi, ya da ümmet mensubu olan birini tekfir etmesi, veya delalette olduğunu söylemesi, Mekke, Kâbe veya Mescid-i Haram ya da Hac ibadetini ifa etme şekli ile ilgili oruç ve namaz gibi vaciplik hükmü açık olan ibadetlerde tereddüt etmesi, açık hükümle haram olan bir şeyin haramlığını inkâr etmesi, örneğin zımmî veya Müslümana eziyet etmenin haram olduğu hükmünü reddetmesi, talâk ve nikâh gibi açık bir helâl hükmü haram kılması, veya açık bir haramı helâl kılması, ya da peygamberin siyahi olduğunu söylemesi, ya da zürriyetsiz olarak vefat ettiğini söylemesi, veya peygamberimizin insi olmadığını ya da Kureyşî ve Arap olmadığını söylemesi, veya peygamberimizden sonra başka bir peygamberin geleceğine inanması, ya da “Mekke’de ortaya çıkmış Medine’ye göç etmiş ve orada vefat etmiş kişinin peygamberimizin olup olmadığını bilmiyorum.” demesi, veya “Velîler peygamberlerden daha üstündür.” demesi, veya “Ölmeden önce cennete giderim.” demesi, ya da peygamber ve meleklerle kusur bulmaya çalışması, [3] ya da peygamberimizin yaptığı işleri küçük görmesi, veya yetim, çoban olduğunu söyleyerek onu hakir görmesi, eziyet ve sıkıntı veren sıradan insanların bilmemesi gereken şeyleri dillendirmesi, bir kâfire Müslüman demesi, ya da Müslüman olmak isteyen bir kimsenin İslâm’a girmesini geciktirmeye çalışması, veya önemli bir işin yapılmaması için telkinde bulunmaması, bir Müslümana kâfir demesi, kâfir kelimesini de tevilsiz sarîh bir şekilde kullanması, ya da Allah’ın ve peygamberin sıfatlarına istihza etmesi, (arttırılması, çoğaltılması), “*Abdullah*” ismini “*Abdilu*” şeklinde telaffuz etmesi, veya “Allah bana bir şeyi emretse dahi ben o işi yapmam.” demesi, ya da “Allah ne yaparsa yapsın namaz kılmam.” demesi, veya Allah’ın kullarına zulüm ettiğini söylemesi, Allah’ın yaptığı bir işi kıymetsiz görmesi, ya da bir konuda “Melek veya peygamber dahi bir şey söyleseler yine inanmam.” demesi, ya da falan kişi peygamberde olsa ona inanmam demesi, veya peygamber’in söyledikleri için eğer bu sözler doğruysa biz kurtulmuşuz diyerek peygamberin sözlerine şüphe ile yaklaşması, veya “Peygamberin sünnetlerini yapmam.” diyerek ona istihza ile yaklaşması, veya “Lâ havle velâ kuvvete ve benzeri zikir sözleri için bunların bir faydası yoktur.” demesi, [4] veya “Bu müezzîn yalan söylüyor ya da bunun sesi çan sesine benziyor.” demesi, şakaylada olsa bir haramı işlerken besmele getirmesi, veya “Kıyamet gününden hiç korkmam.” diyerek kıyameti şaka konusu yapması, yine büyük günahlardandır. Ya da “Allah acizdir ve kulun yaptıklarını takip edemez.” demesi, yine kişinin kendini halka vaiz, müderris ya da âlim diye tanıtır

etrafında toplandığı kimselerle dini konularda alay etmesi, veya “Şu yemek ilimden daha faydalıdır.” demesi, Bir musibetle karşılaştığında “Allah’ım daha bana yapmadığın ne kaldı ki?” diyerek sitem etmesi, birinin birine sen küfre girdin dedikten sonra karşı tarafında evet diyerek onu tasdik etmesi, halkın yardımını almak için “Eskiden değil keşke şimdi Müslüman olsaydım” diyerek temennide bulunması, veya kendisine öldürmek, zina, riya haramdır denildiğinde keşke bunlar bana helâl olsaydı diye istekte bulunması, ya da “Allah bunu bana haram kılmakla zülüm etmiştir.” demesi, ya da kâfirin dinine meylederek kâfirin libasını giymesi, veya “Yahudiler Müslümanlardan daha iyidir.” demesi, ya da “Birinin kendisine selam verdiğinde veya rahmet temennisinde bulunduğunda ona dönüp bana neden selam veriyorsun ki?” diyerek kendini selâm ve rahmetten müstağni sayması, [5] veya şakaylada olsa “Îmân nedir?” bilmem diye pervasızlık göstermesi, ya da sevgilisine sen bana Allah’tan ve peygamberden daha tatlısın diyere sevgilisini yüceltmesi. Hz. Ebû Bekir’in sahâbî olmadığı veya Hz. Âişe’nin zina işlediğini söylemesi, büyük günahlardandır. Fiilimin yaratıcısı benim demesi, şakaylada olsa ben tanrıyım demesi, ya da bilmem ki “Allah’ın üzerimde ne hakkı var.” demesi, “Yapmadığı halde Allah falan işi yaptığımı biliyor.” demesi, veya şakaylada olsa birinin “Kur’ân’ı, zikri, namazı, kıyameti, cehennemi tanımıyorum.” demesi, bir günahı işlerken “ne yaptım ki?” diye günahı küçümsemesi, veya ilim meclislerini ne yapayım şeklinde çıkışı, ya da âlimlere lânet okuması, veya âlimlerin fetvalarını küçümsemesi, “Bir fıkıh âlimini kast ederek bunun yaptığı şeriatte ne oluyor?” diye onu küçümsemesi, ilmî ya da kadim bir değeri hafife alması, veya Allah’ın hükümlerinin kalktığını söylemesi, büyük günahlardandır. Ya da fânî olup bir daha dirilmeyeceğini söylemesi, veya Allah’ın özelliklerinin kendisinde var olduğunu iddia etmesi, ya da Allah’ı gördüğünü veya Allah ile konuştuğunu söylemesi, veya dinî yükümlülükler ile mükellef olmadığını ve kendi üzerinden Allah’ın hükümlerinin kalktığını söylemesi, [6] ya da şer’î bir hükmün zâhirîni terk edip bâtinî ile amel etmesi, bir kısım müziği dinlemenin İslâmî olduğunu söyleyip kalbin üzerinde tesirinin daha fazla olduğunu iddia etmesi, veya şakayla da olsa “Senin katlin bu suç sebebiyle helal olmuştur.” demesi, büyük günahlardandır. İşte bu yukarıda sayılan lafızlar küfüre ve sapkınlığa düşüren lafızlardır.

Şimdide büyük günahların ne olduğunu sıralamaya geçelim:

Küfürden sonraki büyük günahlar çoktur: Bu büyük günahlarında en büyükleri görünmeyen bâtinî günahlardır ki bunlardan biri Riya’dır. O riya ki başkalarının işitmeleri ve görmeleri onu muferrah eder. Veya kızgınlığı meydana getirecek kin ve bu kinden ötürü güdülecek hasettir. Bir diğer büyük günah kibirdir ki kendini başkalarından daha

önemli görüp kendini beğenmektir. Ya da elbiseyle veya başka bir şeyle gururlu davranıp hava atmasıdır. Halkı küçük görüp onlardan yüz çevirmekte büyük günahlardandır. Bir gayesi olmaksızın cimrilikten ötürü dünya malına dalıp tamah etmesi, fakirlikten korkup ezelden olan ilahî taksimata rıza göstermemek, zenginlere zenginliklerinden dolayı saygı göstermek, fakirlere de fakirliklerinden dolayı alay etmek, dünya malı ile sevinip dünyalık şeylerle kibirlenmek, [7] insanlar arasında haram yoldan haram şeylerle süslenip halk arasında içi ve dışı bir olmayan kimsenin bu eylemi de büyük günahıdır.

Bir şeyi yapmışken ya da yapmaması halk tarafından övgü ile bahsedilmesini arzu etmek, kendi ayıp ve kusurlarını görmeyip başkalarının ayıbıyla meşgul olmak, zü'l-celal olan Allah'ın nimetlerini unutup şükrü terk etmek, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gevşeklik göstermek, hak olan söylemleri bırakıp nefsani ve keyfi söylemlere tabi olmak, Müslümanlar hakkında suizanda bulunmak, işlediği günahlardan ötürü sevinç duymak, Rabbini ya da âhireti unutup günahlara devam etmek, Allah'ın merhametine güvenip ona tevekkül ederek onun tuzağından emin bir şekilde günah işlemeye devam etmek, Cömert olan Allah hakkında kötü zanda bulunmak, öğretmesi gereken vacip bir ilmi saklayıp tebliğ etmemek, öğrenmesi gereken bir bilgiyi öğrenmek isteyenlerden saklamak, bildikleri ile amel etmemek, dini bir zarureten dolayı olmaksızın ilim veya ibadeti ya da Kur'an-ı öğrenmeye çalışmak, âlimleri küçük görmek, helâl haram konuları dışında Allah ve resulüne yalan uydurmak, [8] küçüğe olsa bir günaha çığır açmak, Ehl-i sünnet ve cemâatin yolunu terk etmek, veya onlara inanmamak, ya da kazâ ve kadere inanmamaktır. Fâsık ve günahkâr kimseleri fîsk ve şerrinden dolayı sevmek, sâlih kimselerden nefret edip Allah'ın dostlarına eziyet etmek, umumi bir zararı olan ya da büyük bir bozgunluğa sebebiyet verecek şeylerden bahsetmek, kadının kendi kocasının iyiliklerini görmezden gelip nankörlük ederek şükrü terk etmesi, muhtaç ve ızdırâb içinde olan bir kimsenin zaruri ihtiyacını karşılamamak, büyük günahlara rıza göstermek ya da gerçekleşmesinde yardımcı olmak, insanların kendisinden sakınmak için kendini çok kötü biri olarak tanıtmakta büyük günahlardandır. Altın ve gümüş paralarda sahtekârlık yapmak, gerek kap kaşık olarak gerekse diğer kullanım alanlarında altın ve gümüş kullanmak, öğrenmiş olduğu bir Kur'an âyetini veya Kur'an'da olduğunu bildiği bir harfi unutmak, gerek Kur'an'da gerekse dini emirlerde şüpheye düşmek, Kur'an'ın bazı âyetlerinin bazı âyetlerine zıt olduğu söylemek, veya Kur'an'ın nazmında bir eksikliğin olduğunu iddia etmek, [9] gerek elbisesini gerekse bedenini idrar ve dışkıdan muhafaza etmemek, gusül ve namaz gibi farz olan ibadetlerdeki bir vâcibi terk etmek, insanların toplu bulunduğu yerlerde ya da namazda avret yerlerini açmak, hayızda ki kadınla cima

etmek, namazı bilerek terk etmek, veya bilerek namazı geciktirmek, ya da bilerek namazı kendi vaktinden önce kılmaya çalışmak, namazda bildiği bir vâcibi terk etmek, kendi saçına başkalarının saçını ilave etmek, veya bedenine dövme yapmak, dişleri törpülemek, kaşları aldırarak, seccadesiz ve sütresiz namaz kılan birinin namazının önünden geçmek, bir köyün veya mahallenin bir namaz dahi olsa cemaati terk etmeleri, İmâma zulmetmesi, İmâma başkaldırması, ya da İmâmın izni olmadan halka önderlik yapmaya çalışması, namazda bir rükün kadar İmâmın önüne geçmesi yine büyük günahlardandır. Veya bir sâlihi kastederek namaz kılması, tâzim amacıyla mezarlıklarda kandil yakmak ve onların mezar taşlarını öpmek, tek başına tehlikeli yollarda yolculuk yapmak, bir kadının uğursuzluk endişesiyle sefere çıkmayı terk etmesi, veya yolculuktan dönmekten vazgeçmesi, [10] veya baykuş vb. kuşların uğursuzluk getirdiğine inanmak, mazeretsiz Cumayı terk edip sadece “Öğleyi kılacağım.” demesi, mükellef hükmünde olan erkeğin ipek elbise giymesi, mühür hariç azı ya da çoğu altın ya da gümüş olan bir şeyi kullanmak, kadın elbiseleri giymek, kadın gibi eline kına yıkmak, kadınların avret mahallini belli edecek şekilde dar elbise giymeleri, insanlar görüp övsünler diye güzel koku sürmek, güzel ziynet takmak ve güzel elbise giymek, ziynet eşyalarını göstermek için evden çıkmaları da büyük günahlardandır. Zorunlu örtüden başka başı büyük görünsün diye örtü altında farklı şeyleri sarmak, kibir için leçek, örtü, eşarp gibi şeyleri kullanmak, ihtiyaç olmaksızın saçını siyaha boyatmak, ya da başına bir musibet geldiğinde kendi yüzüne vurması, elbiselerini yırtması, feryat figan etmesi, saçını yolması, ölü kemiğini kırması, mezarlara oturması büyük günahlardandır.[11]

Bir haset vb. olayları defetmek için kişiye üfleyip değişik merasimler düzenlemesi, bir mazereti olmaksızın zekâtı men etmek veya geciktirmek, alacaklı kişinin borçlu kişinin fakir olduğunu bildiği halde ona eziyet etmesi, zengin ya da çalışma gücüne sahip olan birinin ısrarla dilencilik yaparak insanlardan bir şeyler istemesi, yakın fakir akrabadan yardımı kesmek, sadaka verdiği bir kimseye “İşte bunları ben sana verdim.” demesi, veya hoşuna gitmeyecek bir söz sarf etmesi şeklinde minnet etmesi, kullanmadığı fazla suyu bir başkasının ihtiyacı olduğu halde ondan esirgemesi, Allah’ın nimetlerini örtmeye sebep olacak tarzda Rabbinin nimetlerini saklaması, ramazan ayında mazeretsiz orucu terk etmesi, hastalık ya da yolculuk olmaksızın kazâyâ kalmış oruçları geciktirmesi, erkeğin izni olmaksızın yanında bulunan eşinin kazaya kalmış oruç vb. vâcipleri aciliyyet olmadığı halde eda etmeye çalışması, bayram ve teşrik günlerinde oruç tutması büyük günahlardandır.

Nezr ettiği bir i'tikâfı terk etmesi, [12] mescit içinde helâli ile birleşmesi, ölüm zamanına kadar haccını geciktirmesi, hac ve umrede ihramda iken cimâ etmesi, ihramda iken avlanmak, kadının erkeğin izni olmaksızın ihrama girmesi, (tatavvu) hac ve umre içindir. İhramda iken bir günahı işlemek veya ihramda iken oranın otlarını koparmak, ağaçlarını kesmek, sağ olan hayvanın kulak ve burnunu kesmek, sağ iken hayvanın gözlerine mil çekmek, Allah'ın ismi dışında örneğin Kâbe, Resul gibi isimlerle bir hayvanı kesmek, tâzim olmaksızın başkalarının önünde secdeye gitmek, eğer yapılan secde tâzim amaçlı ise sahibini dinden çıkarır. Çocuklarına hâkimler hâkimi, şâhların şâhı, kadıların kadısı şeklinde isim koymak yine büyük günahlardandır. [13]

Gerek za'ferân gerek amber gerekse afyondan oluşmuş sarhoş edici fakat temiz olan her şeyi yemesi, ölmüş domuzun etini yemek, kan içmek, pire ya da bit gibi küçük hayvanlar dahi olsa onları ateşle yakmak, bedene zararlı olan pis ve necis şeyleri yemek, hür olan adamı satmak, evlendirdiği kadın için başlık almak, faiz yemek, faiz kâtipliğini yapmak, faiz alımına şahit olmak veya faiz alımına yardımcı olmak, ya da haram bir yöntemle veya bâtil bir akitle insanların malını yemek, kıtlık zamanlarında daha pahalıya satmak için yiyecek içecekleri depolamak, içki yapacağını bildiği birine üzüm, hurma gibi şeyleri satmak, yine zina yapacağını bildiği birine henüz tüyü bitmemiş genç, parlak bir köleyi satmak, ya da zina yapacağını kesinlikle bildiği birine bir cariye satmak, “Hasta olan birine sen bendeki alacağından vazgeçmezsen seni terk ederim.” tehdidinde bulunması, bir kimse kendini mensubu olmadığı halde ben falan sülaleye mensubum demesi, [14] ya da tespitli ve şüphe içermeyen bir nesli inkâr etmesi, ödünç aldığı bir malı veya bir nesneyi niçin aldığını veya nerede kullanacağını söylemediği gibi o nesnenin sahibine söylediği amacı dışında kullanması, ya da ödünç sahibinin izni olmaksızın ödünç aldığı bir şeyi başka birine verilmesi, veya ödünç teslim edeceği zamanı geciktirmek, birinin malını zorla alması, ya da birinin alacağını mazeretsiz sürekli geciktirmek, insanları mescid gibi herkesin otatabileceği ortak meralar gibi mübâh şeylerden men etmek, yol kesmek veya yolcuyla yolundan alıkoymak, özel mülkiyette olmayan su ya da yollardan insanları alı koymak, vakıf ettiği malda öne sürdüğü şartta bilahare muhalefet etmesi, yerde bulduğu bir şeyi bildiği halde o malda tasarruf etmek, veya o malı sahibinden gizlemesi, birinin ölüm döşeginde iken yapacağı vasiyete bulundurulması gereken şahitleri men etmek, ya da bizzat vasiyet edecek kişiyi vasiyet etmekten men etmek, emanet mala ihanet etmekte büyük günahlardandır. Veya kişinin şehvetle namahreme bakması, ya da tüysüz parlak bir gence temas etmesi, Müslüman ya da gayri müslim kişilerin gıybetini yapmak, bu gıybeti edilen kimse ister ölü olsun ister diri olsun

ister hazır olsun ister gâib olsun fark etmez. Hoş olmayan lakaplarla isimlerle insanlara isim takmak, görünür ya da görünmez bir özelliğinden dolayı bir Müslüman ile alay edip onu küçük düşürmeye çalışmak, [15] sakınılması gereken bir sırrı açıklamak, fitneye sebep olacak sözleri bir başkasına taşımak, ikiyüzlülük yapmak, özü ve sözü bir olmamak, millete iftira atmak, ya da eşine bana annemin sırtı gibisin şeklinde söz söylemek, iffetli ya da iffetsiz, küçük veya büyük, gerek hür gerekse köle, erkek ya da kadın, deli veya akıllı herhangi bir Müslüman ya da gayri müslime zina veya livâta iftirasında bulunmak, ya da birinin onun yanında zina isnadına yönelik konuşurken ona karşı sessiz kalması, Müslümanların iffet ve namuslarına küfür edip dil uzatmak ta büyük günahlardandır.

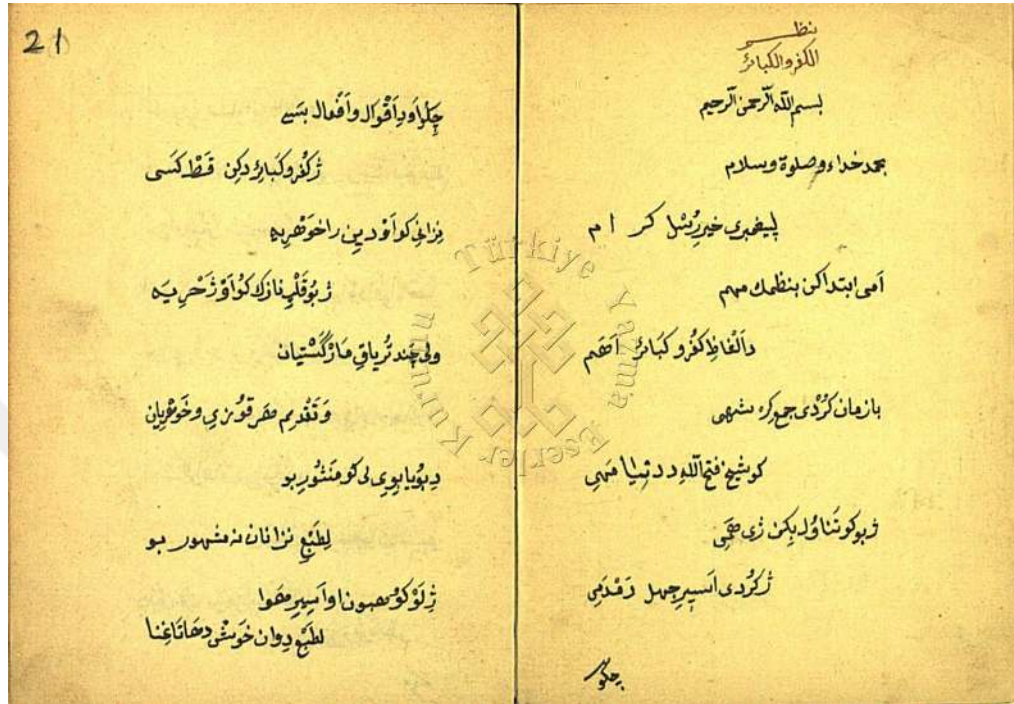
Başkalarının anne ve babalarına küfür etmek, başkasının da onun anne ve babasına küfür etmesine sebep olmak, Müslümanlara lanet okumak, yine yalan olduğunu bile bile mensup olduğu nesepten veya babadan kendini beri kılmak, bir ırkı aşağılamak, şeran fahişeliği ispatlanmış ve hamile kalmış bir kadının doğurduğu çocuğunu, alakası olmayan bir kavme ait olduğunu iddia etmesi, “Bir kadının iddet süresini tamamlamadığı halde benim iddet sürem bitti.” demesi, bir kadının şer’î bir mazereti olmaksızın iddet süresini içinde geçirsin diye kendisine tahsis edilen ikamet yerinden ayrılması, [16] bir kadının kocasının ölümünden dolayı geçirmesi gereken iddet süresi bitmeden kendini süslemesi, bir kimsenin satın aldığı ve hamile olup olmadığı belli olmayan cariye ile cinsi münasebette bulunması, yine bir kimsenin gerek eşinin gerekse sahip olduğu cariyenin anne baba ve eşinden nafakayı men etmesi, bir kimsenin anne ve babaya nine ve dedeye itaatsizlik yapıp onlara eziyet vermesi, gerek mektup göndermek olsun gerek gidip gelmek olsun gerekse mal ile yardım etmek olsun vb. şeyleri terk edip yakın akrabadan sıla-i rahimi kesmesi büyük günahlardandır. Efendi ile kölesi arasını bozmak, veya kölenin efendisinden kaçması, ya da bir efendinin azat olmuş kölesini rızası olmaksızın yine köle olarak çalıştırmaya çalışması, köleyi efendisine hizmet etmesinden alıkoymak, ya da efendinin kölesine yönelik verdiği nafakaya mani olmak, efendinin kendi kölesine güç yitirmedeği işleri yaptırması, sürekli dövüp eziyet vermesi, ağır yük yüklemekle hayvanlara eziyet vermesi, hayvanları dövüştürmek ve aç bırakması, bir şeye sihir yapması, öğretmesi veya o sihri ileride yapmak için kendisi öğrenmeye çalışması, “Cinler bana söyler,” diyerek gaybî hadiseler ile ilgili konuşması, [17] ya da kişinin reml atması dökmesi veya fal bakıp açması kişiyi küfre sokan günahlardır.

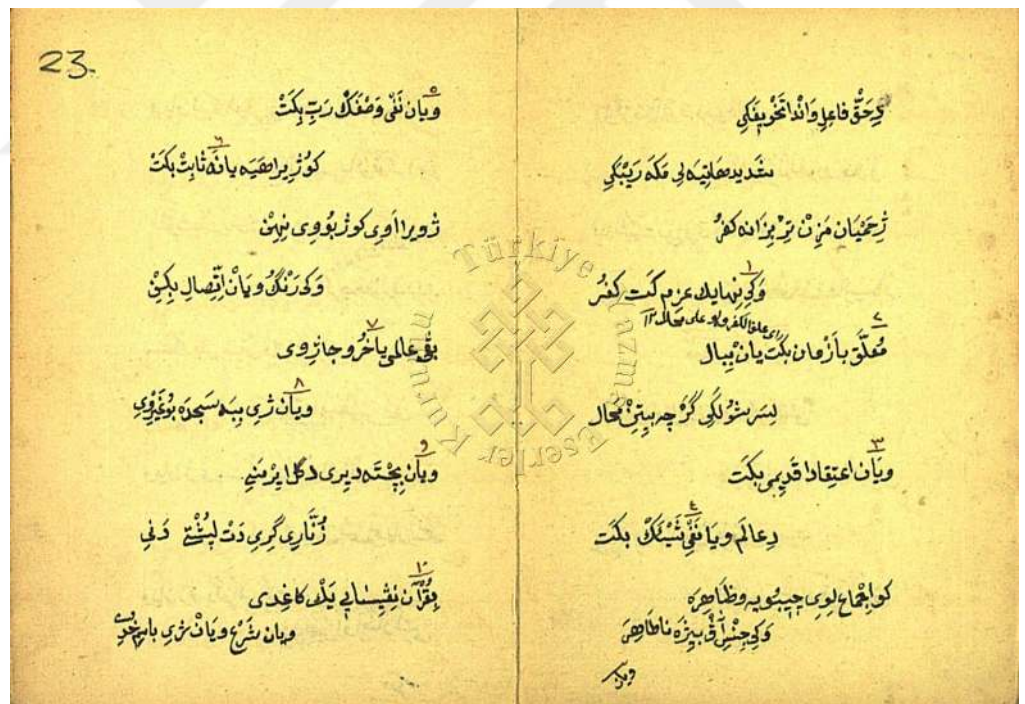
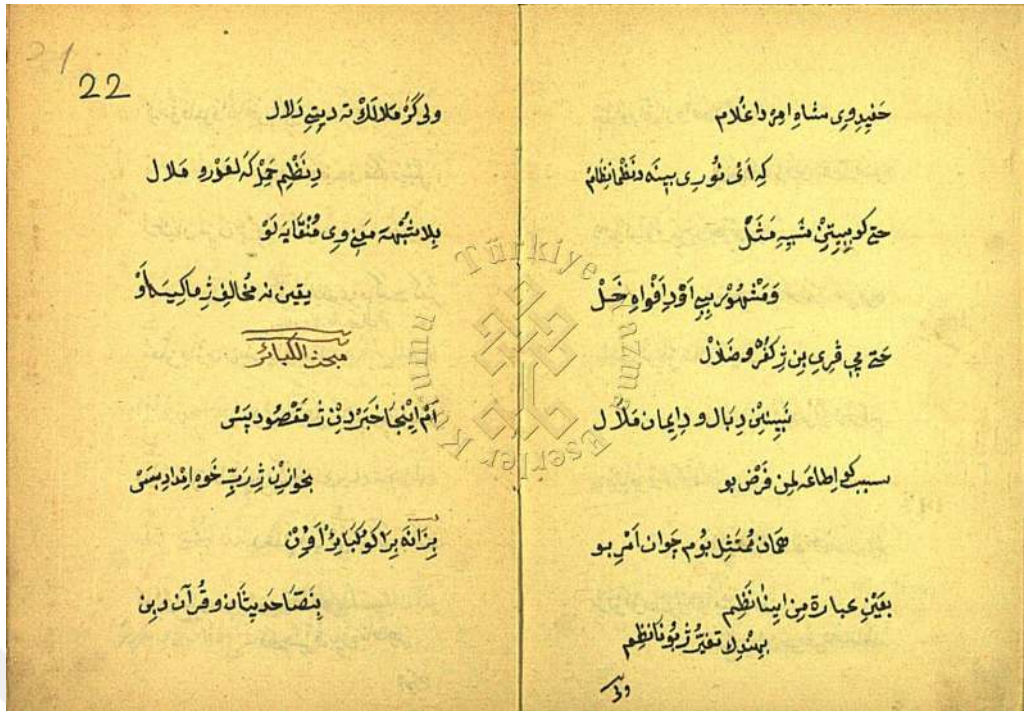
Böylece gerek küfre götüren gerekse büyük günahlara sokan eylem ve söylemleri Allah’ın izni ile sıralamış olduk.

Ya Rabbi! Bizi küfürden beri eyle, Ya Rabbi! Bizi îmânla ve Kur'ân'la me'sur eyle, Ya Rab ölüp kabre girinceye kadar bizden büyük günahlar sadır olmasın. Ya Rab Hz. Muhammed'i bize şefaatçi eyle, Ya Rab bizi onun ümmetine dâhil eyle, Ya Rab salât ve selâm ilelebet insanların en hayırlısı Hz. Muhammed Mustafa'ya olsun, yine salât ve selâm onun âl-i ve ashab-ı zürriyet ve ezvacları üzerine olsun. Ya Rab onlarla beraber bütün ümmeti halâs eyle ve ümmetle birlikte Nûri'yi de bağışla. [18]

C. Şeyh Fethullah Verkanisi'nin “Kitabu'l-Küfr ve'l-Kebair” İsimli Eserinin (Molla) Nurullah Godişkî Tarafından Kaleme Alınan YEK Veritabanı'ndaki Nüshası

د مکه و یان کنبه یان مسخرال
 حرام و یان طهر زینجا دودل
 بیت یان دویکی ظاهری
 چو صوم و صلوات یان نظری
 و یان محرمک ظاهری بکت
 چو ایدای سیم و اقلیدر مت
 و یان شری حرام کت خللاک بدین
 نشیه نکاح و طلاق و نشیه
 و یان زری بیتری بیتریش بویه
 و یان بیره امر و فوات و بویه

و یان نبیک کوریز که اوی
 بیشکک جنسی یا کو نوکر اوی
 ملوث بکت یان زری او متجدری
 و یان بکت یان زری او متجدری
 بیسکک اگر چه غوغوی دوی
 و یان بکت یان بکتی دلاوی کسک
 دبیغم یان پیغمبر کت
 و یان زری بکت بکت داندال یک
 کتایه و یان صوم و یان لیک
 و یان زری دگر کت اکت
 بیتری هین او و صلاکتی
 دیک

و یان زینجا دوی عواره ییشور
 خویاکت یان کتایه ناسور لک
 سبت کو نیم بو کو حقیر کی
 اوی کت و یان بوشغان ای کی
 و یان زری و حست نا بیره
 زبوعا یان زری نه قهر دیکو
 اشاره بکله یان پیل کافر کی
 بکت و یان کت زبوعا لک
 کوا بکت و یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت

نه اکت و یان عرب
 زبوعا یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت
 دز و یان کت و یان کت
 زبوعا و یان کت و یان کت
 چوبه در و یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت
 و یان کت و یان کت و یان کت

وَيَا بَنِي مَلِكٍ يَا بَيْتِي

وَصَاحِبِي نَاكَم بَوِي بَاوِي

وَيَا كُوتُ فُلَانِ كَسِي بَيْتِي

فَدَا بَعَان بَوِي نَا وَسِرْبِي دُوت

وَيَا كُوتُ بَيْتِي بَرِي كُوتِي

اَكْرَاسْتِي بَنِي اَمِي خَلْفِي بُونِي

وَيَا مُتَاوِي نَاكَم كُوتِي

بِلَقَرِي بَوِي بَانِي دِي مُصَابِي كُوتِي

وَلَا خُولِي كُوتِي اَيْدِي بُونِي

وَيَا دُرُودِي اَوْصَا بِي بُونِي

وَيَا بَنِي مَلِكٍ يَا بَيْتِي

وَيَا بَنِي مَلِكٍ يَا بَيْتِي

بَيْتِي قَدَاوِي اِيلَكِي بَسَاوِي

بَانِي خُولِي بَنِي كَتَحَكِي

چُو عَبْدُ لَوْ بُو عَبْدُ اَللَّهِ اَنَّا

وَيَا كُوتُ خُدَا اَمِي مَنِي تَشَكِي

بَلَكِي نَاكَم بَانِي خُدَا بَلَكِي

لَقَرِي كِي بَالَه لِي نَاكَم

وَيَا كُوتُ دُوتِي خُدَا كُوتِي

بَعْبَكِي خُولِي نَاكَم اِيلَكِي

بَيْتِي كُوتِي قَدَرِي شُولِي

دُوتِي

نَرَبِي كُنِي خُلُقِي وَيَا اَقْلَامِي

كُوتِي بَرِي عَمَلِي نَزَارِي

وَيَا بَلَكِي خُدَا اَيْدِي بُونِي

چَرْمُونِي چَرْمُونِي بَرِي

اَللَّهِ چَرْمُونِي بَرِي

وَيَا بَلَكِي بَيْتِي تُوچُونِي

بَيْتِي وَهِي يَكُنِي خُولِي كُوتِي

مُتَاوِي كُوتِي بُونِي كُوتِي

بِدَا نَامِي بَارِي وَيَا كُوتِي

نَزَارِي بَرِي نَاوِي بَارِي

وَيَا بَلَكِي خُدَا اَيْدِي بُونِي

وَيَا كُوتُ مُوَدِي دُرُودِي

دُوتِي دُوتِي نَاوِي بَرِي

بَلَقَرِي بَرِي بَرِي

بَلَكِي بَانِي بَرِي

قَدَاوِي بَرِي بَرِي

وَيَا كُوتُ بَرِي

بَلَقَرِي بَرِي

بَلَكِي بَانِي

بَرِي بَرِي

بَلَقَرِي بَرِي

بَلَكِي بَانِي

بَلَقَرِي بَرِي

کوگویتن حرامہ تو وان نری نکی

حَلَّالٌ أَوْ يُونُسَ السَّرْمَنِ رَكِي

۴۳
و یان شی خدای ظلم کریم

لَسَرِّ مِنْ فُلَانٍ تَبَشُّتٌ حَرَامٌ كَرِيهٌ

۶۴
ویان لبس کا فرنگی وزگری

ثَبُوتُ دِينِ اَوَى كَافِرِی

وَيَا نِيكَ بِيْرِي يَهُودَ أَفْضَلِنْ ^{٤٥}

٥٤
رُؤسِلِم وِیَان یَکَد بَیْزِی لِنِ

جراتہ سلامت کړو یا ن رختی

لَمِنْ خَوْنَدُولِ كِنِ بَوِي سِيَتِ

谷

بِهٖ تَقْضِيٰمَ لِيَكُنْ كَوُتُفْنِيَهٗ

وَمَا يَنْبَغِيكَ إِعْمَانُ نَزْلِ نَجْمِهِ

بلا قردی یان بیژ ته شومری

ز ر ب و ی م ب ن و ش ی ر ی ش ت ر ی

تَقْطِمْ وَيَانُ بُوْبِكْزُكُوْتِيَهْ

مَحَابِي وَيَانِ عَامِتَهُ زَانِيَهٗ

وَيَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي خَلَقْتُكُمْ مِنْ أَنْفُسٍ وَاحِدَةٍ لَعَلَّكُمْ تُرْجَوْنَ

وَيَا اَرْخَدِيْمَه الْاَكْبَرُ بِحَنَكُ

وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حَافِيَكُمْ

لِسْرَمِنْ هَوِيَّه يَان دِزَاخِي خُدِي

فُلَانٌ شَوْلٌ مِ كَثِيرَةٍ وَلِيَكُنْ دَرُو

ویدان باطنی تہ یکدیگر و

زُكْرَانُ وَذِكْرٌ لِّتَرْبُوهُنَّ

و بیان خضره ^{۷۶} و بیان چمن نشسته ^{۷۷} سعیر

وَيَانِ مَنْ جِهَ كَرِيهَ دَوَقِ اِيْتَمِّ

۷۹
و یان در چه کم از مجلس علم

وَيَا بَنِي إِسْرَءِيلَ لَعَنَ لِسْرَ عَالَمَانِ

وَيَا فِطْرَهُ بِكِهِ فَتَوَى عَالِمَانُ

۸۷
و یان پیری مشرء افغ صایحه

وَيَا بُرْقِيَّةُ كَوْقُودِيَّةُ

سنگ

سَفَكَ دِيْتَنَاعِلَمْ يَان رُوح قَدِيم

۸۵
و یانی پیری وقتِ خدای حکیم

رُبُوبِيَّتَاوِي كُوطَاهِرِدَبْت

رُذُنِيَا رُفَعَا حَكَامُ دِرْبُ

وَيَا كُوفُ فَنَامَدِ لَاهُوتِ دَا

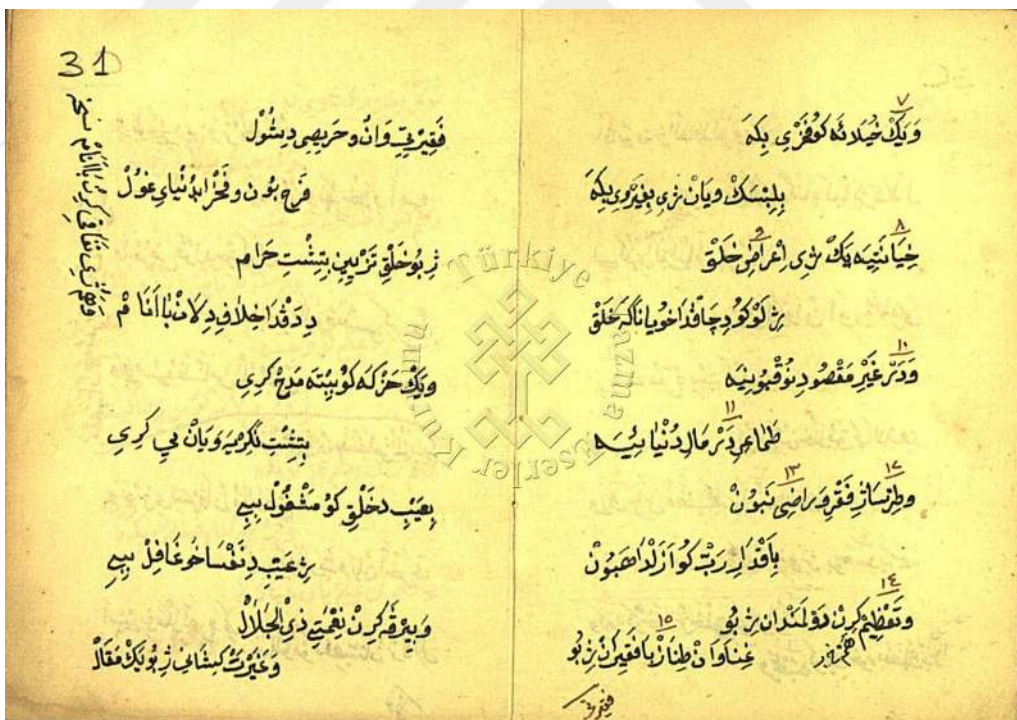
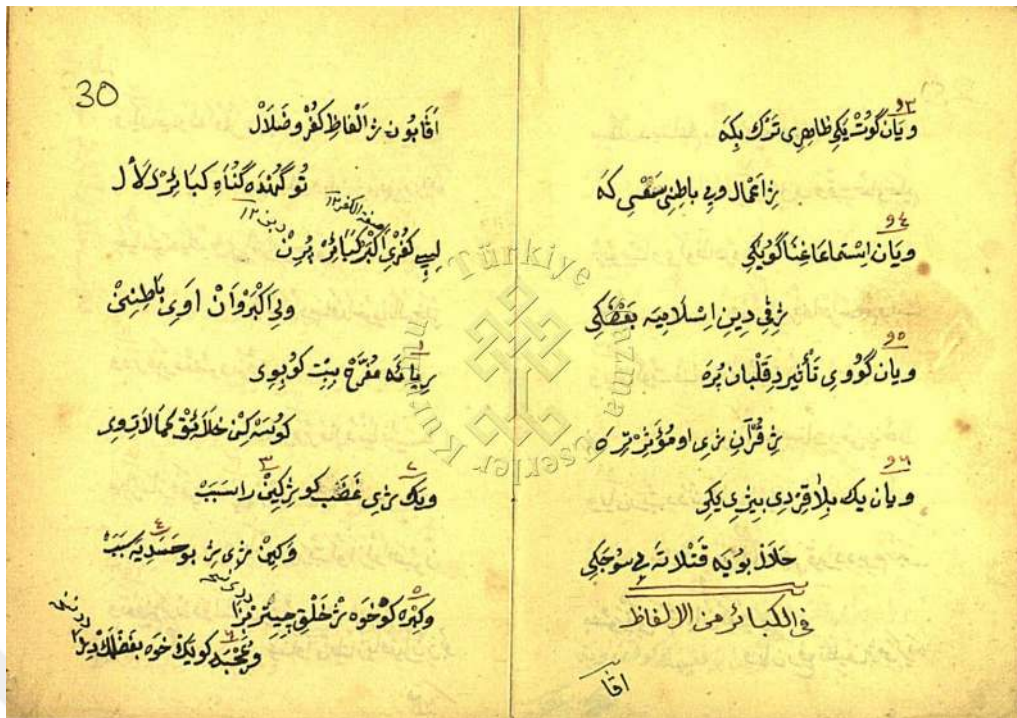
وَيَا أَيُّهَا بَوُصِفَاتِ دِينِي خُذَا ^{٨٧}

وَمَا نَرَىٰ دُنْيَا أَرَىٰ بِالْبَصَرِ ٨٨

و یان جهر قیراد دیرم خبر

بصورتکي اصحابيان کفتيہ

وَيَا نَرْفَعُ تَكْلِيفَ نَرْمِ كَرِيهَ

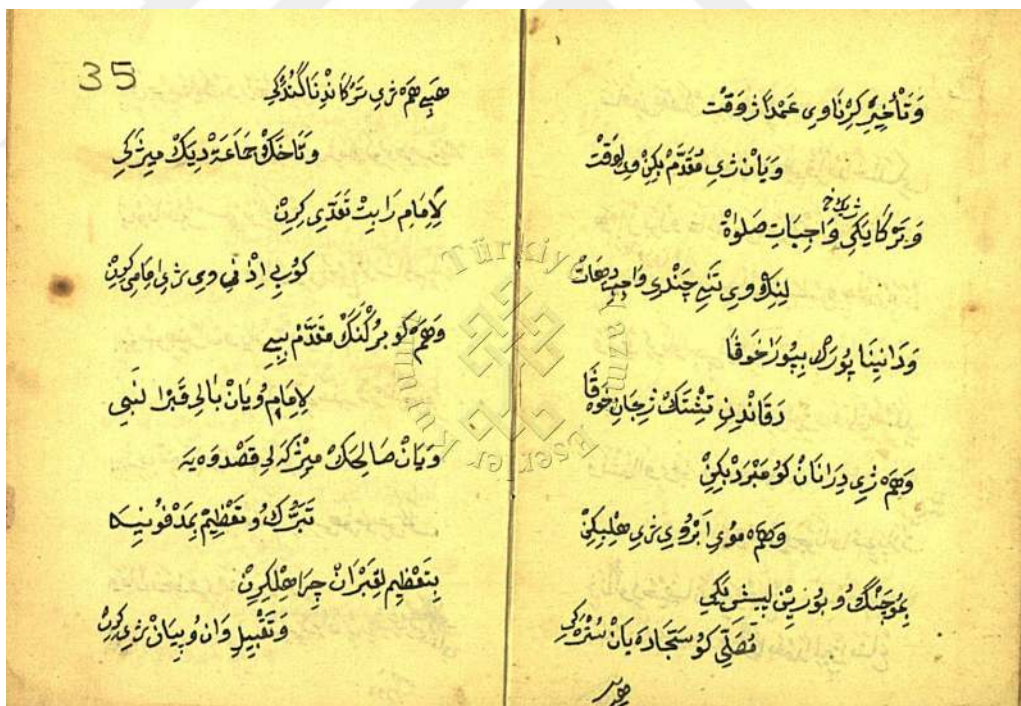
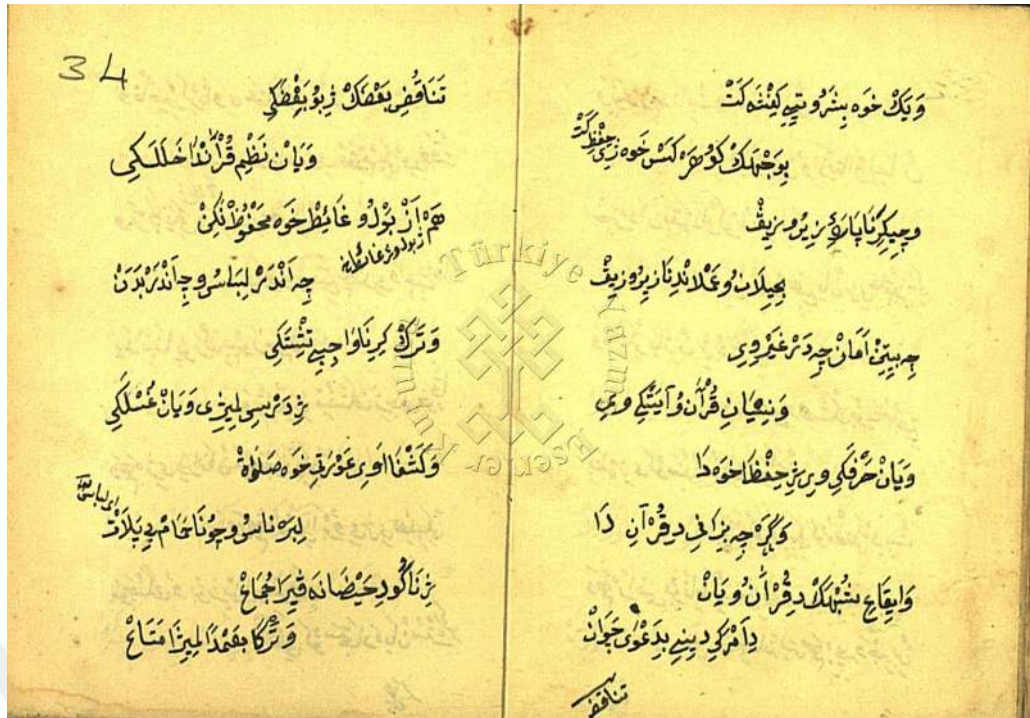

تَوَكَّلْ لَيْسَ رَحْمَتَاوِي بِدِي
وَلِي صَيْغِي بُونَا نَزْ رَحْمَتَاوِي
وَقَمُّ سُوْ طَلَانِزْ رَبِّ غَنِي
عِلْمِ خَوْدِ نَابَهَرِ دُنْيَا دِي
وَحَقِّ كَرْنَا عِلْمِ كُوْ وَاجِبِه
زَوِي مَرْدُمِ كُوْنِ بُو طَالِبِه
وَقَمُّ نَزِي بِعِلْمِ عَمَلِ كُوْ لَكِه
وَكِهْ چِه كُنَا وَصْفَانِزْ بِكِه
وَدَعْوِي عِلْمِ يَانِ عِبَادَتِكِي
وَقُرْآنِ نَدْوَانِزْ رُغْبَتِكِي

نَبُوغَيْرِ دِي وَتَرَكَا شَكْرَه
تَهَاوُنِ دِي تَهِي خَلَاوِ اَمِي
وَارْعَامِي قَوْلِ حَقِّ كَرِي
بَشْتِغِي تَاكُوْ وَنَفْسِي كَرِي
وَقَمُّ سُوْ طَلَانِزْ اَلْمَسْلُومِي
وَحَوْسِ بُوْنِ بَدْنَابِي اَلْمُؤْمِنِي
وَقَمُّ نَزِي لَيْسَ قَانِ مُدَاوَمَتِي
نَبُو كُوْ كَارِشِ وَيَانِ اَخْرَجِي
اَمِي نَزْمِ اَلْهِي وَكِي
يَهَا كُوْنُوْ مَقْصِدَتَانِزْ تَرَكِي
نَوَاكِي

وَلَوْ مَرَجِه دَابِثِ وَبَقْضَاوَانِ
كُوْ صَالِحِي وَادْنِ اَوَّلِيَا
خَبَرِ دَانِ يَقُوْلُوْ كُوْ مَقْصِدِه كِي
مَزِيْنِ فِي عَقِيْدَتَانِزْ عَالَمِي
وَنَاسِكِي يَانِزِي نَبُو نَهِيْتِي
دِرْ رُوْحِي وَهَيْسَتِي بُوِيَا نَهِيْتِي
بَطْنِ مَزِي كُوْ مَقْصِدَانِزْ خَوْدَتِي
نَزْ اَطْعَامِي بِكِي كُوْ مَقْصِدِ دِيْتِي
وَقَمُّ اَضِي بُوْنَا لَيْسَ مَزِي
اَعَانَةِ لَيْسَ مَكِي چِه وَجْهِي

چُوْ كُوْ دِي نَبَا عَالِمَانِ وَبَقْضِ
دِرْ رُوْ كَرِشِ وَنَبِي اَلْاَرْتِ
اَلْاَرْتِ حَلَالِ وَحَرَامِ نَبِي
وَلِي كُوْ كُوْدِ وَانْدَابِ
وَدَانِ سَاكِه كُنْهَكِي وَكُوْ
چِه بِيْنِ صَفِيْه اِيَا بَاخْبَرِ
رِصَالَتِ سُنَّتِ جَمَاعَةِ كُوْتَرِ
بِكُنْ يَانِ مَقْصِدَتِي نَبَاوَرَكِي
كُوْنَا بِيْنِ بِيْنِ قَضَاوِ قَدَرِ
وَجَبَابِ فَا سَبَبِ مَقْصِدِ
نَوَاكِي

36

وَوَزَّرَهُمْ قَلِيلًا حَتَّىٰ تَبْلُغُوا لَهْرَ عَمَّالٍ

وَرَسْتَانِ حَاكِنِ وَكِیِّ زَنَانِ

وَوَزَكِيْنًا رُّطْنِيْكَ حَبْرُوْ سَانَ

كُوْتِيْدَاخُوْيَاكْتِهْ لَشُوْ رَنْكُوْدَانْ

وَرَنگہ عَمِ خَيْرُ طِبِّی لِبَاسِ

خَرَضُ كَرَاهٍ وَهُوَ مَدْحٌ وَأَنْ كَرِهَ أَنْ يَكُونَ

كَبِيرَةٍ دَرَكُفْتَاوَانِ شَرِ قَالِ

کُوْطَاطِہٖ بِکِنِیْ رِزْقِہٖ اَیْ کَلَال

وَبَانَ ثَرِيٌّ سَرِيحُوهُ مِنْ كُنْ وَكَفَرُوهُ

چہ بیتین بکنجک و قمری اگر

37

شِكِينَا مَدِينَا هَسْتِي مَسْتَانُ

وَرُوْنِسْتِنَاسَرْدُقُبُورِ دِوَان

وَيَفْهَمُ كَرِيمٌ كَتَبْتُكَ وَغَيْرِي

حَسَدُ كُودْفِیْ كُتَّ وَیَانْ غِیْرِیْ

وَمِنْ ثَمَرِ كُؤَةٍ وَنَاخِرَةٍ كَرِيمٍ

وَإِذَا خَوِي دِينِي دِينَ كَارِ

وَكُلُّكُمْ رُزْءٌ لِّفَقِيرٍ بَرًّا

جَزَاءَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
يَعْمَلُونَ نَفْسًا يَافِكُونَ

بِمَثَلِ نَفْسَانِ يَا بَاخْبَرُ

وَعَدُ كَرِيماً يَفْعَلُ خَلْقَ رَبِّهِ

كُوبَرِ سَسْبِي كَلَّمَ نَعْمَاءِ رَبِّهِ

وَدَرِ رَضَانِ تَرَكِي يَكْدَرُ وَزَكِي

رُصُومِ وَأَفْطَارِ بِعَدْرِ كَرِي

وَبَاشِي خِيَمَتِ لَوَانِ قَضَا وَدَرِضِ

كُوبَرِي نَهْ يَسْفَرُ فَوْجِي مَرَضِ

زِي رُوزِي وَقَضَا أَهْلِي وَاجِبَانِ

وَيِ اِذْنِ مَعِي بِرُصُومِ تَرَانِ

اَكْزُ كُودُ اَوُ وَاَجِبِ قُورِيَهْ

وَقَمِ زَقِي وَرِي حَايِرِ جَمِ وَرِيَهْ

سُؤَالَا يَكُودُ وَكَلَمُ بِيَا

وَكِي شِيخِ مَوَاسْتِي هَبِيَتِي بِيَا

وَيَانِ نَزِي بِكِي هَبِيَتِي هَبِيَتِي بِيَا

وَدَرِ رُصُومِ نَاخُورِ اَلَا كَرِي

وَمَنْعَا رِغْبَتُورِ بِرِ فُقُورِ

وَمِنْتِهْ بِسُودِ كُورِ اَنِي اَمِي

وَكُورِيَهْ وَرِي مَن اَقَا دِيَهْ

وَيَانِ بِيَهْ يَكْدَرُ كُورِ شِيَهْ لِيَهْ

وَقَمِ اَنِي رِغْبَتِ اَوِي مَن كَرِي

رِشْتِ مَلَا رُوزِي كُورِ اَلَا رِشْتِ

وَقَمِ

بِيَجِ وَبِيَجِ اَمَلُوعِ بِيَتِي

حَلَالِ دَارِ يَاهُتِي مَلَكِ كَرِي

چَمِي دَارِ يَاهُتِي بِيَانِ اَرَادَهْ يَكْتِ

كُورِيَهْ اَلَا يَاهُتِي يَكْتِ وَرِشْتِ

وَيَانِ بِرِ صُورِ وَخُورِ يَدَانِ

يَا هَلَا مَكِينِ وَارَا اَوَانِ

بِيَكْ وَارَا اَتِ اَتِ اَتِ دِي

وَقَمِ يَكْ خُورِ وَرِشْتِ كَرِي

وَسَانِهْ كُورِ قَطَا اَلَا يَاهُتِي يَكْتِ

وَيَانِ دَارِ يَاهُتِي وَرِشْتِ

وَقَمِ مَقُومِ عِيدَانِ وَتَشْرِيفِ

وَرِشْتِ كَاغُورِ اَنَزِي كَرِي

دِي وَرِشْتِ مَقُومِ وَيَانِ كَرِي بَطَالِ

وَسَانِهْ وَرِشْتِ جَمَاعَا حَلَالِ

وَبَاشِي خِيَمَتِ اَوِي تَامِرِي

جَمَاعَا وَرِشْتِ اَنَزِي بِنِي

رُشْتِ وَرِشْتِ بَاغِي رِشْتِ

وَقَمِ كَرِشْتِي دَاخِرِ اَمِ بِنِي

وَاخِرِ اَمِ كَرِشْتِي رِشْتِي اَمِ

رِشْتِي وَرِشْتِي وَرِشْتِي وَرِشْتِي

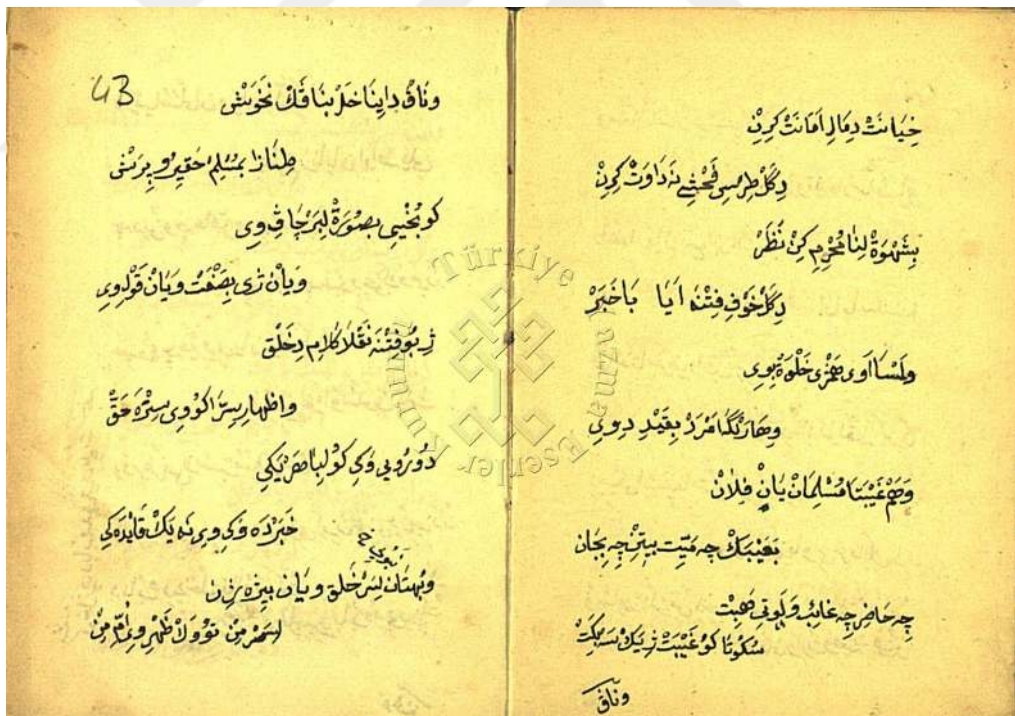
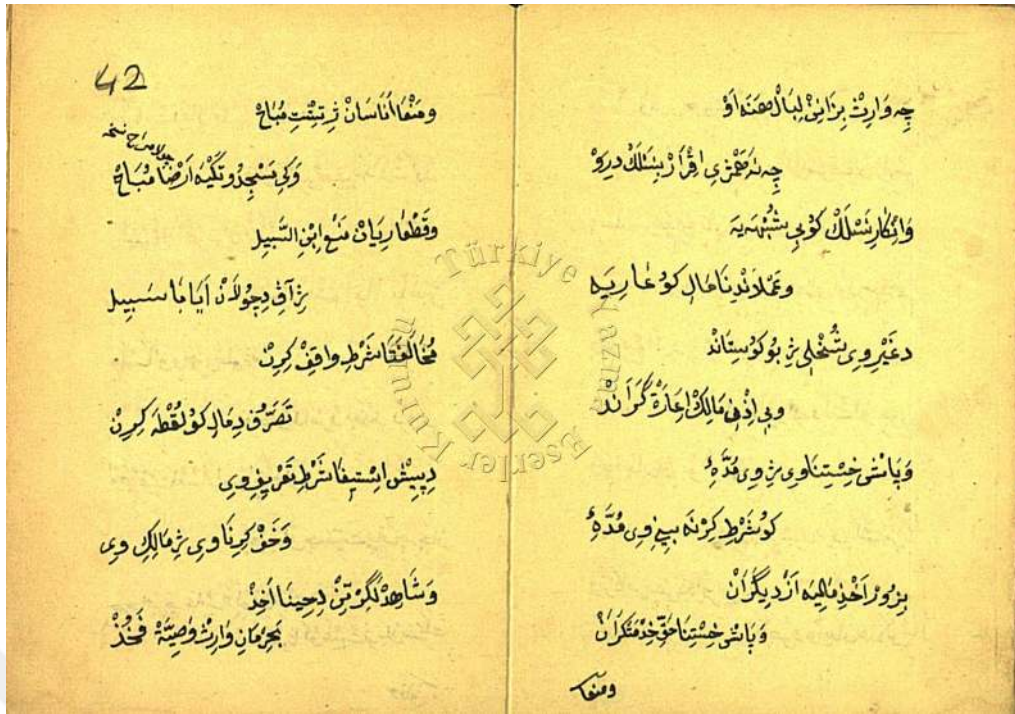
وَقَمِ

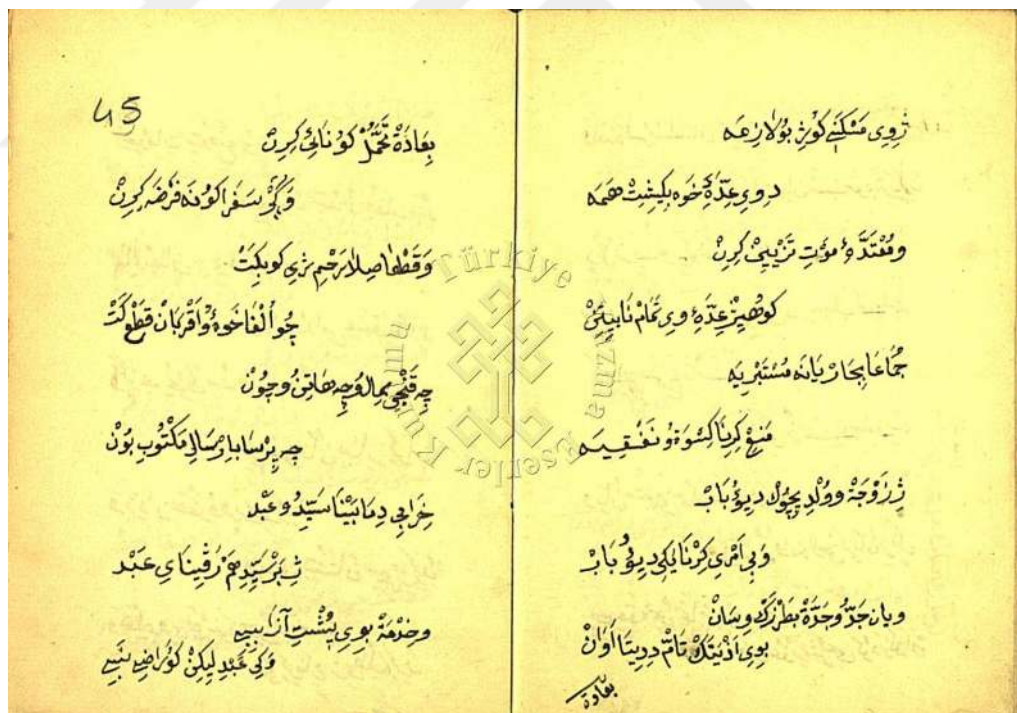
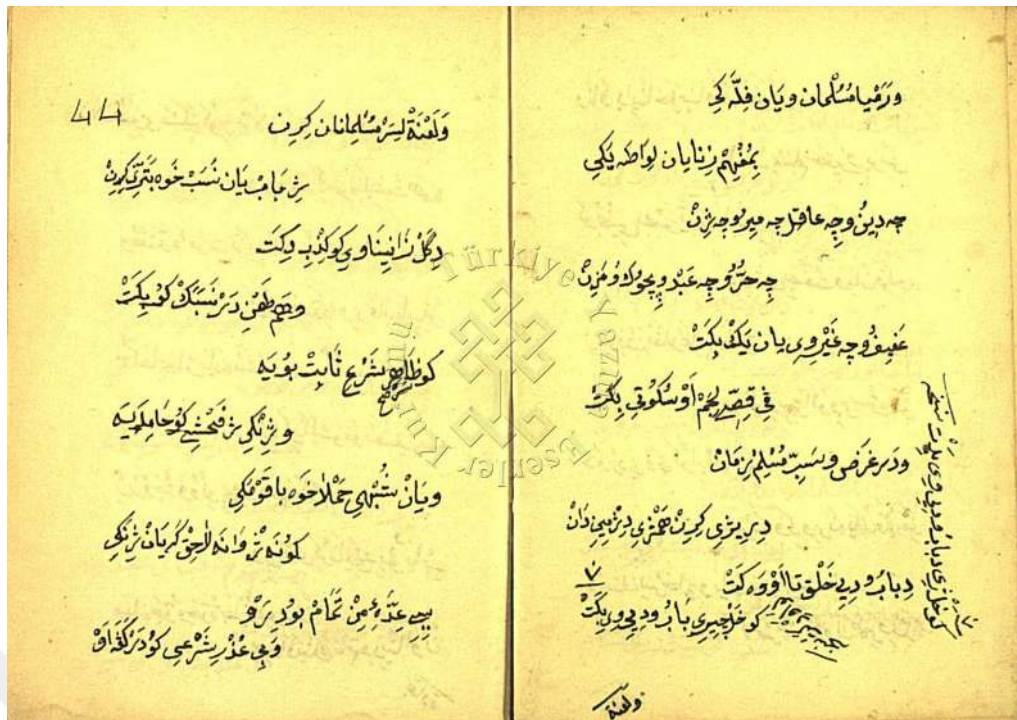
وَقَطْعًا كَهْمُ بُوْرِي خِيَوَانِ سَاعُ
وَسَانَهْ كِشَا دُونِ بُوْرِي دُونِ
وَهْمُ دَلَاغِ نَزِي كُوْبِكِرُنْ نِشَانُ
نَهْ بُوْلا خَوَارِي كُشْتِيَاوِي دُونِ
سَرِي نَزِي بَكِهْ بَاكِمْ خَيْرِ اِلَهْ
وَكُوْلَعْبُوْ يَانِ زَمُوْلِ اِلَهْ
جُوْسَجُوْرِي رَبِّ رَافِعِ عِلْمِ نِشَانِ
اَكْرَهْ قَصْدَاوَهْ اَوْخُوَهْ كَاوِي دُونِ
وَبَرْدَانِ نَجْدِي سَرِي طَبِيْرِي نَجْدِي
اَكْرَهْ قَصْدَاوَهْ اَوْخُوَهْ كَاوِي دُونِ
وَنَانِ

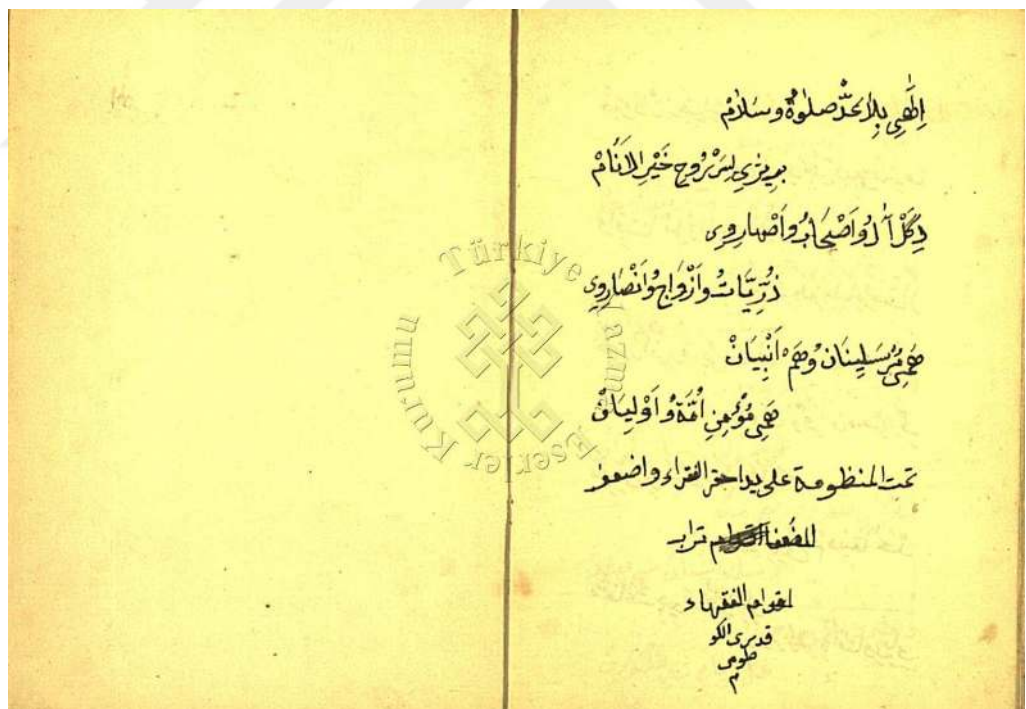
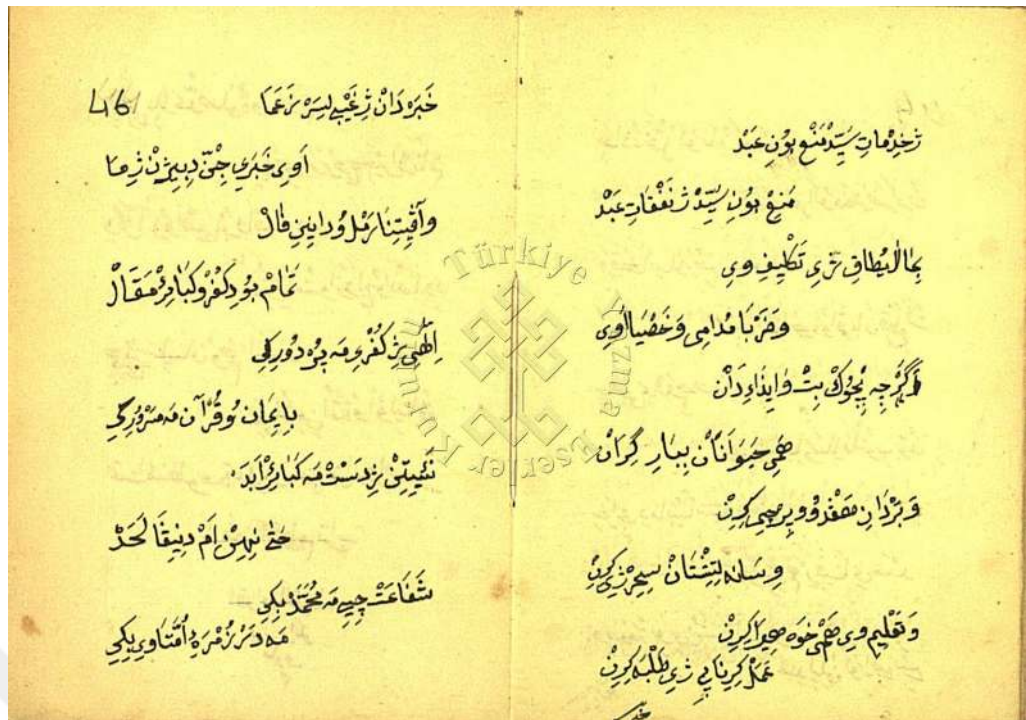
40 وَسَانُ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَسَانِهْ سَهْمَانِ قَاوِي قَاوِيَا
وَاَكْلَاوِي نَظَاوِي مَسْكِرَانِ
جُوْا قِيُونِ وَبَنِي عَنَبُوْرِي نَغْفَرَانِ
وَاَكْلَاوِي دُونِ كُوْشِي خَيْرِ مَسْكِرَانِ
وَسَهْمَانِ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
اَكْرَهْ قَصْدَاوَهْ اَوْخُوَهْ كَاوِي دُونِ
بَتْنِ بَتِ وَهْمُ خَوَارِي نَظَاوِي
مَقْصُورِي دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَكُوْلَعْبُوْ يَانِ زَمُوْلِ اِلَهْ

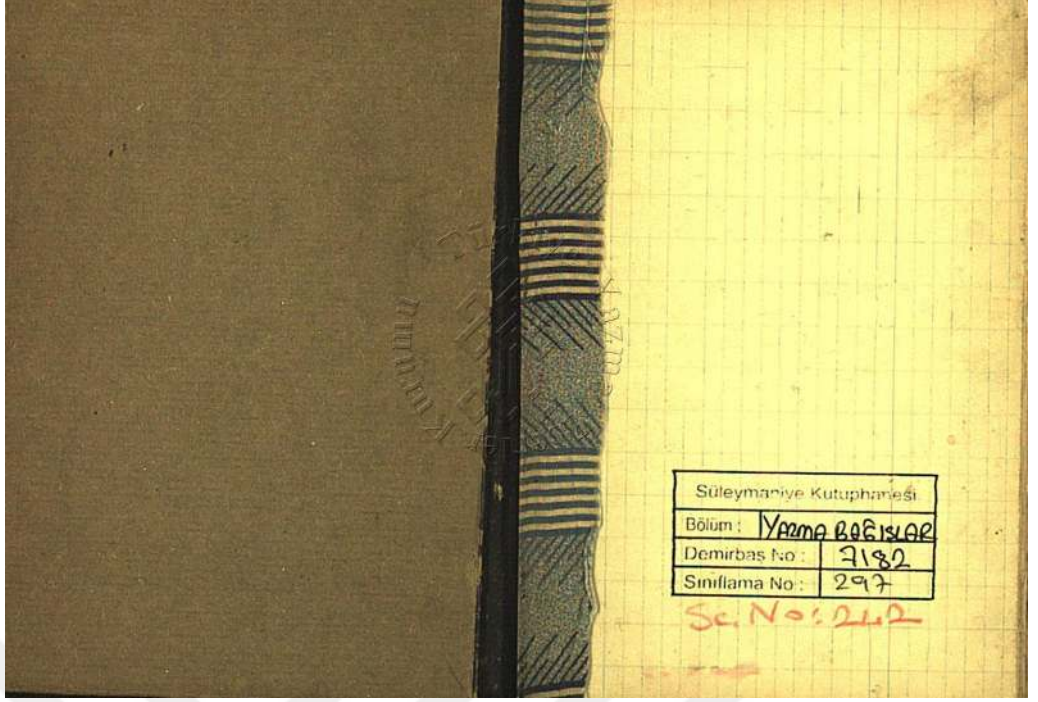
وَسَانُ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَسَانِهْ سَهْمَانِ قَاوِي قَاوِيَا
وَاَكْلَاوِي نَظَاوِي مَسْكِرَانِ
جُوْا قِيُونِ وَبَنِي عَنَبُوْرِي نَغْفَرَانِ
وَاَكْلَاوِي دُونِ كُوْشِي خَيْرِ مَسْكِرَانِ
وَسَهْمَانِ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
اَكْرَهْ قَصْدَاوَهْ اَوْخُوَهْ كَاوِي دُونِ
بَتْنِ بَتِ وَهْمُ خَوَارِي نَظَاوِي
مَقْصُورِي دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَكُوْلَعْبُوْ يَانِ زَمُوْلِ اِلَهْ

وَسَانُ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَسَانِهْ سَهْمَانِ قَاوِي قَاوِيَا
وَاَكْلَاوِي نَظَاوِي مَسْكِرَانِ
جُوْا قِيُونِ وَبَنِي عَنَبُوْرِي نَغْفَرَانِ
وَاَكْلَاوِي دُونِ كُوْشِي خَيْرِ مَسْكِرَانِ
وَسَهْمَانِ دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
اَكْرَهْ قَصْدَاوَهْ اَوْخُوَهْ كَاوِي دُونِ
بَتْنِ بَتِ وَهْمُ خَوَارِي نَظَاوِي
مَقْصُورِي دَانِيَا نَحْكَا كِمْ خَاكِيَا
وَكُوْلَعْبُوْ يَانِ زَمُوْلِ اِلَهْ

**EK-IV: Şeyh Fethullah Verkanisi’nin Eserlerinin Oğlu Şeyh Alauddîn’in
Biraraya Getirmesi Suretiyle Oluşturulan “Kenzü’l-‘Akâid” Nâm
Eserin İlk Sayfası**

[illegible]

كُنْزُ الْجَوَاهِرِ
 قَدْ رُفِعَ نَوَازِلُهُ
 لَقَدْ رَفَعَتْ مِرْثَاتُ الْعَبِيدِ
 وَأَعْلَتْ حُجَاتُ الشُّعْرَى
 وَكُنْتُ الْوَسِيلَ بَيْنَ الْوَجْهِ
 وَكَرْتُ الْوَسِيلَ بَيْنَ الْوَجْهِ
 فَابْتَدَأْتُ أَرْبَ هَلْ وَهَلْ
 عَلَيْنَا كَمْ كَرَّمَ طَبِيعَهُ
 وَفَعَّلَتْ مَقَالَ الْعُلَى
 رَفَعَتْ لَبَّيْ سُلْطَانَ الشُّعْرَى
 وَفَعَّلَتْ مَقَالَ الْعُلَى